

Maahanmuuttajat aikuissosiaalityössä

Tutkimus diskursseista

Teijo Raitio

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2019

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Aikuissosiaalityö ja maahanmuuttaja.....	2
2.1 Lainsäädännöllinen perusta ja eettiset ohjeet.....	6
2.2 Kotoutuminen ja aikuissosiaalityö	9
3 Maahanmuuttoon liittyviä käsitteitä ja teorioita	12
3.1 Monikulttuurisuus	13
3.2 Akkulturaatio ja integraatio	14
3.3 Rasismi.....	17
4 Median maahanmuuttokeskustelu.....	17
5 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys.....	21
6 Tutkimuksen toteuttaminen.....	21
6.1 Tutkimusaineisto	22
6.2 Teoreettinen viitekehys ja tutkimusmetodologiset valinnat.....	24
6.2.1 Diskurssianalyysi	25
6.2.2 Kulttuurin ja diskurssien suhde.....	29
6.2.3 Tutkimuksen lähestymistapa diskurssianalyysiin	31
6.2.4 Tutkimuseettinen pohdinta	33
6.2.5 Kysymys tutkimuksen totuudesta ja luotettavuudesta	38
7 Aikaisempaa tutkimusta	40
8 Maahanmuuttajat diskursseissa.....	47
8.1 Erilaiset ja samanlaiset asiakkaat	47
8.2 Maahanmuuttajat vieraina.....	52
8.3 Osaavat ja passivoituneet maahanmuuttajat.....	53
9 Sosiaalityö diskursseissa	60
9.1 Sosiaalityö viimeisenä oljenkortena.....	60
9.2 Sosiaalityö luottamukseen perustuvana työnä	64
9.3 Sosiaalityö vuorovaikutustyönä	67
9.4 Auttamisen rajallisuusdiskurssi.....	69
9.5 Sosiaalityö työelämäorientoituneen kotoutumisen tukena.....	71
10 Palvelujärjestelmä diskursseissa	75
10.1 Hajallaan olevat toimijat	76
10.2 Petollinen systeemi	76
10.3 Mahdollisuuksien systeemi	79
10.4 Kolmas sektori	81
10.5 Resurssien epätasaisuus kotouttamisessa.....	82

10.6 Integroitumisen hyve.....	85
11 Koonti diskursseista	86
12 Yhteenveto tuloksista	87
12.1 Sosiaalityö ja palvelujärjestelmä diskursseissa.....	88
12.2 Maahanmuuttajat sosiaalityön diskursseissa.....	90
12.3 Rasisminäkökulma	91
13 Johtopäätökset ja tulosten arviointi	93
14 Lopuksi.....	97
Lähteet.....	99
Liitteet	109

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä □ – Författare – Author Teijo Raitio			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Maahanmuuttajat aikuissosiaalityössä. Tutkimus diskursseista.			
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2019	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 108 + 4
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Maahanmuuttajat ovat aikuissosiaalityössä yksi keskeinen asiakasryhmä. Aikuissosiaalityö osaltaan toimii kotoutumisen ja integraation yhtenä tukena. Diskurssit ovat todellisuuden kuvia, joissa kohteita määritellään ja arvotetaan diskurssinsa mukaan. Diskurssin valinta vaikuttaa siihen, minkälaiset arvosuhteet kohteet saavat ja kuinka vapaaksi kohde nähdään toimimaan. Diskursseilla on vahva todellisuuden luomisen voima, mikä vaikuttaa myös tekoihin. Siksi ei olekaan yhdentekevää, minkälaisin diskurssein sosiaalityötä tehdään.</p> <p>Tutkimuksen tavoite on selvittää, miten suomalaisen kaupungin aikuissosiaalityön tiimin sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa puhutaan maahanmuuttajista aikuissosiaalityön asiakkaina, sosiaalityöstä heidän kanssaan ja palvelujärjestelmästä?</p> <p>Menetelmänä on diskurssianalyysi, ja tutkimuksen aineisto koostuu suomalaisen kaupungin aikuissosiaalityön tiimin sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelusta sekä yksilöhaastatteluista.</p> <p>Tutkimuksen keskeisiksi tuloksiksi on saatu, että maahanmuuttajat asemoituvat diskursseissa kulttuurin kautta vieraina, erilaisina, käytännön apua tarvitsevinä, vaikeasti lähestyttävinä ja syrjässä, syrjäytymisvaarassa omissa ryhmissään olevina. Maahanmuuttajat näyttäytyvät systeemin uhrina. Vastadiskurssissa maahanmuuttajat asemoituvat aktiivisina, osaavina ja itsenäisinä, kyvykkäinä hyödyntämään verkostojaan.</p> <p>Aikuissosiaalityö asemoituu maahanmuuttajia yhteiskuntaan liittämään pyrkivänä, mutta puutteellisesti resursoituna. Kotouttaminen ja integroimiseen pyrkiminen ovat keskeisiä sosiaalityön määrittelijöitä suhteessa maahanmuuttajiin, mutta auttamisen rajallisuus tunnistetaan. Sosiaalityö asemoituu 'pelisääntöjen' kertomisena maahanmuuttajille sekä käytännön asioissa auttamisena. Lisää tietoa ja koulutusta maahanmuuttajista, kulttuurien ja trauman vaikutuksista vuorovaikutukseen kaivattaisiin. Palvelujärjestelmä, systeemi asemoituu diskursseissa hajanaisena, epäselvänä, maahanmuuttajia passivoivana ja se näyttää johtavan toimeentulotuen saamisen pitkäaikaisuuteen.</p> <p>Johtopäätöksenä on, että diskurssille löytyy usein vastadiskurssinsa, joka piirtää asiantiloista toisenlaisen kuvan. Kuitenkin diskurssit painottuvat tiettyyn suuntaan. Maahanmuuttajat näyttävät diskursseissa olevan vailla riittävää integroitumista, elävän melkein segregaatiossa. Monilta puuttuu integroitumiseen tarvittavia resursseja. Näin monikulttuurisuus- ja integraatiopuhe näyttävät olevan diskurssien kautta nähtynä vailla todellista pohjaa. Diskurssien olemassaolon tiedostaminen sekä intersektionaalisuuden – sen, että myös maahanmuuttajia ovat määrittelemässä useat eri kategoriat arvolatauksineen - muistaminen voisi auttaa diskurssien monipuolistumisessa ja valinnassa maahanmuuttajien parissa tehtävään työhön. Diskurssien avulla voidaan myös miettiä jatkotutkimus- ja kehittämistarpeita palvelujärjestelmälle integraation tukemiseksi.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Maahanmuuttajat, sosiaalityö, palvelujärjestelmät, aikuissosiaalityö, diskurssianalyysi, kotoutuminen, integraatio			

1 Johdanto

Maahanmuutto ja maastamuutto ovat ilmiöitä, joita on tapahtunut läpi ihmiskunnan historian. Ihmiset ja kulttuurit kohtaavat, ja kulttuurien yhteiselo herättää keskustelua. Tätä keskustelua käydään diskursseja käyttäen. Sillä, minkälaisia diskursseja käytetään, on merkitystä sosiaalityön tekemisen ja kotoutumisen tukemisen kannalta.

Laajamittainen maahanmuutto edellyttää vastaanottavalta valtiolta erityisiä toimia, joilla voidaan tukea maahanmuuttajien kotoutumista. Tässä kotoutumisessa sosiaalityö on tärkeässä roolissa ja rajapinnassa tarvittavien tukitoimien tuojana. Sosiaalityön rooli on merkittävä ja kantava usealle maahanmuuttajalle yhteiskunnassa pärjäämisen ja kotoutumisen näkökulmasta; toisaalta sosiaalityön roolia on tuotu tässä yhteydessä vähemmän esille (Eliassi 2017, 7–10). Sosiaalityöntekijät ovat melko omillaan maahanmuuttajien kanssa ja joutuvat kehittämään omia selviytymisstrategioitaan (Anis 2008, 15; Collet 2004, 82).

Maahanmuutto on lisääntynyt ja Euroopan kaupungit ovat kokeneet ja tulevat lisääntyvässä määrin kokemaan demografisia muutoksia maahanmuuton seurauksena (Crul & Schneider 2010, 2–5.) Tämä herättää kysymyksiä siitä, miten silloin integroidutaan ja mihin, kuka integroituu? Olisiko myös kantaväestön jollain tavalla integroiduttava uuteen ympäristöön?

Olen itse toiminut aikuissosiaalityössä muutamia vuosia. Tutkimuksen idea on peräisin työyhteisössä kohdatuista asiakastilanteista sekä tuntumasta, jonka mukaan sosiaalityöntekijät ja maahanmuuttaja-asiakkaat ovat monesti yhteisen haasteellisen tehtävän edessä kotoutumisen tukemiseksi ja onnistumiseksi. Toimintatapoja ja tietoa tulisi lisätä maahanmuuttajien auttamiseksi, jotta ennaltaehkäisevää työtä voitaisiin tehdä ja tukea antaa riittävän ajoissa, ennen kuin tilanteet vaativat enemmän työtä ja kuluja korjaantuakseen. Diskurssit ovat funktionaalisuutensa, toimintaa ohjaavan voimansa, takia tärkeä tekijä asiakassuhteissa. Niinpä ei olekaan samantekevää, millaisin diskurssein työtä tehdään. Diskurssien paremman tietoisuuden kautta voi työntekijä valita työhön liittyvistä diskursseista eettisesti kestävimmat ja asiakkaita auttavimmat. Diskurssien avulla voidaan peilata auttamisjärjestelmän toimivuutta ja löytää suuntia jatkotutkimukselle palvelujärjestelmän kehittämiseksi.

Tässä laadullisessa tutkimuksessa selvitetään, miten suomalaisen kaupungin aikuissosiaalityön tiimin sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa puhutaan maahanmuuttajista aikuissosiaalityön asiakkaina, sosiaalityöstä heidän kanssaan ja palvelujärjestelmästä.

2 Aikuissosiaalityö ja maahanmuuttaja

Aikuissosiaalityö heijastelee aikansa ideologisia keskusteluja. Aikuissosiaalityö on kuulunut keskeisesti sosiaalityön tekemisen historiaan, mutta 2000-luvulla siitä on tullut tärkeä kehittämispuheen kohde. (Jokinen & Juhila 2008, 7.) Kunnallisia julkisia sosiaalityön palveluita on Suomessa rakennettu elinkaariajattelun pohjalle, jossa aikuisikäiset ovat omana palvelusektorina lasten ja vanhusten välissä. Työmenetelminä on ollut arviointi ja suunnitelmallisuus, johon on kuulunut tavoitteiden laatimista ja keinojen sekä välineiden etsimistä tavoitteisiin pääsemiseksi. Keinoja ovat olleet muun muassa psykososiaalinen tuki, motivointi ja keskustelut, toimeentulotuki (nykyisin ehkäisevä ja täydentävä), monialaisten palveluiden rakentaminen suunnitelman pohjalta. Palveluverkoston rakentaminen ja kokonaisuuksien hallinta nousee keskeiseksi, mitä enemmän toimijoita kentällä on tilaaja-tuottajamallien saadessa enemmän jalansijaa sosiaalipalveluiden järjestämisessä. (Jokinen & Juhila 2008, 12–14.)

Kananoja (2017, 39) määrittelee sosiaalityötä asiakkaiden voimavarojen vahvistamisena, joka edellyttää kohtalaisen kattavaa elämäntilanteisiin paneutumista. Aikuissosiaalityön paikka on sosiaalityön tavoin yhteiskunnan heikompiensaisten mahdollisuuksien ja elämäntilanteiden parantaminen ja eriarvoistumisen tasoittaminen, toisin sanoen syrjäytymisen ehkäiseminen ja osallisuuden tukeminen (Karjalainen 2017, 248). Syrjäytymisen vaaraa voivat lisätä sosiaali- ja terveysministeriön laatiman köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastaisen kansallisen toimintasuunnitelman vuosille 2003–2005 (2003) mukaan työttömyys, asunnottomuus, terveydelliset sekä taloudelliset vaikeudet. Näin aikuissosiaalityön kohde muodostuu näiden ongelmien helpottamisesta (Karjalainen 2017, 247). Myös väkivalta ja perhe-elämään liittyvä problematiikka voidaan katsoa lukeutuvaksi näihin. Aikuissosiaalityöhön on sisältynyt pyrkimys kokonaisvaltaisten ratkaisujen etsimiseen näihin elämäntilanteiden erilaisiin

haasteisiin asiakaslähtöisesti yhdessä asiakkaiden kanssa (Jokinen & Juhila 2008, 9, 18). Nämä mainitut elämäntilanteiden haasteet voivat kuulua myöskin maahanmuuttajien kohtaamiin haasteisiin ja maahanmuuttajat voivat olla yksi asiakasryhmä aikuissosiaalityössä.

Huolenpito ja kontrolli liittyen siihen, kuka saa mitäkin, yhdistyvät sosiaalityössä. (Humbries 2004, 32). Juhila (2006, 257–259) näkee tämän sosiaalityön kaksoismerkityksen toisaalta avun antajana, palveluhenkisenä ja oikeuksia ajavana rinnalla kulkijana, toisaalta kontrolloijana, normalisoijana ja byrokraattina, vaikuttavan sosiaalityöntekijän työhön ja rooleihin. Hän erottelee neljä sosiaalityön suhdetta asiakkaaseen. Nämä ovat liittämisen- ja kontrollisuhde, kumppanuussuhde, huolenpitosuhde ja vuorovaikutuksessa rakentuva suhde. Viimeksi mainittu oikeastaan määrittää suhteen olennaista diskursiivista ja tilanteittain rakentuvaa luonnetta enemmän kuin suhteen laatua. Toinen seikka, mihin Juhila (2006, 107–109) on kiinnittänyt huomiota kumppanuuteen perustuvassa sosiaalityössä, on erojen huomioiminen ja niistä käytävä transkulttuurinen neuvottelu merkityksistä asiakaskohtaamisissa. Niin asiakkaat kuin sosiaalityöntekijät ovat erilaisia ja erojen läpäisemiä, mutta erot eivät ole muuttumattomia ja eroja ei pyritä häivyttämään vaan ottamaan yhteiseen keskusteluun.

Collettin (2004, 82–86) mukaan sosiaalityö voi joutua vastakkaisten intressien ja voimien eteen erityisesti maahanmuuttokeskustelussa ja työssä. Toisaalta sosiaalityöntekijän tulisi pitää mielessä eettiset periaatteet koskien kaikkien auttamista, toisaalta hän joutuu kohtaamaan paitsi keskustelua myös erityistä kontrollisäätelyä liittyen siihen, kenellä on oikeus mihinkin etuun ja palveluun. Esimerkiksi ulkomaalaislaki (2004/301) rajoittaa oleskeluluvan saantia ja sosiaaliturvasäädökset oikeuksia sosiaaliturvaan. Sosiaalityöntekijä on eräänlaisessa valinkauhassa, ja ratkaisevaa on, nostaako hän eettiset ammatilliset periaatteet keskeiseen asemaan työssään. (Collett 2004, 82–86.) Sosiaalityön kaksoisroolin auttajana ja kontrolloijana on todettu korostuvan maahanmuuttotyössä (Sales & Hek 2004, 61–62).

Humbriesin (2004, 32–34) mukaan sosiaalityö on riippuvainen hallinnon ja politiikan paradigmaista. Sosiaalityö on yhä vahvemmin kiinni uusliberalismin ajatuksissa. Tämä on tarkoittanut julkisen sektorin roolin vähentämistä julkisin varoin tuotetuissa

palveluissa ja palveluiden supistamista, myymistä ja ostamista yksityisiltä ja kolmannelta sektorilta. Keskeistä on huolenpidon jääminen kustannuslaskelmien alle sekä palvelujen paketoiminen ja hinnoittelu, asiakasryhmittely sekä ehtojen tiukentaminen liittyen siihen, kenellä on palveluihin oikeus ja kenellä ei. Niiltä asiakkailta, jotka eivät toteuta ja sopeudu hallituksen sosiaalipolitiikan ehtoihin, rajataan etuuksia ja pääsyä hyvinvointiresursseihin. Sosiaalityö on osa politiikan toteutusketjua. Vaarana tällöin on teknisrationaalinen sosiaalityö vailla eettistä ja kriittistä ajattelua. (Humbries 2004, 32–40.) Neo- liberalismin mukaiset new public management-ajatukset julkisten palvelujen saattamisesta yksityisen markkinoiden kaltaiseksi kustannus- ja tehokkuusvaatimuksineen ovat heikentäneet sosiaalityöntekijöiden resursseja ja mahdollisuuksia tehdä eettisesti korkeatasoista sosiaalityötä (Mänttari-van der Kuip 2013, 673).

Uusliberalistinen managerialismi on siirtänyt valtaa ylimmälle johdolle, pyrkinyt kaupallistamaan ja tuomaan markkinat sinne, missä niitä ei ole, kuten julkisiin palveluihin, turvaamaan yksityisen pääoman ja edistänyt Singhin (2014) mukaan 'perverssiä' ideologiaa, jonka mukaan tulojen ja varallisuuden epätasa-arvo antaa kannustimen toimia ja kilpailla eloonjäämisestä. Rikkailta ja menestyneiltä tippuu tuloja alas köyhille, ja ideologian mukainen systeemi on myös köyhien kannalta kannattava. Taloudellinen epätasa-arvo on kuitenkin vain kasvanut, ei pelkästään köyhien ja rikkaiden maiden välillä vaan myös rikkaiden maiden sisällä, rahaa ei olekaan valunut köyhille vaan jäänyt yläkertaan. Niin ikään uusliberalismia verhoaa diskurssi, jonka mukaan se on ainoa vaihtoehto; jos muita vaihtoehtoja olisi, olisivat ne tuhoon tuomittuja. Näin siitä on tullut "toivottomuuden" ja apatian ideologia, joka on rapauttanut myös sosiaalityön uskoa ja toivoa parempaan. Monista poliittisista intressikysymyksistä, kuten rasismista, on tullut konsensuksen, managerialismin ja hallinnon aluetta, mikä näin häivyttää ilmiön olemassaoloa. (Singh 2014, 24–26.) Kulovaara (2016, 57–59; Yliaska 2014) tuovat esille, että managerialismin, liiketaloustieteen ajattelutapojen mukaantulo julkiselle sektorille, tilaaja-tuottaja-mallit, tulossopimukset, projektit, mittarit, suoritteet, kontrollointi, lupaamat kustannussäästöt ovat kyseenalaisia, eivätkä juuri tutkimuksin tuettuja. Edelleen Kulovaaran (2016, 57–59) mukaan työhyvinvointi on laskenut, lupaus työn joustavuudesta ja autonomiasta, innovointiretoriikka, yhdessä tekeminen ja

kumppanuus näyttävät olevan ristiriidassa kustannussäästöjen, uustaylorismin jatkuvan suoritteiden kontrolloinnin kanssa.

Sosiaalityö Suomessa on käynyt läpi historiallisia vaiheita. Sosiaalityön järjelyn ja tiedon tuottamisen historia on perustunut limittäisiin vaiheisiin, joita ovat olleet yhteisöllinen naapuruus ja kylähuolto, kirkolliset ja kristilliset sekä aatepoliittiset vapaaehtoisjärjestöt, yksityiset avustukset, kunnallinen ja valtiollinen byrokraattinen sosiaali- ja yksilöhuolto. Suuret linjat ovat aluksi korostaneet valvontaa, kuria ja rangaistuksia sekä juridishallinnollisia lähtökohtia, joista on siirrytty kohti yhteiskunnallisten epäkohtien huomioimista, asiakkaiden sosiaalisia oikeuksien korostamista velvollisuuksien sijaan. (Satka 1994.) Toisaalta julkiset palvelut ovat olleet 1980-luvulta tähän päivään poliittisen ja globaalin talouden puristuksissa, mikä on tarkoittanut palveluiden sopeuttamista ja menokuria (Julkunen 2017, 317–319.)

Aikuissosiaalityö kytkeytyy tässä tutkimuksessa viranomaisosiaalityöhön, jota tehdään lähinnä työikäisten parissa. Tutkimuksen kaupunki on määritellyt työikäisyyden ikäraajat, jonka mukaan asiakkaat ohjautuvat aikuissosiaalityön palveluun. Lisäksi kunnat voivat antaa omia ohjeitaan aikuissosiaalityötä koskien. Tarkemmin en voi julkistaa edellä mainittuja, sillä tämä voisi paljastaa haastateltujen työntekijöiden työpaikan.

Käsite 'maahanmuuttaja' pitää sisällään myös viittaukset sopeutumiseen - kysymykseen siitä, kuinka hyvin yksilö on valtakulttuurin näkökulmasta kotoutunut tai integroitunut. Kun valtakulttuurista käsin puhutaan ulkopuolisista, on käsillä institutionaalisen rasismien vaara. (Varjonen 2013, 18–20.) Maahanmuuttajan käsite on saanut Suomessa erityisesti pakolaisia koskevan vivahteen. Sillä on myös negatiivisia valtakulttuurista lähteviä kaikuja, minkä vuoksi jotkut puhuvatkin mieluummin uussuomalaisista. (Anis 2008, 35.) Edelleen kuitenkin käsillä olevassa tutkimuksessa annetaan aineiston kertoa, mitä merkityksiä aikuissosiaalityöntekijät antavat maahanmuuttajakäsitteelle ja minkälaista maahanmuuttajakuvaa he puheessaan luovat.

Saukkonen (2013, 87–90) puolestaan tuo esille erilaisia elämänalueita, joihin liittyvä kotoutuminen voi olla eriasteista. Esimerkiksi sosiaaliset suhteet ja verkostot voivat olla toimivat ja näin kielellinen kotoutuminen päässyt vauhtiin, mutta rakenteellinen

kotoutuminen yhteiskunnan palvelu- ja toimintarakenteisiin vajaata. Lisäksi hänen mukaansa huomiota on kiinnitettävä paitsi yhteiskunnan tasolla tapahtuvaan kotoutumiseen myös paikallistason kotoutumiseen. Kotoutuminen kaupunkiin, kuntaan tai kylään voi olla merkittävää maahanmuuttajan identiteetissä.

Tämä tutkimus nivoutuu maahanmuuttotutkimuskentässä osittain tähän kotoutumiskeskusteluun, sillä aikuissosiaalityö liittyy läheisesti kotoutumisen kohtaamiseen ja tukemiseen. Kaikki maahanmuuttajat eivät toki sosiaalihuollon palveluita tarvitse, mutta aikuissosiaalityössä näkyy sosiaalihuoltoa tarvitsevien maahanmuuttaja-asiakkaiden avun tarve yhteiskunnassa pärjäämiseksi ja monet saavat aikuissosiaalityöstä tukea kotoutumiseen.

2.1 Lainsäädännöllinen perusta ja eettiset ohjeet

Aikuissosiaalityöntekijä viranomaisena käyttää julkista valtaa keskeisesti perustuslain (1999/731), sosiaalihuoltolakien (2014/1301 sekä vanha 1984/710, josta 2 luku, pykälät 27 d, 27 e, 40 ja 41 § sekä 5 ja 8 luku jääneet voimaan), kuntalain (2015/410) sekä kuntien hallintosäännön antamin valtuuksin. Käytännössä kunnanvaltuusto vastaa sosiaalihuoltolain (2014/1301) mukaisten sosiaalipalveluiden järjestämisestä kunnassa ja voi delegoida tehtäviään kuntalain (2015/410) ja hallintosäännön mukaisesti asiaa hoitavalle sosiaalilautakunnalle tai valiokunnalle ja niiden alaisille toimintayksiköille ja aikuissosiaalityöntekijöille. Lisäksi aikuissosiaalityötä viranomaistyönä säätelevät olennaisesti hallintolaki (2003/434), laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812), laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (2015/817) sekä laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (2015/254).

Aikuissosiaalityöhön sisältyy sosiaalityöntekijälle annettuja laillisia valtuuksia auttaa ja tukea asiakasta ja asiakasperheitä olemassa olevin viranomaisresurssein. Näihin resursseihin kuuluvat esimerkiksi eri tukimuotojen ja palveluiden yhteensovittaminen yhteisen palvelutarvearvion ja suunnitelman pohjalta. Asiakkaan tarvitsemia palveluita on sosiaalihuoltolain mukaan mahdollista integroida ja sovittaa yhteen eri viranomaisten kesken esimerkiksi taloudellisesta tuesta, sosiaali- ja terveystaloudellisuista, koulutuksesta ja työllisyyspalveluista. (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301.)

Sosiaalihuoltolaki (2014/1301) määrittelee sosiaalityön muutosta tukevaksi työksi seuraavasti:

” Sosiaalityöllä tarkoitetaan asiakas- ja asiantuntijatyötä, jossa rakennetaan yksilön, perheen tai yhteisön tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palvelujen kokonaisuus, sovitetaan se yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa sekä ohjataan ja seurataan sen toteutumista ja vaikuttavuutta. Sosiaalityö on luonteeltaan muutosta tukevaa työtä, jonka tavoitteena on yhdessä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa lieventää elämäntilanteen vaikeuksia, vahvistaa yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä.”

Maahanmuuttajalla tarkoitetaan kotoutumisen edistämistä koskevan lain (2010/1386, § 3) mukaan Suomeen muuttanutta henkilöä, jonka ”tarkoitus on oleskella maassa muutoin kuin lyhytaikaisesti ja jolla on pidempiaikaista oleskelua varten myönnetty oleskeluoikeus, tai jonka oleskeluoikeus on rekisteröity tai myönnetty oleskelukortti”. Lisäksi ulkomaalaislaki (2004/301) säätelee olennaisesti oleskeluoikeuden myöntämistä. Myös oleskeluluvaton eli niin sanottu paperiton voi yhtä lailla olla aikuissosiaalityön asiakas, sillä sosiaalihuoltolait eivät erottele, onko asiakkaalla oleskelulupaa vai ei. Käytännössä aikuissosiaalityö vaikeutuu, jos asiakkaalla ei ole oikeutta suomalaiseen sosiaaliturvaan, josta Kela päättää asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta (1993/1573) annetun lain mukaisesti. Turistit ja lyhytaikaisesti maassa olevat jäävät tämän määrittelyn ulkopuolelle, eikä heitä katsota maahanmuuttajiksi.

Palvelujärjestelmällä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa suomalaisia valtiollisia ja kunnallisia työllistymisen, kotoutumisen, sosiaaliturvan ja sosiaali- ja terveyspalveluita, joita maahanmuuttajat kohtaavat Suomessa ollessaan. Joskus palvelujärjestelmään voidaan tutkimuksessa viitata sanalla ’systeemi’.

Aikuissosiaalityössä tulee huomioida myös kansainväliset Suomen viranomaisia sitovat YK:n, Euroopan Neuvoston ja Unionin sopimukset, joissa on mainittu keskeisiä ihmisoikeuksia. Tällaisia ovat kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1976) (International Covenant on Civil and Political

Rights, ICCPR), Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1976) (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR), kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (1970) (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD) ja kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (1986) (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW).

Aikuissosiaalityön asiakkaina voi olla perheitä, joissa on lapsia sekä myös vammaisia, joten on muistettava myös näiden osalta kansainväliset sopimukset ja vastaava lainsäädäntö, keskeisesti yleissopimus lapsen oikeuksista (1991) (Convention on the Rights of the Child, CRC) ja vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus 2016 (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD). Moraalisesti velvoittavia ovat myös YK:n ihmisoikeuksien julistus (1948) (UN Declaration of Human Rights) sekä lapsen oikeuksien julistus (1959). Euroopan tasoisesti on Suomea ja sosiaalityöntekijöitä sitovina Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus (1950) lisäpöytäkirjoineen sekä Euroopan unionin perusoikeuskirja EU Charter of Fundamental Rights (2010/C 83/02), joissa toistetaan olennaiset ihmisoikeudet. Erityisesti aikuissosiaalityössä olisi huomioitava lasta koskevissa päätöksissä myös kyseisen perusoikeusasiakirjan 24 artiklan lapsen etu perhettä koskevissa päätöksissä. Myös on aikuissosiaalityössä huomioitava lastensuojelulain (2007/417) mukainen perheen tukeminen lapsen kasvatuksessa ja lasten kasvuolosuhteiden huomioiminen. Velvoite on myös aikuissosiaalityöntekijöillä ilmoittaa lastensuojelulain 25§ mukaisissa tilanteissa lastensuojeluun. Kaikki edelliset säännökset liittyvät tietysti myös maahanmuuttajiin aikuissosiaalityön asiakkaina.

Kansainvälinen sosiaalityön järjestö IFSW on julkaissut sosiaalityön eettiset periaatteet. Näitä periaatteita ovat jokaisen ihmisarvon tunnustaminen ja kaikkien ihmisten sosiaalisten oikeuksien edistäminen, näiden oikeuksien puolustaminen sekä itsemääräämisen, osallisuuden ja luottamuksellisuuden edistäminen (IFSW 2018). Suomen kansallisen sosiaalialan järjestön Talentian eettiset ohjeet korostavat niin ikään näitä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, yhdenvertaisuuden ja eettisyyden periaatteita sekä eettisen pohdinnan tärkeyttä työssä (Talentia 2016).

2.2 Kotoutuminen ja aikuissosiaalityö

Aikuissosiaalityön yksi tehtävä on kotoutumisen tukeminen. Tutkimuksessa haastateltavat viittaavat kotoutumiseen, mutta mitä kotoutuminen lainsäädännöllisesti tarkoittaa? Laissa kotoutumisen edistämisestä (2010/1386) määritellään maahan muuttavien kotoutumisen tukemisen prosessi. Alkukartoitus määritellään tarkemmin erillisessä valtioneuvoston asetuksessa (Valtioneuvoston asetus kotoutumisen edistämiseen liittyvästä alkukartoituksesta 2011/570). Selvitän kotoutumisen yhteiskunnallista kulkua ja toimijoita, koska tutkimuksessani keskitytään kotoutumistematiikkaan sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta ja on hyvä tietää, missä kohdin aikuissosiaalityö tulee mukaan. Kotoutumisen edistämistä koskevan lain (2010/1386) mukaisesti työ- ja elinkeinotoimistot ovat vastuussa työttöminä työnhakijoina oleville maahanmuuttajille tehtävästä alkukartoituksesta ja kotoutumissuunnitelmasta. Kunnat ovat vastuussa muille maahanmuuttajille tehtävästä alkukartoituksesta ja kotoutumissuunnitelmasta. Erityisesti kuntia velvoitetaan tekemään alkukartoitus muuten kuin tilapäisesti toimeentulotukea saavalle.

Alkukartoituksen tehtävä on selvittää alustavasti, mitä tuen tarpeita asiakkaalla on kotoutumisen tukemisen näkökulmasta. Kotoutumiseen katsotaan kuuluvan työ- ja opiskeluvalmiudet sekä kielitaito sekä muita mahdollisia kotoutumista edistäviä tuen tarpeita. Alkukartoituksessa tuleekin selvittää työ- opiskeluhistoriaa, opiskeluvalmiuksia, kielitaitoa luku- ja kirjoitustaitoineen eritoten suomen ja ruotsin kielten osalta, vahvuuksia, asiakkaan toiveita sekä mahdollisia muita elämäntilanteeseensa liittyviä palvelutarpeita. Alkukartoituksen perusteella tulee arvioida, onko asiakas oikeutettu kotoutumissuunnitelmaan. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386; Valtioneuvoston asetus kotoutumisen edistämiseen liittyvästä alkukartoituksesta 2011/570.)

Henkilö on oikeutettu yksilölliseen kotoutumissuunnitelmaan, jos hän on ollut alle kolme vuotta Suomessa oleskeluluvalla. Kotoutumistoimien ajallinen pituus voi olla enintään vuosi. Kotoutumistoimien sisältö voi olla kielikoulutusta, luku- ja kirjoitustaidon koulutusta, yhteiskuntatietoutta ja muita kotoutumista ja työllistymistä

edistäviä toimia. Suunnitelmassa on huomioitava asiakkaan omat kotoutumista edistävät tavoitteet. Suunnitelman voimassaolon enimmäisaika on kolme vuotta ensimmäisen suunnitelman allekirjoituksesta, jolloin kotoutumissuunnitelman mukainen kotoutumistyö voidaan aloittaa. Suunnitelman voimassaoloaikaa voidaan pidentää kahdella vuodella erityisestä syystä, jos henkilö on esimerkiksi sairauden tai vanhempainvapaan takia estynyt osallistumasta toimenpiteisiin.

Kotoutumissuunnitelman kesto ja sisältö ovat yksilöllisiä riippuen asiakkaan valmiuksista. Suunnitelman laatimisessa on aikarajat, ja toimenpiteet tulisi aloittaa kuukauden kuluessa suunnitelman allekirjoituksesta. Kotoutumissuunnitelman tarkoitus on eritellä kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja palveluita, jotka auttaisivat maahanmuuttajaa työllistymään ja osallistumaan tasavertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Kotoutumissuunnitelma tehdään kunnan sosiaalitoimen, asiakkaan ja työ- ja elinkeinotoimistojen (TE-toimistojen) yhteistyönä tai erikseen asiakkaan kanssa. Kotouttamista tukevat toimet voidaan toteuttaa monialaisena yhteistyönä. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386.)

Sosiaalitoimi ja aikuissosiaalityö ovat yksi osa valtion ja kuntien kotouttamisohjelmien jalkauttajia. Kuntaan muuttavalla maahanmuuttajalla kotoutumisen ja kotoutumissuunnitelman toteuttaminen jakautuu TE-toimistojen ja kunnan sosiaalitoimen kesken. Mikäli maahanmuuttaja-asiakas on työtön, on vastuu kotoutumissuunnitelman tekemisestä TE-toimistolla, ja mikäli tämä ei ole työtön, esimerkiksi työssä tai äitiysvapaalla, on kotoutumissuunnitelman aloittamisvastuu kunnalla. Esimerkiksi tilanteissa, jossa maahanmuuttaja on ollut kotiäitinä monen lapsen takia useita vuosia eikä ole ilmoittautunut työttömäksi työnhakijaksi TE-toimistoon eivätkä määrääjat ole menneet umpeen, on aloittamisvastuu alkukartoituksesta kunnalla ja esimerkiksi aikuissosiaalityössä. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386.)

Kyseinen kotoutumislaki säätelee, että kunnalla on oltava kotouttamisohjelma, jonka tehtävä on paikallistasolla ohjata kotouttamista. Tutkimukseni kaupungissa on meneillään ohjelman tarkistus. Viimeisin ohjelma on koostunut kaupungin strategiaohjelmasta ja sen toimenpideohjelmasta. Pääosin pyrkimyksenä on yleisesti maahanmuuttajataustaisten osallisuuden vahvistaminen kieli- ja ammattikoulutusta lisäämällä sekä helpottamalla osaamisen tunnistamista ja räätälöityä koulutus- ja

urapolkuja. Niin ikään valtiolla ja hallituksella on oma kotouttamisohjelma, jota kunnalliset ohjelmat myötäilevät (TEM 2016). Valtion kotouttamisohjelma on tehty tällä hetkellä vuosille 2016-2019. Ohjelman tarkoituksena on toteuttaa kotouttamislain sekä kansainvälisten ihmisoikeussopimusten velvoitteita. (TEM 2016.)

Isommissa kaupungeissa ja kunnissa voi olla erillinen maahanmuuttoon keskittyvä yksikkö, joka hoitaa alkuvaiheen kotoutumisasioita (Juhila 2008, 35–36). Kotoutumisen tukeminen pitää tuki sisällään muutakin kuin virallisen kotoutumislainsäädännön mukaiset toimet. Esimerkiksi moni maahanmuuttaja voi jäädä kotoutumislain määräaikaisten ulkopuolelle ollessaan pitkään esimerkiksi kotiäitinä ja näin vailla kotoutumis- ja kielikursseja. Usein kotoutuminen tietotaitoineen voi olla kesken tai päässyt vasta hyvään alkuun kotoutumissuunnitelman mukaisten koulutuksien jälkeen. Jotkut jättävät syystä tai toisesta kotoutumissuunnitelman toteuttamisen kesken. Keskeisinä tehtävinä aikuissosiaalityössä tulevat yhteistyö TE-toimistojen kanssa esimerkiksi aktivointisuunnitelmien tekemiseksi ja päätöksien tekeminen asiakkaiden ohjaamiseksi kuntouttavaan työhön tai kielipainotteisiin ryhmiin, sekä täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen käyttö. Lisäksi käytössä on sosiaalihuoltolain mukaisten eri palveluiden yhteensovittaminen tuen tarpeisiin ja osallisuuden vahvistamiseksi sekä ohjaaminen erilaisiin kunnan tai kolmannen sektorin hankkeisiin kotoutumisen edistämiseksi. (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301; Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001/189; Laki toimeentulotuesta 1997/1412; Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386.)

Kotouttamisohjelman (TEM 2016, 21) mukaan ulkomaalaistaustaisten oleskeluluvista reilu kolmannes on myönnetty perhesyiden perusteella, alle kolmannes työ- ja opiskelun perusteella sekä kymmenen prosenttia oleskeluluvista perustui kansainväliselle suojelulle. Suhde muuttui 2015–2016, jolloin oleskeluluvan saaneista 40% oli kansainvälisen suojelun perusteella. Kolmasosa oleskeluluvan saaneista on paluumuuttajia. Niin ikään kolmasosa oleskeluluvan saaneista muuttaa pois Suomesta ensimmäisen vuoden aikana. Suurin ikäryhmä maahanmuuttajissa ovat 25–39 vuotiaat. Suomessa 1990-luvulta maahanmuutto on voimistunut Suomen liittyttyä turvapaikanhakijoita vastaanottaviin maihin. Kuitenkin muihin EU:n maihin verrattuna maahanmuutto on edelleen määrältään pientä. Kyseisen ohjelman mukaan huomattava osuus suurimpien kaupunkien väestöstä tulee kuitenkin olemaan

maahanmuuttajataustaisia tulevina vuosina, muutos on ollut hidas mutta tasainen. (TEM 2016, 20–24.)

Kotouttamisohjelma (TEM 2016, 26) korostaa maahanmuuttajien kotouttamista ja osaamisen hyödyntämistä maahanmuuttajien työllistymisen helpottamiseksi. Keskeisenä periaatteena on yhdenvertaisuuden toteutumisen edistäminen eri väestöryhmien kesken. Lisäksi maahanmuuttajien erilaiset taustat ja verkostot voisivat luoda innovaatioille otollista kanssakäymistä. Tähän päämäärään pyritään poikkihallinnollisesti eri hallinto- ja toimialasektoreiden yhteistyönä sekä ottamalla mukaan maahanmuuttajajärjestöt. (TEM 2016, 26–32.)

Lainsäädännön perusteella maahanmuuttajien kotoutumistyö nojautuu Suomessa integraatioajatukselle. Kotoutumista säätelevän lain tarkoituksena on antaa maahanmuuttajalle riittävät valmiudet yhteiskunnassa pärjäämiseksi.

Lain kotoutumisen edistämisestä (2010/1386) mukaan kotoutumisella tarkoitetaan:

” Maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ”

Kotouttamisella tarkoitetaan:

” Kotoutumisen monialaista edistämistä ja tukemista viranomaisten ja muiden tahojen toimenpiteillä ja palveluilla. ” (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386.)

3 Maahanmuuttoon liittyviä käsitteitä ja teorioita

Maahanmuuton yhteydessä nousevat esiin usein sellaiset käsitteet kuin akkulturaatio, integraatio, monikulttuurisuus ja rasismi. Näiden käsitteiden avaaminen on maahanmuuttoon liittyvän kontekstin ja keskustelun vuoksi tärkeää diskurssianalyysissa. Teorioita käytetään myös tulosten pohdintaosassa (luku 13). Mainitut käsitteet tulevat usein määritellyksi valtakulttuurista tai enemmistöasemasta käsin (Eliassi 2017, 2, 17).

3.1 Monikulttuurisuus

Singhin (2014) mukaan monikulttuurisuutta voidaan käsitellä de facto - tosiasiana tai aatesuuntana. Monikulttuurisuus on noussut esille vastavetona maahanmuuttajien assimilaatiopolitiikan epäonnistumiseen. Se sisältää ajatuksen kulttuurien moninaisuuden rikkaudesta ja siitä, että epäluulo ja rasismi hälvenevät, kun ihmiset oppivat enemmän toistensa kulttuureista. (Singh 2014, 19–20.) Monikulttuurisuus on de facto - tosiasia siinä mielessä, että tällä hetkellä elämme monien kulttuurien yhteiskunnassa. Monikulttuurisuusaate on ollut kohtuullisen voimaton haastamaan yhtenäiskulttuuriamme rasismia (Singh 2014, 21). Kulttuurien moninaisuuden ajatuksessa voivat yksilö ja yksilön oikeudet jäädä paitsioon, mikäli ihminen nähdään liiaksi kulttuurinsa läpi (Young 2003, 254).

Monikulttuurisuuskäsite on Hallin (2003b, 234–235) mukaan politisoitunut ja monen diskurssin läpäisemä sekä eri tavoilla käsitetty liberaalien, oikeiston ja vasemmiston taholla. Liberaalien monikulttuurisuuspuhe on kohdistanut huomiota maahanmuuttajaryhmiin ryhmärajoja luoden. Erityisesti konservatiivisen oikeiston puolelta monikulttuurisuuden on nähty rikkovan kansakunnan yhtenäis- ja yhtenäisyyskulttuurin käsitystä. Vasemmistossa monikulttuurisuuspuhetta on kritisoitu siksi, että taloudellinen ja luokka-asemaan ja rotuun perustuva riisto on jäänyt kulttuuripuheen alle. On toki hyvä kysymys, päteekö tämä Suomessa nykyaikana; Hall on käsitellyt tilannetta erityisesti Isossa Britanniassa.

Monikulttuurisuuskäsite saa näkökulmasta ja kontekstista riippuen positiivisia tai negatiivisia vivahteita ja merkityksiä. Käsite on myös kaupallistettu markkinoiden tarpeeseen häivyttämällä todellisia eroja kulttuurien välillä (Hall 2003b, 235).

Monikulttuurisuuden ihanteellisuuspuheessa on vaarana Mannerzin (2003, 220–221) mukaan jättää maahanmuuton aiheuttamat taloudelliset-poliittiset-sosiaaliset haasteet niin maahanmuuttajille itselleen kuin kotoperäisille ihmiselle käsittelemättä. Käytännössä kulttuurien yhteiselo ei ole sujunut aivan ihanteiden mukaan. Toisaalta monikulttuurisuuskäsitettä on yhtä lailla syytetty alistamisen ja sopeuttamisen

piilomerkityksistä. Monikulttuurisuutta määritellään ja toteutetaan valtakulttuurista käsin. (Hall 2003b, 235–236.)

Monikulttuurisuuspuhe on keskeneräinen projekti pyrkimyksenä ratkaista kulttuurien kohtaamiseen liittyviä haasteita. Anis (2008, 100) yrittää Hallin (2003b, 275–276) lailla vastata tähän haasteeseen kohtelun kaksoisvaatimuksella: toisaalta tasa-arvon ja universaalisen, toisaalta erilaisuuden ja erityisyyden, partikulaarisen, huomioimisella. On kuitenkin muistettava, että myös monikulttuurisuuskäsite on diskursiivisessa maailmassa alinomaisen neuvotteluprosessin alainen käsite (Hall 2003a, 97).

3.2 Akkulturaatio ja integraatio

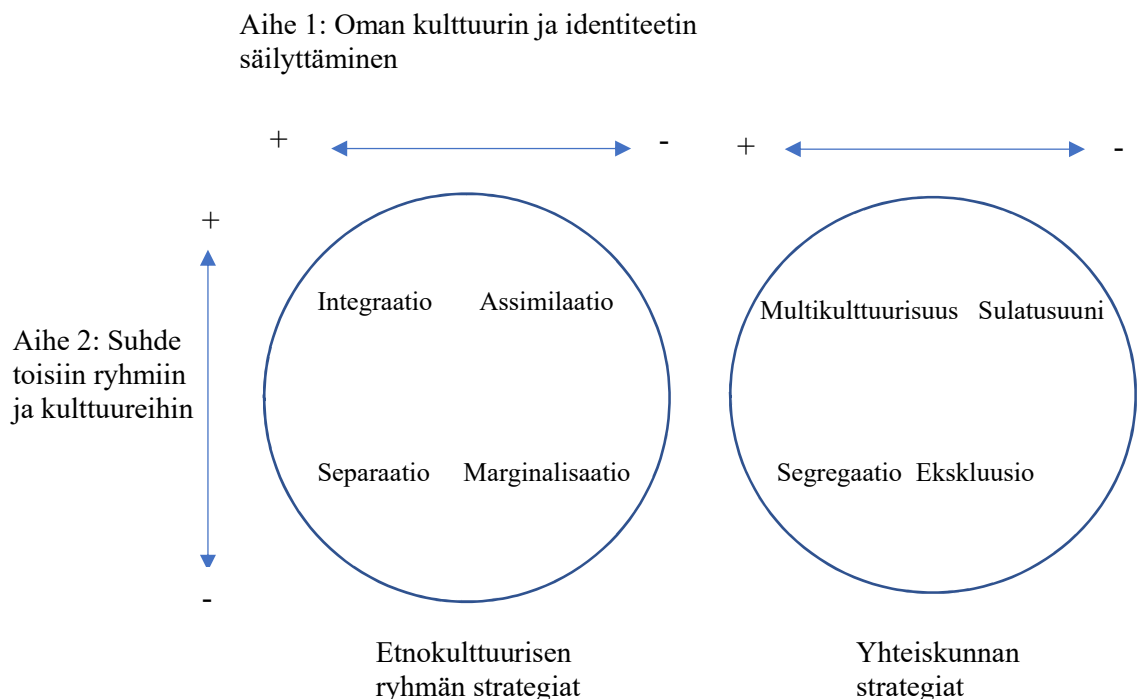
Maahanmuuttoa ja yhteiskuntaan integroitumista koskevassa teoreettisessa keskustelussa viitataan usein John Berryn (1980) luomaan akkulturaatioteoriaan, jonka näkökulma painottuu psykologiseen perspektiiviin kulttuurien kohtaamisessa ja yhteentörmäyksessä. Kulttuurien kohtaaminen maahanmuutossa vaikuttaa paitsi yksilöön myös etnisten ryhmien kulttuureihin ja koko yhteiskuntaan. Myös valtasuhteet ja rakenteet ovat vaikuttamassa maahanmuuttajan kokemiin kotoutumisen mahdollisuuksiin ja valintoihin omassa akkulturaatiostrategiassaan. Kotoutumista yksilöperspektiivistä arvioidaan sen kautta, kuinka hyvin maahanmuuttaja sopeutuu valtakulttuuriin: ääripäinä ovat joko assimilaatio eli sulautuminen tai marginalisaatio eli syrjäytyminen. Näiden välissä ovat integraatio, jossa maahanmuuttajat säilyttävät ja integroivat oman kulttuurinsa valtakulttuuriin, ja separaatio, jossa eristäydytään omaan kulttuuriin ja valtakulttuurista halutaan pysyä erossa. (Berry 1980, 10–15; Saukkonen 2013, 87.)

Akkulturaatioteoriaa on kritisoitu liian staattisena ja ahtaana valtion rajojen sisälle keskittyvänä. Tämän tilalle on tuotu esille maahanmuuttajien omaa aktiivisuutta korostavia transnationalisuus ja multi- tai monikulttuurisuuskäsitteitä (Varjonen 2013, 14–15). Valtion rajat ylittävät suhteet voivat olla erittäin merkityksellisiä maahanmuuttajalle (Pöyhtäri 2014, 210–212; Saukkonen 2013, 47–49). Myös uusi globalisoitunut ympäristö ja teknologian suomat mahdollisuudet verkostoitumiselle ympäri maailman ovat jääneet huomiotta teoriassa. Toisaalta on huomioitu, että maahanmuuttajan sopeutumisstrategia ja tapa vaihtelee elämänalueittain. Jollakin

elämäalueella, kuten työpaikallaan, yksilö voi hylätä oman kulttuurinsa ja valita assimilaation ja sitten kotonaan separaation eli erilläänolon, musiikin ja ruoan alueella integraation ja niin edelleen (Berry & David 2016, 26).

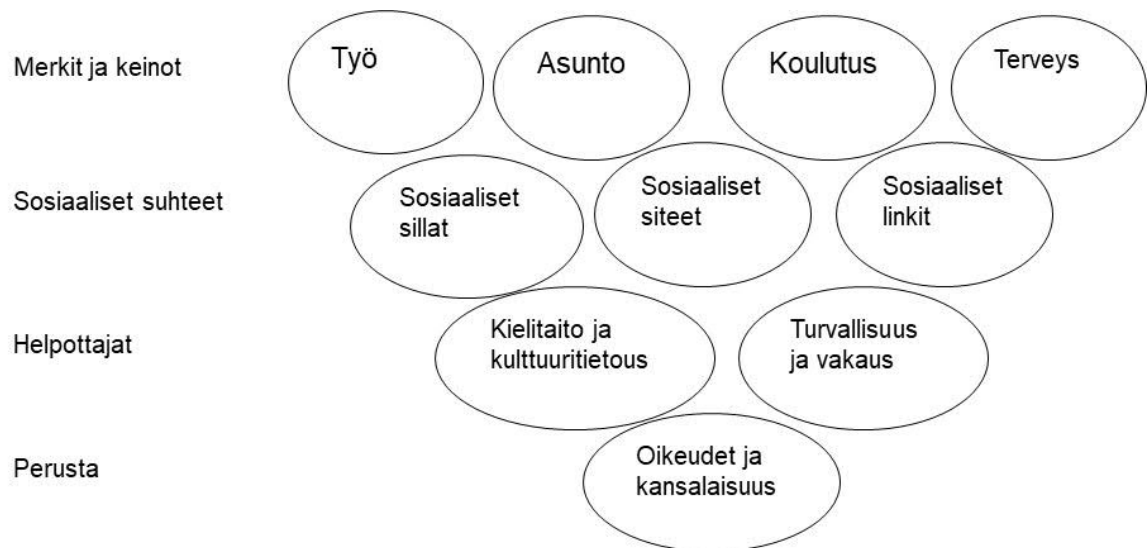
Toisaalta akkulturaatioteoria ottaa huomioon myös, miten yhteiskunta suhtautuu maahanmuuttajiin ja vieraisiin kulttuureihin sekä minkälaisen akkulturaatiostrategian yhteiskunta valitsee. Oheisen kuvion (kuvio 1.) oikea puoli esittää, että jos yhteiskunta valitsee assimilaation, tuloksena on kulttuurien sulatusuuni, jos taas kulttuurien rinnakkaiselo ja integraatio katsotaan hyväksi, silloin tuloksena on multi- tai monikulttuurinen yhteiskunta. Mikäli yhteiskunta valitsee maahanmuuttajaryhmien erillistämisen eli separaation, tuloksena on maahanmuuttajien eläminen segregaatiassa eli eristyksissä ja jos marginalisoinnin, tuloksena on yhteiskunnasta poissulkeminen, eksklusio. Plussa tarkoittaa myönteistä ja miinus kielteistä.

Kuvio 1. Berry ja David (2016) kaaviokuva etnisten ryhmien ja yhteiskunnan akkulturaatiostrategioista kirjoittajan suomentamana.

Käsitteenä integraatio on Agerin ja Strangin (2008) mukaan varsin moninainen ja hajanainen määrittämisestä ja määrittelijästä riippuen. Tähän he ovat yrittäneet tuoda selvyyttä tutkimuksellaan, joka yhdisteli haastattelukenttätutkimusta Lontoossa ja Glasgow'ssa, käsiteanalyysia asiakirjojen perusteella sekä aikaisempia survey-tutkimuksia. Heidän tarkoituksenaan on ollut luoda integraatiokeskustelua jäsentävä kehys sekä luoda myös normatiivista teoriaa integraatiosta sekä sen sisältämistä asioista (kuvio 2).

Kuvio 2. Agerin ja Strangin (2008) kaaviokuva integraation ulottuvuuksista kirjoittajan suomentamana

Kuviota voi Agerin ja Strangin (2008) mukaan lukea sekä keinoina integroitumiseen että merkkinä positiivisesta integroitumisesta. Esimerkiksi jos maahanmuuttajalla on työ ja asunto, ovat ne itsessään merkki integroitumisesta mutta myös keino integroitumiseen ja näin kohde, jota yhteiskunnan tulisi tukea eri tavoin. Kuvio voi auttaa esimerkiksi sosiaalityöntekijöitä hahmottamaan asiakkaan integroitumista ja mahdollisia auttamiskeinoja parempaan integroitumiseen. Toisaalta nämä samat asiat ovat yhtä lailla tärkeitä muillekin kuin maahanmuuttajille osallisuuden näkökulmasta. Sosiaaliset suhteet - rivillä pyritään erittelemään sosiaalisten suhteiden merkitystä integraatiolle. Suhteet etnisen, uskonnollisen tai muun kansallisen, kulttuurisen ryhmän sisällä tai suhteet muihin yhteisöihin, esimerkiksi kantaväestöön, sekä suhteet ja linkit julkisiin palveluihin vaikuttavat integroitumiseen. Integraatiota helpottavat edelleen kielitaito sekä kulttuuritietous, ja oleellisena perustana on kansalaisuus oikeuksineen. Mainitut

teoreettiset lähestymistavat toimivat tutkimuksessani kontekstina vertailtaessa diskursseissa näkyvää kuvaa integroitumisesta erityisesti pohdintaosiossa.

3.3 Rasismi

Rasismissa oma etninen ryhmä tai kulttuuri koetaan etuoikeutetuksi suhteessa toiseen. Ihminen yksilönä häipyy ja muuttuu oman etnisen ryhmänsä edustajaksi. Oma ryhmä nähdään myönteisessä valossa ja toinen kielteisessä valossa. (Järvinen 2004, 37.) Toisten legitimitetti kyseenalaistetaan eli heidät tehdään oikeudettomiksi kuulumaan samaan tai pääsemään osallisiksi samoihin yhteiskunnallisiin toimintoihin ja resursseihin, oikeuksiin kuin oman ryhmän jäsenet (Dijk 1998, 237). Kärjekkäimmin heiltä voidaan kieltää oikeutus kuulua ”meidän” maahan, kaupunkiin, naapurustoon, työhön tai muuhun sosiaaliseen ryhmään. Heidän toimensa ja sanomisensa voidaan nähdä kielteisessä valossa ja katsoa näiden rikkovan tärkeitä oikeus- ja kulttuuriarvoja. Heidän aikeensa ja tekonsa voidaan kyseenalaistaa, esimerkiksi toteamalla heidän päämääränä olevan hyväksikäyttää meitä. Myös heidän arvonsa ja norminsa voidaan kyseenalaistaa, ja niiden ajatellaan olevan vastoin meidän arvojamme ja vaaditaan, että heidän tulisi sopeutua meidän kulttuuriimme. Heidän sosiaalinen asemansa kuten turvapaikkaoikeus tai pakolaisoikeus voidaan asettaa kyseenalaiseksi. Kaiken kaikkiaan toinen ryhmä ja sen edustajat nähdään alisteisena ja puutteellisena sekä vajavaisina suhteessa yliverlaiseen omaan kulttuuriin. (Järvinen 2004, 35–37; Dijk 1998, 236–237). Institutionalisoituneesta rasismista puhutaan, kun rasismia ilmenee käytäntönä tai toimina yhteiskunnassa ja sen palveluissa, esimerkiksi koulutuksessa, työssä, oikeuslaitoksessa, poliisissa, terveys- tai sosiaalipalveluissa, lehdistössä. Institutionalisoitunut rasismi voi olla vaivihkaista ja piilossa olevaa. (Lavalette & Penketh 2014, 10.)

4 Median maahanmuuttokeskustelu

Mediassa (lehdistö, TV, internet) käytävä maahanmuuttokeskustelu on osa sitä diskurssien maailmaa, jossa sosiaalityöntekijät elävät ja johon he ottavat kantaa sekä tuottavat omia diskurssejaan. Näin olleen diskurssianalyttisesti

maahanmuuttokeskustelun pääpiirteinen tunteminen on diskurssien analysoimisen ja löytämisen kannalta tärkeää.

Euroopassa maahanmuuttoon liittyvä keskustelu medioissa lisääntyi 1990-luvulta eteenpäin kansallismielisten 'oikeistolaispopulististen' liikkeiden nousun myötä. Samaten sen tutkimuksellinen kiinnostus nousi samaan aikaan. Suomessa 'oikeistopopulistinen' liike (Perussuomalaiset) nousi vuoden 1999 eduskuntavaalien yhden edustajan puolueesta 38 edustajan puolueeksi vuoden 2011 eduskuntavaaleissa sekä toiseksi suurimmaksi puolueeksi ja hallitukseen. Samaten kunnallisvaaleissa puolue on menestynyt vuodesta 2008 lähtien. Edellisissä vuoden 2015 vaaleissa puolue saavutti toiseksi eniten paikkoja eduskunnassa. (Mäkinen 2016, 544.) Sittenmin, vuonna 2017 puolue on jakautunut kahdeksi puolueeksi. Kannatuksen nousu on johtanut tiukennuksiin lainsäädännössä erityisesti turvapaikanhakijoita kohtaan niin pääsyssä Suomen sosiaaliturvan piiriin kuin taloudellisissa tuissa turvapaikkaprosessin aikana (Keskinen 2016, 357). Kansallismielisten kannatuksen nousun kehitys noudatteli yleistä pohjoismaista ja eurooppalaista suuntausta. Liikkeen menestys liitetään osaltaan virtuaalisten keskusteluryhmien ja yhteisöjen, blogien, kommentointien eli sosiaalisen median (some) kirjoittelun nousuun sekä perinteisen lehdistön mukautumiseen someympäristöön. (Pettersson 2017, 22–24; Pöyhtäri 2014, 47–48.) Mediassa maahanmuuttoasiat olivat nousseet jokapäiväisen politiikan aihepiiriksi. Toisaalta median tapa käsitellä maahanmuuttoteemaa on tehty konfliktikehyksen kautta, ei niinkään liennytyksen. Maahanmuuttajat voidaan nähdä mediakeskustelun kautta rapauttavan konsensusta ja solidaarisuutta koko hyvinvointivaltiota kohtaan, esimerkiksi maahanmuuttajien oikeus saada samat verovaroin kustannetut hyvinvointipalvelut voidaan kyseenalaistaa. (Pyrhönen 2015, 6–8). Maahanmuuttajat eivät kuitenkaan ole saaneet olla juurikaan itse äänessä mediakeskusteluissa (Niemi & Perälä 2018, 114).

'Oikeistopopulistinen' liike on osannut käyttää maahanmuuttoretoriikassaan vastakkaisasetelmaa maahanmuuttomyönteistä sivistyneistön elitismiä kohtaan mediassa ja uutisoinneissa. Retoriikassa käännetään sivistyneistöeliitti hyvinvointivaltion vihollisiksi. Näin liike on saanut kannattajia myös hyvinvointivaltiota puolustavista vasemmistopiireistä. (Keskinen 2011, 119–120; Mäkinen 2017, 228) Tutkimustulokset ovat osin ristiriitaisia sen suhteen, mikä on

maahanmuuttajien vaikutus hyvinvointivaltion talouteen. Merkitystä on sillä, kuinka hyvin maahanmuuttaja työllistyy, ja tässä eri maahanmuuttajaryhmien välillä on eroja, riippuen siitä, tuleeko maahanmuuttaja OECD-maista vai näiden ulkopuolelta. (Nannestad 2007, 525; Yijälä 2014, 19.) Globaalin talousjärjestelmän heikkouksien ja puutteiden syntipukeiksi on helppo asettaa maahanmuuttajat. Pelko maahanmuuttajien hyvinvointivaltiota rapauttavasta vaikutuksesta on kasvanut maahanmuuttajien määrän lisääntyttyä Lähi-Idän kriisien takia. Ilmastonmuutos voi osaltaan vaikuttaa samaan suuntaan maahanmuuton lisääntyessä. Liike tarjoaa yksinkertaista ja helppoa ratkaisua ongelmiin, mikä vetoaa äänestäjiin. Eri asia on, ovatko ratkaisut toimivia tai edes mahdollisia. Erityisesti lehdistö ja julkiset TV- palvelut ovat Ruotsissa ja Suomessa pyrkineet tuomaan esiin monikulttuurisuusääniä mutta saaneet aikaan täysin vastakkaisia reaktioita yleisössä. Tämä johtuu Hulten ja Horstin (2011, 32) mukaan jännitteestä kansallisen yhtenäisyyden ja tasa-arvon vaatimusten sekä toisaalta monikulttuurisuuden oikeutusten välillä. Niin ikään media voi syyllistyä itse uskonnollisten ennakkoluulojen vahvistamiseen. Toisaalta yhteiskunnallisessa keskustelussa edes oikeudenkäynnit maahanmuuttovastaisuudesta eivät ole vähentäneet suosiota, vaan ne voivat jopa lisätä kannatusta (Askola 2015, 67–68).

Myös suosiota saaneet miljoonan katsojan rajan ylittäneet reality-tv-ohjelmat keskustelufoorumeineen, kuten Big Brother tai Talent voivat rahastaa jännitteellä, joka syntyy toisaalta eroja häivyttävästä monikulttuurisuudesta ja toisaalta pinnan alla kyteivistä ennakkoluuloista, joita sosiaalinen media sekä myös lehdistö nostavat esille. Vaikka ohjelmissa nousee monikulttuurisuus ja etninen moninaisuus myönteisessä valossa, etnisten ryhmien edustajien tarkoitus on tuoda kiinnostavalla tavalla väriä ohjelmaan tuottajan kommenttia siteeraten, ei niinkään kannustaa pohtimaan etnisten ryhmien kokemaa eriarvoisuutta. (Nikunen 2013, 312–314.) Etniset ryhmät nähdään yhtenäiskulttuurin läpi eikä aidosti monikulttuurisena rinnakkaiselona ja yhteiskuntana. Tosin Nikunen (2013, 315) tuo esille, että näiden ohjelmien merkitystä monikulttuurisuuden ja kansallisuusidentiteetin symbolisen merkityksen rajojen neuvottelussa ei sovi myöskään vähätellä. Keskeistä kuitenkin on, että toistaiseksi kansallisuuden rajojen neuvottelussa yhtenäiskulttuuri on edelleen voimakas narratiivi ja aito monikulttuurisuus etnisten ryhmien tasavertaisena rinnakkaiselona jää sille toiseksi huolimatta etnisten ryhmien kasvavasta läsnäolosta television viihdeohjelmissa (Nikunen 2013, 315).

Keskisen (2011, 135) mukaan median tapa käsitellä maahanmuuttoa on muuttunut monikulttuurisuusmyönteisestä kohti kriittistä suhtautumista. Median suhtautuminen maahanmuuttajiin on ollut puolueellista (Hulten & Horsti 2011, 40).

Maahanmuuttokriittiset äänenpainot eivät ole tulleet pelkästään Perussuomalaisten puolelta, vaan kaikki suuret puolueet ovat osittain menneet siihen mukaan. Keskinen (2011, 134–136) tuo esille, että rasismi käyttää hyväkseen etnisyyden, sukupuolen, seksuaalisuuden ja yhteiskuntaluokan kategorioita intersektionaalisesti luodakseen kuvaa uhkasta, joka tulee torjua. Maahanmuuttokeskustelu ei kuitenkaan ole aivan yksipuolista, vastakkaisia ääniä on myös ja monikulttuurisuus on saanut sijaa tv-ohjelmissa, tosin välillä vahvistaen kulttuurisia ja uskonnollisia ennakkoluuloja (Hulten & Horsti 2011, 49–50).

Skandinaaviset maat ovat tunnettuja hyvinvointivaltionimityksestä, mikä on tarkoittanut sosiaalisten oikeuksien korostamista ja universalistista verovaroin rahoitettua sosiaaliturvajärjestelmää. Huolimatta samankaltaisuudesta poliittisen järjestelmän tasolla, maahanmuuttopolitiikka on muodostunut erilaisiksi. Tanskassa on ollut kohtuullisen tiukka maahanmuuttopolitiikka verrattuna Ruotsiin. Yleisesti Pohjoismaissa maahanmuuttopolitiikka on tiukentunut kasvaneiden turvapaikanhakijoiden myötä. (Sainsbury 2012, 213.)

Yleinen tapa kehystää maahanmuuttajia ovat olleet se, että heidät on nähty sosiaaliturvakaupustelijoina, vapaamatkustajina, rikollisina ja turvallisuusuhkana, ongelmana ja kyvyttöminä integroitumiseen, uhkana koulujärjestelmälle, asuinalueelle ja palveluille ja näin vähemmän apua ansaitsevina (Sainsbury 2012, 246). Erilaiset käsitteet voivat pitää sisällään syrjiviä elementtejä, turvapaikanhakija voidaan katsoa pelkästään hakijaksi vailla oikeata tarvetta, taloudellisin syin maastaan lähteneitä voidaan vähätellä, ikään kuin taloudellinen selviytyminen olisi vähemmän tärkeätä (Hayes 2004, 14; Wells & Hoikkala 2004, 171). Kansakunta ja se, ketkä katsotaan siihen kuuluviksi ja oikeutetuiksi hyvinvointiresurssien käyttöön, on ollut keskeinen maahanmuuttopolitiikassa. Resurssit ja ehdot, keillä on niihin oikeus, talousvetoinen keskustelu ja maahanmuuttajien tuoma kuorma tai rasite on ollut keskustelussa vuosisataisen historian aikana jatkuvasti esillä, johon poliittisen vasemmiston on ollut

vaikkea globaalin humanismin aattein tuoda muutosta. Maahanmuuttajien tuomaa hyötynäkökulmaa toisaalta ei ole juuri tuotu esille. (Hayes 2004, 16–18.)

Melko samat argumentit maahanmuuttajien kontrollin puolesta ovat olleet olemassa läpi maahanmuuton historian, on puolustettu omaa yhteiskuntaa ja sen hyvinvointia, työpaikkoja, asuntoja, maahanmuuttajien seksuaalisuutta on pidetty uhkana sekä syntyvyyttä, ylikansoituksen vaaraa ja eugeniikkaa eli rotujen välistä kilpailua eloonjäämisestä. Sosiaalityölle tässä on uhkana se, että kontrollin oletetaan olevan normaalia toimintaa ja näin sosiaalityö vaikeuksien lieventämiseksi voi jäädä tekemättä. (Cohen 2001, 32–37; Hayes 2004, 12–16.)

5 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys

Tutkimukseni rajautuu yhteiskuntatutkimuksen kentällä sosiaalityön ja erityisesti aikuissosiaalityön tutkimukseen sekä linkittyy maahanmuuttoa ja kotoutumista käsittelevään tutkimukseen. Näkökulmani on laadullinen, ja tarkastelen aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöiden haastatteluaineistoa diskurssianalyttisesti.

Tutkimukseni tutkimuskysymys on:

1. Miten suomalaisen kaupungin aikuissosiaalityön tiimin sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa puhutaan maahanmuuttajista aikuissosiaalityön asiakkaina, sosiaalityöstä heidän kanssaan ja palvelujärjestelmästä?

Näiden kolmen kohteen mukaanottoa tutkimukseen perustelen sillä, että haastatteluaineistossa nämä kaikki kolme kohdetta tulevat ja nousevat esille diskursseissa toinen toisiinsa liittyen.

6 Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimuksen analyysi etenee siten, että aikuissosiaalityöntekijöiden haastatteluaineistosta etsitään ja nimetään diskursseja sekä analysoidaan näiden diskurssien hahmottamia käsityksiä maahanmuuttajista aikuissosiaalityön asiakkaina,

sosiaalityöstä heidän kanssaan ja palvelujärjestelmästä. Olen tutkinut aiemmin käytäntötutkimuksessani maahanmuuttaja-asiakkaiden näkemyksiä sisällönanalyysiä käyttäen (Raitio 2017). Pro gradu – tutkielmani rajausta perustelen sillä, että sosiaalityöntekijöillä on osaltaan tärkeä rooli maahanmuuttaja-asiakkaiden kotoutumisen tukemisessa ja käytettävillä diskursseilla voi olla vaikutusta sosiaalityön tekemiseen. Vastaavan kaltaista tutkimusta aikuissosiaalityössä on tehty Suomessa vähän. Tutkimukseni saattaakin osaltaan olla avuksi aikuissosiaalityön kehittämisessä.

6.1 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto koostuu suomalaisen kaupungin aikuissosiaalityön tiimin työntekijöiden litteroiduista haastatteluista. Kyseisessä aikuissosiaalityön tiimissä on ollut kaiken kaikkiaan kymmenen sosiaalityöntekijää, joista tutkimukseen osallistui kuusi. Osallistumisprosentti on näin ollut 60. Haastatteluaineisto koostuu yhdestä ryhmähaastattelusta tai fokusryhmähaastattelusta, johon on osallistunut neljä aikuissosiaalityöntekijää, sekä kahden sosiaalityöntekijän yksilöhaastatteluista. Tällä tavoin olen saanut melko kattavan otoksen aineistoa tutkimuskysymykseen, sillä osa ei halunnut osallistua syystä tai toisesta ryhmähaastatteluun. Haastattelut olen äänittänyt sekä litteroinut sanatarkkuudella siten, että pienempiä taukoja en ole merkinnyt.

Ryhmähaastattelussa haastattelija on enemmän keskustelun fasilitaattori, kun taas yksilöhaastattelu perustuu enemmän kysymysvastaus rakenteelle. Näin myös tässä tutkimuksessa. Ryhmähaastattelussa keskustelijat neuvottelevat erilaisista näkökannoista ja tavallisesti pyrkivät jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen erimielisiä näkökantoja esille tuoden joko peiteltysti tai avoimesti. Ongelmaksi voi tulla, että kaikki eivät uskalla tuoda esille näkökantojaan, jolloin haastattelijan tehtävä on sitä helpottaa. (Pietilä 2017, 88–89.) Huomasin ryhmähaastattelussa joillakin olevan vahvoja mielipiteitä, mutta mielestäni kukaan ei jäänyt altavastaajaksi vaan kaikki saivat avoimesti tuoda esille erimielisyyttään myös. Yksilöhaastattelussa huomasin, että joiltakin osin oltiin enemmän häveliäitä, mikä ilmeni siinä, että piti joissakin kohdin esittää enemmän tarkennuksia, mitä haastateltava tarkoitti ilmauksellaan. Olen keskittynyt tässä tutkimuksessa keskustelussa diskursseissa ilmeneviin kulttuurisiin merkityksiin (Pietilä 2017, 88), kuin itse vuorovaikutuksen analysointiin.

Diskurssianalyysissa olen käynyt aineistoa läpi tutkimuskysymyksen mukaan aiheittain erottaen sen, puhutaanko aineistossa maahanmuuttajasta asiakkaina, aikuissosiaalityöstä heidän kanssaan vai palvelujärjestelmästä. Olen kiinnittänyt huomiota ensinäkin siihen, mitä sanoja käytetään, mistä puhutaan sekä miten puhuja tuo esille näkemyksiään. Olen huomionut sanatasolla sekä lausetasolla modaliteetteja eli sitä, kuinka varma puhuja on sanomastaan, miten puhujan mukaan asioiden tulisi olla, mitä pitäisi tehdä, mistä käsin puhuja pyrkii puhumaan ja asettamaan paikkansa suhteessa toisiin. Olen hahmotellut, mitä muita toimijoita hän tuo puheessa esille kuten myös näiden toimijoiden suhteita. Oleellista on ollut kysyä, miten asioista puhutaan ja mitä keinoja asioiden tilan vakuuttamiseksi käytetään diskurssien etsimiseksi. Diskurssien nimeäminen alun karkeista hahmotuksista kohti tarkempaa nimeämistä on oleellinen vaihe analyysissa. Diskurssien nimet kertovat ja viittaavat, millä tavalla kohteita lähestytään ja miten ne nähdään. Tutkimuskohteitaan määrittelevät ja löydetty diskurssit on koottu omiin taulukoihin luvussa 11 (taulukot 1-3).

Diskurssien etsimiseksi on käsitettävä, mikä on diskurssi. Tässä olen käyttänyt hyväkseni 'teoreettiset lähtökohdat' – osiossa esille tuotua teoriakirjallisuutta diskurssianalyysistä. On huomioitava, ja tätä on syytä painottaa, että diskurssien jaottelu kohteidensa mukaan on osin tekninen ja keinotekoinen, sillä melkeinpä kaikissa löydettyissä diskursseissa ja niiden luomissa todellisuuksissa asemoituvat ja saavat oman merkityksensä niin maahanmuuttaja, sosiaalityö kuin palvelujärjestelmä. Diskurssit ovat kokonaisuuksia.

Tutkimukseni kiinnostuksen kohteena ovat diskurssein luodut todellisuuden kuvat, joissa on annettu kuvaelmia, paikkoja ja asemia toimijoille, maahanmuuttajille asiakkaina, sosiaalityöntekijöille, palvelujärjestelmälle, erilaisia määritelmiä toimijoista ja heidän pyrkimyksistään sekä toiseudesta ja erilaisuudesta. Tutkimuskysymyksenä on ollut selvittää diskurssien kautta välittyviä käsityksiä näistä kohteista.

Analyysissa olen osaksi alkuun käyttänyt ATLAS.ti –ohjelmaa, jossa olen antanut tekstiyksiköille koodeja koskien ensin aihetta tai teemaa, josta puhutaan. Puheenaiheita ja näiden koodeja tuli 152 koko aineistosta. Tämän jälkeen olen pyrkinyt jakamaan koodit omiin ryhmiinsä sen perusteella, koskeeko puheena oleva teema tai aihe pääasiassa maahanmuuttajia, sosiaalityötä heidän kanssaan vai palvelujärjestelmää.

Jotkut koodit saattavat kuulua moniin näihin tutkimusteemoihin. Teemat olivat valmiina tutkimuskysymyksessä, ja poimin vastauksista erityisesti näihin teemoihin liittyviä osia. Tämän jälkeen olen jättänyt ohjelman ja tulostanut aineistoa ja käynyt näitä koodeja läpi tutkimusteemoittain pyrkien löytämään yhteisiä piirteitä ja käsitteitä koskien sitä, mistä lähtökohdista tai näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Lopulta olen hahmotellut ja nimennyt puheenvuoroissa ilmeneviä diskursseja, joiden kautta välittyy todellisuuden kuvat toimijoinen ja paikkoineen, ominaisuuksineen ja piirteineen tutkimuskohteisiin liittyen.

Diskurssianalyysin tekee mielestäni kiinnostavaksi diskurssien yhteiskunnallinen, valtaa sisältävä ulottuvuus ja tietynlainen yleistettävyys: vaikka puhujat vaihtuvat, diskurssit voivat jatkaa olemassaoloaan, tai niillä on nimenomaan yli yksilöiden yhteiskunnallisen tason merkitystä. Tämä yhteiskunnallisen tason merkitys aktualisoituu yksilöiden käyttämissä puheissa ja seurauksineen teoissa. Maahanmuuttajien kotoutumista käsittelevien teorioiden merkitys nousee siitä, että niiden avulla voi ymmärtää paremmin, mistä diskurssit puhuvat, kun ne puhuvat esimerkiksi maahanmuuttajan integroitumisesta, ja mihin puoliin esimerkiksi integroitumisella diskurssissa viitataan. Samaten teorioita olen käyttänyt pohdintaosiossa diskurssien sisällön analysoimisessa.

Analyysi on edennyt siten, että analysoin aineistosta ensin neljän sosiaalityöntekijän ryhmähaastattelun ja sen jälkeen kahden sosiaalityöntekijän yksilöhaastattelun. Lopuksi olen tehnyt yhteenvedon analyysin tuloksista. Olen kursivoinut työntekijöiden käyttämät diskurssit, joita esiintyy näissä aineistoissa.

6.2 Teoreettinen viitekehys ja tutkimusmetodologiset valinnat

Tutkimuskysymyksiini pyrin saamaan vastauksen diskurssianalyysiä käyttäen.

Tutkimukseni lähestymistapa on abduktiivinen siten, että siinä annetaan tutkimusaineiston puhua mutta aineiston tulkinnoissa käytetään hyväksi myös teoriaa, joka vaikuttaa tulkinnan taustalla ja apuna (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99).

Tutkimuksella ei pyritä testaamaan olemassa olevia teorioita. Tässä luvussa käsittelen ensin diskurssianalyysia teoriana, jonka jälkeen käsittelen diskurssianalyysiin läheisesti liittyvää kulttuurin käsitettä. Tämän jälkeen selvitän diskurssianalyysin

toteuttamista tässä tutkimuksessa sekä kysymystä tutkimuksen eettisyydestä, totuudesta ja luotettavuudesta.

6.2.1 Diskurssianalyysi

Diskurssi nähdään tässä tutkimuksessa Suoninen (2016, 184–186) mukaisesti koherenttina puhetyylinä, jossa kohteet ja asiat saavat merkityksiä, suhteita ja asemia (positioita) suhteessa toisiinsa. Näiden puhetapojen avulla ihmiset tekevät selkoa maailmasta (selonteko). Diskurssit näkyvät selonteossa, jotka eivät heijasta todellisuutta sellaisenaan. (Suoninen 2016, 186.) Diskurssianalyysin on katsottu olevan paitsi metodologia myös teoreettinen viitekehys (Lämsä 2004). Jokainen tutkimusmenetelmä sitoutuu johonkin teoriaan, mutta diskurssianalyysissä teoria on merkittävässä osassa. Oleellisena tutkimuksellisenä sitoumuksena on todellisuuden ja tiedon sosiaalinen rakentuminen, sosiaalinen konstruktionismi. Sosiaalinen konstruktionismi, jonka Pälli (2003, 20–22) määrittelee ennen kaikkea teoreettiseksi viitekehyydeksi, muodostaa teoreettisen ontologisen ja epistemologisen perustan diskurssianalyysille tutkimusmenetelmänä. Sosiaalisessa konstruktionismissa on erilaisia näkemyksiä konstruktioiden ulkopuolisesta todellisuudesta. Ihminen ei kuitenkaan sosiaalisen konstruktivismin näkemyksen mukaan tavoita todellisuutta sellaisenaan vaan tulkitsee sitä aistein ja ajattelun kautta kielen ja sosiaalisesti muotoutuneiden käsitteiden avulla (Pihlström 2014). Kieli on oleellinen tulkinnan ja ajattelun sekä viestinnän väline. Koska ihmisten käyttämä kieli on kehittynyt yhteisöllisesti ja sosiaalisesti, tulkintamme ja viestintämme ovat sosiaalisesti rakentuneita. Diskurssianalyysissä keskitytään erityisesti tähän sosiaalisesti rakentuneeseen, kulttuuriseen osaan merkityksistä (Pälli 2003, 22).

Jokainen ihminen tulkitsee ja merkityksellistää maailmaa aktiivisesti omalla tavallaan luoden sosiaalisista merkityksistä, diskursseista oman kokoonpanonsa. Tutkimukseni kiinnittää huomion kieleen, jossa näkyy yksilön käyttämä ja tarpeisiinsa muokkaama sosiaalisesti rakentunut eli kulttuurisesti määrittynyt diskurssein ilmenevä tapa tulkita asioita, toisin sanoen sosiaalityöntekijöiden puhe maahanmuuttajasta aikuissosiaalityön asiakkaina, heidän kanssaan tehtävästä sosiaalityöstä ja palvelujärjestelmästä.

Diskurssianalyysi juontaa Lämsän (2004) mukaan juurensa ranskankielisestä sanasta discours, joka tarkoittaa keskustelua, puhetta, juttelua, esitelmää. Diskurssianalyysi on kuitenkin jotain muuta kuin keskusteluanalyysia, tai sillä on erityinen näkökulmansa tähän: etsiä yksilön käyttämiä kulttuurisesti ymmärrettyjä merkityksenantoja, joita yksilö esimerkiksi puheessa, keskustelussa tai kirjoituksessa kohteesta luo. Ajatuksena on, että sanoessaan, kirjoittaessaan tai tehdessään jotakin suhteessa johonkin kohteeseen ihminen aina määrittelee ja luo merkityksiä tuosta kohteesta. (Lämsä 2004; Phillips & Hardy 2002, 4–6.)

Diskurssianalyysi on monialainen ja monilähtöinen tutkimusote, joka on kehittynyt alkujaan lähinnä lingvistiikan ja semiotiikan, kirjallisuuden tutkimuksen, antropologian, tietotekniikan, sosiologian, kognitiivisen psykologian, sosiaalisen psykologian, politiikan tutkimuksen, viestinnän tutkimuksen ja historian tutkimuksen lähtökohdista ja laajennut yhä uusille tutkimusaloille (Adger ym. 2015, 2). Sen juuret ovat kielelliseksi käänteeksi sanotussa ajassa 1960-70-luvuilla. Metsämuuronen (2011, 298) on tuonut esille diskurssianalyysin syntyneen modernin kriisistä ja postmodernin esiinnoususta. Kohteena voivat olla teksti tai puhe mutta myös kuvat, äänet, elokuvat, mainokset ja muut kulttuurituotteet. Keskeisenä on kuitenkin tekstien ja puheen tutkimus ja kohteena vuorovaikutuksen, kielenkäytön tapojen analyysi laajeten kohti ideologioiden ja vallan tutkimusta (Jokinen ym. 2016, 14–15). Kiinnostuksen kohteena ja lähtökohtana diskurssianalyysissä on etsiä sosiaalista tai kulttuurista puhetta.

Diskurssianalyysin perinteitä on jaoteltu eri tavoin. Remes (2004) on jaotellut diskurssianalyysin maantieteellisesti ranskalaiseen, saksalaiseen ja brittiläiseen traditioon. Siinä missä brittiläinen traditio keskittyy siihen, mitä diskursseja on löydettävissä, ranskalaisperäinen keskittyy mitä-kysymyksen lisäksi siihen, miten diskurssit ovat historiallisesti muodostuneet kulttuuriin. Saksalaisessa perinteessä kysytään näiden kysymysten lisäksi toiminta- ja vuorovaikutuskeskeisesti, miksi diskurssit ovat sellaisia kuin ovat. Kriittinen diskurssianalyysi taas on oma erityinen diskurssianalyysin muotonsa, jossa on joukko erilaisia lähestymistapoja, mutta yhteistä niissä on ideologisuus, kriittinen suhtautuminen, poliittisuus, arvovapaaan tieteen mahdollisuuden kieltä, pyrkimys muutokseen kohti parempaa maailmaa (Fairlough

2018, 48). Tämä tutkimus lähenee tässä jaottelussa brittiläistä traditiota hieman kriittisin äänenpainoin.

Jokinen (2016, 201–211) on erotellut diskurssianalyysin suhteita sukulaistieteisiin etnografiaan, keskusteluanalyysiin, semiotiikkaan ja retoriikkaan, joilta kaikilta se on saanut vaikutteita ja työkaluja ollen eräänlainen hybridi. Painotuserona näihin on kuitenkin sosiaalisen todellisuuden rakentumisen ja kulttuuristen seurauksien pohtiminen. Diskurssianalyysiin kuuluu näkemys tiedon ja totuuden suhteellisuudesta, puhemaisuudesta tai tekstimäisyydestä sekä diskurssimaisuudesta. Diskurssien merkitykset ovat sidoksissa kontekstiinsa eli tekstiyhteyksiin, kulttuuriseen tilanteeseen, aikaan ja paikkaan. Samoin tieto ja totuus ovat diskurssien läpäisemää, suhteessa toisiin diskursseihin ja teksteihin eli interdiskursiivista tai intertekstuaalista ja moniäänistä. (Jokinen ym. 2016, 21–22.) Esimerkiksi ekologinen diskurssi kohteestaan, esimerkiksi talouspolitiikasta voi linkittyä muihin ääniin ja mahdollisesti sille vastakkaisiin diskursseihin, esimerkiksi vapaan kapitalismin ja markkinatalouden puolesta oleviin, tullakseen esille ja ymmärretyksi. Tosin voihan olla niinkin, että yhdistää vastakkaiset diskurssit myönteisellä tavalla, eli esimerkiksi jos katsoo ekologisen elämäntavan olevan mahdollinen kapitalismissa.

Konteksti, jossa ollaan ja puhutaan, vaikuttaa tilanteeseen ja konstruointeihin, merkitystulkintoihin. Konteksteja voidaan erotella pienimmästä yksityiskohtaisesta tekstistä ja tilanteesta laajempiin organisaatio- ja kulttuuri- tai yhteiskuntakonteksteihin. (Jokinen ym. 2016, 28–30; Lämsä 2004.) Kontekstit ja diskurssit ovat lähellä toisiaan. Kontekstit ovat diskurssien läpäisemiä, koska konteksteja tulkitaan kielellisesti. Esimerkiksi maahanmuuttaja ja sosiaalityöntekijä luovat asiakasvastaanotolla mahdollisesti erilaisen institutionaalisen kontekstinsa vuoksi diskurssiensa kautta merkityksiä toisella tavalla kuin vaikka maahanmuuttaja koulun oppilaana. Tämä ei ole kuitenkaan determinististä, vaan mikäli puhuja on hyvin emansipatorinen, voi hän ylittää ja ohittaa kontekstien ja diskurssien luomat 'rajoitteet' tulkinnoille ja valita vaihtoehtoisia diskursseja samassa kontekstissa.

Todellisuus ja sen tulkinta hahmottuvat kussakin tilanteessa vuorovaikutuksessa puhujien kanssa aina uudestaan. Toisin tulkitsemisen mahdollisuus avautuu myös siinä, että vaikka merkitykset ovat sosiaalisesti jaettuja, ne tarvitsevat peilauspinnan.

Esimerkiksi maahanmuuttajan käsitteen merkitys tarvitsee peilauspinnaksi kotoperäisen tai ei-maahanmuuttajan käsitteen ja merkityksen. Puhutaan kokonaisista merkityssysteemeistä ja merkitys on aina sidoksissa lukuisiin muihin käsityksiin. Siksi käsitystä esimerkiksi maahanmuuttajasta tai sosiaalityöntekijästä ei voi olla ilman käsitystä vastakohdastaan tai sellaisesta kohteesta, joka ei ole näitä edellä mainittuja. (Phillips & Hardy 2002, 12–18; Jokinen ym. 2016, 25–27.) Aina on kuitenkin mahdollisuus myös tulkita toisin tai pyrkiä antamaan asioille toisenlaisia merkityksiä (Van Dijk 1998, 15–20).

Tulkintarepertuaarin käsite on suhteessa diskursseihin siten, että jälkimmäisellä on enemmän valtaan viittaava konnotaationsa, kun taas edellisellä arkisempi käyttöyhteys. Molemmilla etsitään ja tulkitaan merkityksiä ja merkityssysteemeitä. Näillä diskursseilla, merkitystulkinnoilla, on aina funktionsa: puhe on tekoa, sillä tavoitellaan jotakin ja sillä halutaan olevan seurauksia. (Jokinen ym. 2016, 27.) Myös tästä syystä diskurssien tutkiminen on aiheellista, sillä diskursseilla ja merkityksillä on väliä sen kannalta, miten asioita tulkitaan mahdollisten todellisuuteen vaikuttavien seurausten ja tekojen kautta (Lämsä 2004).

Diskurssianalyysia voi tehdä erilaisin tavoin, esimerkiksi tekstikohdetta narratiivisesti lähestyen tai retoriikan ja argumentointianalyysin välinein. Huomiota voidaan kiinnittää kertomuksellisuuteen, jolla merkityksiä luodaan, tai vakuuttelun keinoihin ja tapoihin, joilla puhuja yrittää vakuuttaa kuulijansa todellisuustulkintansa oikeellisuudesta. Huomio ja kiinnostus voi olla enemmän kielellisissä keinoissa tai sosiaalisissa merkityksissä, ideologiassa ja valtasuhteissa. Näin ollen diskurssianalyysi on monialainen ja monimuotoinen lähestymistapa. (Wodak & Meyer 2009, 23–27.) Tässä tutkimuksessa yhdistyvät nämä puolet, sillä mielestäni ne liittyvät toisiinsa, vakuuttelupyrkimykset ovat ideologisia.

Jokinen ym. (2016, 21–24) erittelevät diskurssianalyysin teoreettisia näkökulmia merkityssysteemien moninaisuuden, toiminnan kontekstuaalisuuden, toimijan merkityssysteemeihin kiinnittyneisyyden ja kielenkäytön seurauksia tuottavan luonteen käsittein. Näillä tarkoitetaan kutakuinkin sitä, että kielellisesti tuotetuista merkityksistä kilpaillaan erilaisilla areenoilla ja ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Puhuja voi valita moninaisista merkityksistä haluamansa, mutta merkityssysteemit on kuitenkin

raamitettu ihmisten keskinäisessä kanssakäymisessä. Esimerkiksi samasta ihmisestä voidaan puhua erilaisin määrittein maahanmuuttajana, pakolaisena, työntekijänä, sosiaalitoimen asiakkaana, miehenä, naisena, jne. kontekstin ja diskurssin kehystämin raamein. Howarthia (2000, 101–102) mukaillen, mitä on olla maahanmuuttaja, pakolainen, työntekijä, asiakas, mies tai nainen riippuvat diskursseista, jotka määrittävät tämän olemisen ja paikan, subjektiposition. Esimerkiksi maahanmuuttajan asema ja oleminen näyttäytyy erilaiselta vaikkapa ihmisoikeusdiskurssista kuin maahanmuuttovastaisesta diskurssista nähtynä.

Kielenkäytön seurauksia tuottavalla luonteella puolestaan Jokinen ym. (2016, 37) viittaavat siihen, että puhujat ovat aktiivisia pragmaattisia toimijoita, jotka käyttävät kieltä luodakseen tiettyjä tarkoituksia, esimerkiksi vaikutelmia itsestä. Kieli on työkalu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Mahdolliset seuraukset voivat ylittää vuorovaikutustilanteen kulttuuriselle tasolle. Tällöin puhutaan Jokinen ym. (2016, 37–38) mukaan ideologisista seurauksista, jotka pitävät sisällään alistus- ja valtasuhteita. Tässä tutkimuksessa ei niinkään keskitytä vuorovaikutustilanteiden analysointiin kuin maahanmuuttajien ja sosiaalityöntekijöiden positioihin ja paikkoihin aineistossa, ideologisissa selonteissa. Alistussuhteet voivat olla piilossa tasa-arvoa korostavissakin puheissa. Toisaalta ideologiset seuraukset eivät välttämättä ole aina huonoja, vaan tässäkin pätee monenlaisen seurauksen mahdollisuus niin hyvää kuin huonoa riippuen näkökulmasta. Diskurssianalyysin anti on tehdä näkyväksi ja eritellä erilaisia todellisuuden tuottamisen tapoja ja nostaa esille muita mahdollisia näkökulmia ja määrittelykeinoja. Tutkija ei kuitenkaan voi olla objektiivinen ja diskurssien ulkopuolinen vaan on itse myös tuottamassa tulkintaa todellisuudesta yhtenä muiden joukossa. (Jokinen ym. 2016, 37–40.)

6.2.2 Kulttuurin ja diskurssien suhde

Kulttuurinen puhe on teoreettinen lähtökohta diskurssianalyysissä (Pälli 2003, 22). Diskurssit ovat osa kulttuuria, ja kulttuuri välittyy, ilmenee, heijastuu ja näkyy diskursseissa. Kulttuurissa viestintä on luonteeltaan diskurssien jatkuvaa virtaa ja pelikenttää diskursiivisen näkemyksen mukaan. (Juhila 2016, 310–311.) Ihminen on kulttuurinen olento sosiaalisessa toiminnassa, mutta kulttuurin vaikutus ei ole suoraviivaisen deterministinen ja merkitykseltään staattinen, sillä kulttuuri välittyy

diskurssien kautta ja ihmiset valitsevat sekä muokkaavat diskursseja tarpeen mukaan. Kulttuuri käsitteenä on kiistelty ja monisäikeinen (Järvinen 2004, 31–32; Hall 2003a, 87–89). Kulttuurista puolestaan Prinz (2016) erittelee kulttuurintutkimuksen katsauksessaan kulttuurintutkimuksen lajeja sen mukaan, ovatko kiinnostuksen kohteena erityisesti materiaaliset ulottuvuudet, kuten esineet, tuotteet, näkyvät teokset, rakennelmat, vai henkiset merkitykset. Tämä tarkoittaa tietyn sosiaalisen yhteisön aineellisia ja henkisiä tapoja käsittää ja käsitellä asioita. Myös sivistyssanakirjan (Hosia ym. 2005) mukaan kulttuuri voidaan jaotella jonkin yhteisön aineellisiksi ja henkiseksi tuotteiksi. Hall (2003a, 85) antaa kulttuurille määritelmän sosiaalisen todellisuuden molempiin suuntiin toimivina merkitysjärjestelminä:

” Kulttuurilla tarkoitamme yhteisten merkitysten järjestelmiä, joita samaan yhteisöön, ryhmään, tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät saadakseen tolkkua maailmasta. Nämä merkitykset eivät ole vapaasti leijuvia ideoita vaan osa materiaalista ja sosiaalista maailmaa. Termi ”kulttuuri” sisältää merkityksiä tuottavat sosiaaliset käytännöt, että myös ne käytännöt, joita nuo yhteiset merkitykset ohjaavat ja organisoivat. Yhteinen merkityskartta antaa meille tunteen kuulumisesta johonkin kulttuuriin, se luo yhdistävän siteen, tunteen yhteisestä identiteetistä ja kuulumisesta yhteisöön. Kyetessämme asemoimaan itsemme jossakin yhteisten merkitysten kentässä tunnemme ”keitä me olemme, ”mihin me kuulumme” -tuntemme oman identiteettimme. ”

Hall (2003a, 88–94) on niin ikään käsitellyt kulttuuriin liittyviä käsityksiä jaotellen kulttuurikäsitteen suppeaan ja laajaan merkitykseen. Hän kuvailee kulttuurin suppeata merkitystä historiallisesti aikaan ja paikkaan sitoutuneiden sosiaalisten suhteiden ja tapojen kautta. Tällaiseen tiukkaan kulttuurikäsitteeseen Hall liittää etnisyyden käsitteen. Laajassa merkityksessä kulttuuri ei hänen mukaansa ole niinkään paikkaan ja tilaan sitoutunut vaan sisäinen erilaisten ihmisen valitsemien representaatioiden, esitysten ja kulttuuristen kuvastojen ja tarinoiden maailma. Globalisoitumisen myötä aikaan ja paikkaan sitoutuneet merkitykset ovat saaneet rinnalleen esimerkiksi internetin välityksellä toiselta puolelta maailmaa olevia kuvastoja ja tarinoita. Ihmisen identiteetti, minäkuva ei ole yhden kortin varassa, vaan hän voi hakea identiteettiinsä aineksia ympäri maailmaa ja kuulua erilaisiin kulttuureihin, kuten vaikkapa musiikin, kulutuksen, harrastuksen ja kiinnostuksen kohteiden myötä. Identiteetillä viitataan

ihmisen tapaan käsittää ja mieltää itsensä ja se tapahtuu sosiaalisessa suhteessa kulttuuriin. (Hall 2003a, 88–96.)

Haettaessa yhteisiä piirteitä tietyille elämäntavoille ja yhteiskuntajärjestyksille voisi tietyllä varauksella puhua kattokäsitteenä esimerkiksi länsimaisesta kulttuurista, johon esimerkiksi Hall (2003b, 262–264) katsoo kuuluvaksi uskonnollisen toleranssin, oikeusvaltioajatuksen, muodollisen tasa-arvon, yleisen äänioikeuden, demokratia-ajatuksen, liberalismiin yksilönvapauksineen, rationaalisuuden, markkinatalouden ja tavara- ja kuluttajahenkisyyden. Pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta puhuttaessa tähän voisi lisätä yhteiskunnallista sosiaalista tasa-arvoa tukevan ajatuksen erilaisista sosiaalis-taloudellisista taustoista tulevien mahdollisuudesta pärjätä yhteiskunnassa sekä sen pääosin verovaroin tuotetut asiakkailleen maksuttomat tai julkisin varoin katetut palvelut (Kivistö & Wahlbeck 2013, 11–13.) On kuitenkin muistettava, että tutkimuksen diskurssianalyttisen lähestymistavan pohjalta kulttuurissa vallitsevat diskurssit ja määrittelyt, minkä katsotaan kuuluvaksi esimerkiksi länsimaiseen kulttuuriin, on diskurssien pelikenttää, jossa hegemonisista määrittelyistä käydään kamppailua (Howarth 2000, 102). Edellisen esille tuominen kertoo jotain yhteiskunnallisesta makrokontekstista, koska tutkija tekee analyysia jostakin yhteiskunnallisesta kontekstistaan.

6.2.3 Tutkimuksen lähestymistapa diskurssianalyysiin

Edelliseen viitaten diskurssi nähdään tässä tutkimuksessa merkityksenantona, tietynlaisena puhetapana, jolla kohteesta puhutaan. Merkityksenannot ovat arvolatautuneita. Aineistosta etsin niitä kielikuvia, käsitteitä ja merkityksiä, joita puhujien luomassa todellisuuskuvassa kohteilleen annetaan.

Huomiota kiinnitän diskurssien etsimisessä paitsi kielellisiin keinoihin, yksittäisiin sanoihin ja käsitteisiin, myös laajempiin tekstikokonaisuuksiin ja viittauksiin sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, jolloin puhujan luomat merkityksenannot saavat oleellisen sisältönsä. Tärkeää on diskurssien etsimisessä kiinnittää huomiota myös siihen, minkä puhuja jättää ”ilmaan” tai mistä ei puhuta, kuten myös vastakohtiin, jotka kaikki ovat osaltaan antamassa merkitystä käsitteelle ja puhutulle asialle.

Diskurssianalyysi ei ole kiinnostunut Jokisen ym. (2016, 34) mukaan puhujan intentioista tai siitä, mitä puhujan pään sisällä tapahtuu, vaan kun puhe on tuotettu, puhuja ikään kuin häipyy ja kiinnostus kohdistuu luotuihin merkityksiin – siihen, miten totuus ja tieto tuotetaan. Näin diskurssianalyysin voidaan ajatella olevan vastakkainen fenomenologialle ja hermeneutiikalle. Jokisen ja Juhilan (2016, 241–242) mukaan diskurssianalyysi tasapainottelee tai omaa erilaisia painotuksia kriittisyydestä analyttisyyteen. Tämä tutkimus pyrkii toisaalta olemaan analyttinen tuoden esille diskursseja keskittyen ja kohdistuen huomiota objekteihin: siihen, mistä puhutaan ja miten puhutaan sekä luotuihin subjektiasemiin, identiteetteihin diskursseissa. Lisäksi arvioidaan kriittisin äänenpainoin mahdollisia ideologisia seurauksia, mitä tietynlaisen diskurssin käytöllä kohteestaan voi olla.

Mielestäni diskurssianalyysi on siinä mielessä 'pehmeä', että siinä kiinnostus ei ole niinkään puhujissa vaan puhujien tuottamissa laajemmissa sosiaalisissa merkityksenannoissa. Diskursseihin voidaan kuitenkin suhtautua myös kriittisesti. Sosiaalisten merkityksenantojen käsittelemisen takia diskurssianalyysin voima on erityisen suuri, ja mielestäni kriittisyys on sen ominainen elementti. Diskursseilla on ”mind control” voimaa ja niillä luodaan valtaa ihmisryhmien välillä (Dijk 2015, 354–357). Diskurssianalyysissä merkityksiä voidaan hakea esimerkiksi sanasta, lauseista, kappaleista, isommista tekstiyhteyksistä, puhetilanteista ja niiden ylittävistä yhteiskunnallisista tilanteista ja suhteista; sanalla sanoen konteksteista. Tässä tutkimuksessa liikutaan enemmän sosiaalityön ja maahanmuuttajien yhteiskunnallisissa merkityksenannoissa kuin siinä, mitä itse puhetilanteissa tapahtuu. Puhetilanteet ovat kuitenkin vihje- ja tietolähde diskursseille, jotka ylittävät yksittäiset puhetilanteet. Erilaiset diskurssit ja merkityssysteemit ilmenevät aineistossa osissa, jotka voi tunnistaa näiden osien tuottamien kuvausten sisällöllisestä samankaltaisuudesta (Jokinen & Juhila 2016, 240.)

Tutkimuksessa lähdetään siitä, että kielellä on käyttäjälleen monta tehtävää sosiaalisessa tilanteessa: sillä kuvataan ja nimetään asioita, sillä luodaan liikkuvuutta tai toimintaa asioihin, sillä luodaan suhteita asioihin, puhujan ja toimijoiden välille, kuten myös vakuuttavuutta. Toisin sanoen puheella luodaan merkityksellinen maailmankuva toimijoineen ja tapahtumineen. Diskursseilla puhuja ottaa osaa aktiivisesti keskusteluun (intertekstuaalisuus). (Soininen 2016, 51.) Diskursseja etsiessäni olen kiinnittänyt

huomioita tähän kokonaisuuteen ja lukiessani aineistoa kysynyt mielessäni: Mistä puhutaan (objektit)? Ketä toimijoita on (subjektit)? Minkälaisia suhteita toimijoille luodaan? Miten perustellaan ja vakuutetaan? Miten asioita ja tekoja kategorisoidaan? Miten merkityksellistetään, oikeutetaan itsestäänselvyytenä vuorovaikutuksessa? Jokinen ym. (2016, 25–34.)

6.2.4 Tutkimuseettinen pohdinta

Eettisyys merkitsee tutkimusetiikan huomioimista kaikissa tutkimuksenteon vaiheissa alusta loppuun. Eettisyys tulee huomioida niin käytännön toteutuksessa kuin siinä, miten kirjoittaa. Tutkimuksen eettisyyden pohdinta on jatkuvaa alkaen siitä, millä oikeudella katsoo voivansa tutkia tiettyä asiaa, mitä käsitteitä ja näkökulmia valitsee (Hämäläinen ym. 2014, 55). Tutkimuksen eettisyydestä olen pyrkinyt pitämään hyvää huolta Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK 2012) ohjein. Toisaalta mikään ohje ei poista tutkijan velvollisuutta henkilökohtaiseen eettiseen pohdintaan tutkimuksenteon eri vaiheissa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Eettisyyttä voi pohtia tutkimuskohteen oikeuksien näkökulmasta. Tutkittavilla on oikeus saada riittävästi ja avoimesti tietoa tutkimuksesta, sen tekijöistä, sidoksista, tarkoituksesta ja tutkimusaineiston käytöstä, jotta he tietävät, mihin ovat osallistumassa ja minkälaisia seurauksia osallistumisella voi olla. Samoin heillä on oikeus tulla hyvin kohdelluiksi niin tutkimuksen aikana kuin sen jälkeenkin. Heillä on oikeus tietosuojaan ja anonymiteettiin. Heillä on oikeus tulla kohdelluiksi raportissa mahdollisimman autenttisella tavalla siten, että oikeuksiaan hyvään kohteluun ei loukata. (Kuula 2011, 43–46.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) jaottelee ihmistieteiden eettisiä periaatteita kolmeen kohtaan, tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vahingoittamisen välttämiseen sekä yksityisyyteen ja tietosuojaan. Nämä liittyvät keskeisesti aineiston keruuseen mutta myös raportointiin. Lisäksi on huomioitava eettisyyden pohdinta menetelmän valinnassa, aineiston analyysissä ja tulosten pohdinnassa, toisin sanoen koko prosessissa. Lukijalle olisi tarjottava tietoa näistä, jotta tämä voi pohtia tutkimuksen eettisyyttä eri vaiheissa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Tässä tutkimuksessa olen kertonut haastateltaville sekä suullisesti että kirjallisesti (Liite 1) tutkimuksesta, sen tarkoituksesta, osallistumisen vapaaehtoisuudesta sekä mahdollisuudesta vetäytyä tutkimuksesta milloin vain syytä ilmoittamatta. Mahdollisuudesta saada valmis tutkimusraportti on ilmoitettu niin ikään. Tutkimuslupa haastateltavien esimieheltä ja työnantajalta kaupungilta on saatu tutkimusta varten. Haastateltavilta on pyydetty suostumus osallistumiseen ja haastattelujen käyttöön tutkimusaineistona erillisellä kirjallisella suostumuslomakkeella, jonka lähetin sähköpostin liitteessä (Liite 2). Suostumus palautettiin allekirjoitettuna haastatteluun tultaessa. Ryhmähaastattelussa suostumus otettiin kertaalleen suullisesti. Haastateltavilla on ollut mahdollisuus tutustua etukäteen sähköpostilla lähetettyyn tutkimussuunnitelmaan. Jälkeenpäin olen pohtinut, olisiko suostumus pitänyt olla laajempi siten, että haastateltavat ymmärtäisivät tutkimusprosessin muuttuvan luonteen. Tutkimuksen alussa ei ole tiedossa, mihin analyysiin ja tuloksiin tutkimus voi johtaa. Olisiko minun pitänyt pyytää suostumus myös tähän, vaikka tämä kuuluu sinänsä tutkimuksenteon ominaispiirteisiin?

Haastatteluaineistoa käsittelen luottamuksellisesti. Tutkimusaineistoa eivät ole saanut käyttöönsä muut kuin minä. Litteroin haastattelut ja häivytin osallistujien tunnistetiedot. Äänitetyt haastattelut ja litteraatiot tuhotaan tutkimuksen valmistuttua. Litteroidut haastatteluaineistot säilytän salasanoin suojattuna turvallisessa lukitussa laatikossa, johon vain tutkijalla on pääsy. Tutkimuksen tekemiseen käytetään salasanoin tai pin-koodein suojattua tietokonetta. Tutkimukseen osallistuvien ihmisten yksityisyyttä varjelen mahdollisimman hyvin ja häivyttän tutkimuksen raportoinnissa kauttaaltaan kaikki tunnistettavissa olevat tiedot, jotka voisivat vaarantaa tutkimukseen osallistuneiden haasteltavien yksityisyydensuojan.

Toki sellaisen ammattiryhmän jäsenien haastattelu, joita kaupungissa on suhteellisen vähän, tuo varmasti huolta tunnistettavuudesta, vaikka yksilöintitiedot häivytetään. Tämä on kuitenkin seikka, jota on melkoisen mahdotonta täysin välttää. Pääasia on, että haastateltavat ovat saaneet riittävästi tietoja ja tienneet, mihin ovat ryhtyneet. Toisaalta sosiaalityöntekijältä odotetaan rohkeutta tuoda ajatuksensa julki ja puolustaa yhteiskunnan heikompiosaisia (Talentia 2016). Voisi sanoa, että tässä kohtaa yhteinen ja yleinen etu menisi yksilön edun edelle. Lisäksi sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan perustavanlaatuinen perusoikeus. Yhteiskunnallisen aseman puolesta sosiaalityön asiakkaiden luottamus- ja yksityisyyden suoja korostuu vielä enemmän

kuin sosiaalityöntekijöiden. Tutkimusaiheeni on yhteiskunnallisesti sensitiivinen, kun se liittyy maahanmuuttajiin, mutta kuitenkin maahanmuuttajat eivät ole haastateltavina, vaan sosiaalityöntekijät. Julkisen viranomaisasemansa ja valtansa puolesta sosiaalityöntekijöillä kuten muilla julkista tehtävää hoitavilla on mielestäni jopa tietynlainen demokraattiseen yhteiskuntaan ja kehittämiseen liittyvä velvollisuus osallistua tutkimukseen.

Eettinen näkökulma on mielestäni sisällä kirjoittamisessa ja olennaisen tärkeä. Hyvin haasteellista tämä on tutkimuskirjoittamisessa, jossa pyritään toden kertomiseen. On tehtävä painavia valintoja koskien sitä, mitä tutkitaan, miten tutkitaan, mistä lähtökohdista tutkitaan, mitä asioita kohteesta poimitaan ja erityisesti, miten asioista kirjoitetaan. Nämä kaikki seikat vaikuttavat siihen, minkälaiseksi kuva kohteesta muodostuu (Hämäläinen ym. 2014, 55). Granfelt (2002) pohtii artikkelissaan haasteellista suhdetta tutkijan ja kohteensa välillä sekä sitä, kuinka tutkijana kirjoittaa mahdollisimman totuudenmukaisesti mutta kohdetta vahingoittamatta. Tässä empatia on mielestäni olennaista. Tämä on erityisen tärkeää, kun ajatellaan tekstin olevan diskursiivista, yhteiskunnallista ja kulttuurista todellisuutta luovaa. Kuitenkin empatiassa tai empaattisesti sävyttyneessä kirjoittamisessa on mietittävä, miten asioita tuo esille, sillä myös tämä voi kutsua herkemmin hyväksymään todeksi asioita tai puolia kohteestaan, tietyllä tavalla värittyneenä. Sama tietysti pätee myös 'kylmään' tieteelliseen kirjoittamiseen. Olipa kirjoitus empaattista tai ei, sen tulokset ovat kuitenkin konstruktioita, luotuja kertomuksia kohteestaan sosiaalisen konstruktionismin näkökulman mukaisesti. Empaattisuuden huomioimisessa olen kirjoittaessani pyrkinyt muistuttamaan lukijaa, että kysymyksessä ovat nimenomaan *diskurssit* työntekijöistä ja maahanmuuttajista, eivät ihmiset näiden takana. Toisin sanoen sellaista johtopäätöstä ei tämän tutkimuksen perusteella voi tehdä, että diskurssien luoma näkemys työntekijästä tai maahanmuuttajasta pitäisi oikeasti paikkansa diskurssinsa ulkopuolella. Samaten diskurssit luovat tietynlaisen kuvan kohteestaan, joka on alati jatkuvan määrittelyn kohteena. Diskurssien esille tuomisessa pyrin saamaan lukijan juuri pohtimaan niiden luomaa todellisuuden käsityksiä maahanmuuttajista asiakkaina, heidän kanssaan tehtävästä sosiaalityöstä sekä palvelujärjestelmästä ja mitä vaikutuksia sekä seurauksia näillä kuvilla voi olla.

Sensitiivisyys liitetään eettisyyteen, ja tutkijalla on oltava herkkyyttä tunnistaa kulttuurisesti arkaluonteisia tai kohteelleen vaikeita ja mahdollisesti haavoittavia aiheita. On oltava hienotunteisuutta koskien sitä, miten asioita ja tutkittavia henkilöitä käsittelee ja esittää. Myönteisiä puolia on syytä tuoda esille. Toisaalta tutkijan ei pidä välttää Kuulan (2011, 164) mukaan arkaluonteisten tulosten esille tuomista, ja kriittiset seikat voi esittää analyttisesti. Tutkimuksen herättämät tunteet voivat olla tutkijalleen signaali sensitiivisestä aiheesta, ja ne voivat lisätä ymmärrystä tutkittavasta aiheesta ja sen merkityksestä tutkittavalle (Hämäläinen ym. 2014, 58).

Sensitiivisyyteen voivat kuulua Hämäläinen, Pirskanen ja Rautio (2014, 60) mukaan tutkimusaiheeseen liittyvät salaisuudet, joista ei mielellään puhuta. Salaisuudet voivat sisältää lojaaliusvaateita, jotka voivat vääristää tai värittää vastauksia. Tutkimus voi tuoda esille eettisesti ristiriitaisia tilanteita, joissa tutkijalla saattaa olla yllyke puuttua ja mahdollisesti ilmoittaa epäkohdista vastuuviranomaisille ja toisaalta miettiä tutkimuksen teon luottamuksellisuuden vaarantumista. Nämä kysymykset on ratkaistava kulloinkin erikseen. (Hämäläinen ym. 2014, 62.)

Maahanmuuttajat voivat lukeutua kulttuurisesti sensitiiviseksi aiheeksi ja jo tähän käsitteeseen voidaan liittää leimaavia piirteitä. Aiheesta käydään yhteiskunnassa paljon keskustelua mediassa. Kirjoittajana olen pyrkinyt erityisesti välttämään leimaavuutta ja asenteellisuutta. Kuitenkin Kuulaan (2011, 164) viitaten tutkijalla on velvollisuus tuoda tietoa yhteiskunnallisista instituutioista ja myös niiden mahdollisista kriittisistä elementeistä. Luottamuksellisuutta ja anonymiteettia noudattaen olen kuitenkin pyrkinyt välttämään henkisiä, taloudellisia ja mahdollisia sosiaalisia haittoja tutkittaville. Tutkimuksessa ei mainita haastateltavien nimiä tai kaupunkia, olen myös tuonut esille, että haastateltavien lausunnoista ei voi tehdä johtopäätöksiä, mitä haastateltavat oikeasti ajattelevat aiheesta tai mistä syystä he ovat sanoneet niin kuin ovat sanoneet ja mitä arvomaailmaa he kannattavat. Esimerkiksi kriittinen lausunto voi heijastella esimerkiksi tyytymättömyyttä työn määrään ja resursseihin tai jotain muuta. Haastateltavien pään sisälle ei tutkimuksessa mennä, vaan ollaan pelkästään kiinnostuneita tuotoksista, mitä diskurssit sanovat.

Klinkman (2012, 94) tuo esille vaaran siitä, että tutkimus vahvistaa stereotypioita, mikäli siinä ei tuoda riittävästi esille, mistä yksittäisistä tuloksista mahdolliset yleistyksen ja johtopäätökset on tehty. Diskurssien kohdalla tällainen stereotyyppien

vahvistaminen saattaa olla vaarana, sillä käsitteleväthän diskurssit juuri yleisiä puhetapoja. Haluan kuitenkin painottaa tutkimuksen olevan yksittäisten sosiaalityöntekijöiden lausuntojen ja diskurssien analysointia, jolloin pitkälle menevää yleistystä aineiston ulkopuolelle esimerkiksi koskemaan laajempaa sosiaalityöntekijöiden joukkoa ei voida tehdä. Diskurssit ovat kontekstisidonnaisia. Vaara on kuitenkin olemassa, ja pyrin tuomaan sitä esille tutkimuksen raportoinnissa. Haluan edelleen painottaa, että tutkimus koskee diskursseja eikä niiden ulkopuolella olevaa todellisuutta. Diskurssien totuusväittämiä esimerkiksi maahanmuuttajista tai sosiaalityöntekijöistä ei voida tutkimuksen perusteella ottaa totena, vaan ne ovat diskurssien esille nostamaa ja merkityksellistettyä todellisuutta, yhtenä muiden joukossa.

Kirjoitan tutkimuksessani toisaalta sosiaalityöntekijöistä ja toisaalta maahanmuuttajista heidän asiakkanaan. Olen vastuussa kirjoittamisessani molemmille ja toki tiedeyhteisölle, mutta eettisessä mielessä edelliset kaksi ryhmää ovat tärkeämpiä niiden heikomman aseman vuoksi, sillä minä puhun ja he ovat sitä, mistä puhutaan. Olen omassa tutkimuksessani mahdollisimman hyvin pyrkinyt pitämään mielessä nämä erilaiset yhteiskunnalliset asemat ja yrittänyt kirjoittaa en ylhäältä, en liiaksi sisältä, en liiaksi sivulta vaan jonkinlaisesta asemien risteyskohdasta. Vaikka pyrin antamaan ääntä tutkittaville, tutkijana olen kuitenkin se, joka tekee tulkintoja aineistosta (Spänberger Weitz 2011). Haastattelun kuluessa olen pyrkinyt selvittämään tutkittavilta, olenko kuullut heitä oikein.

Tutkimus on valtasuhde kohteensa ja tutkijan välillä, sillä tutkija on ottanut oikeudekseen saattaa kohde tieteellisen tutkimuksen objektiksi. Valtasuhteeseen sisältyy tutkijan ja kohteensa erilaiset yhteiskunnalliset asemat ja paikat, jotka sisältävät jaettuja kulttuurisia, diskursiivisia merkityksiä. Miksi tutkia sosiaalityöntekijöitä eikä asiakkaita? Eikö asiakkaiden tutkiminen olisi tärkeämpää, jos halutaan saada tietoa maahanmuuttajista? Tämän kysymyksen minulle esitti eräs haastateltava. Olen perustellut tutkimusta sillä, että en tutki maahanmuuttajia, vaan sitä kuvaa minkä he saavat sosiaalityöntekijöiden diskurssien kautta ja tällä tiedolla on merkityksensä ja paikkansa.

On muistettava, että tutkimuksen lähtökohta on jo sinällään ongelmallinen ja toiseutta luova, kun puhutaan maahanmuuttajista. Erityisesti se voi kategorisoida

maahanmuuttajia ryhmänä ja peittää yksilöllisyyden. Kuitenkin maahanmuuttajista puhutaan ja osaltaan tämän tutkimuksen tarkoitus on valottaa käytettyjen käsitteiden diskursiivista, todellisuutta muokkaavaa luonnetta ja painottaa, että käsitteiden käytössä on oltava varovainen, erityisesti kun niillä on suoraan ihmisiin viittaavia merkityksiä ja käytännön seurauksia.

6.2.5 Kysymys tutkimuksen totuudesta ja luotettavuudesta

Kysymys totuudesta on diskurssianalyysin yhteydessä mielenkiintoinen, yhtä totuutta kun ei siinä ajatella olevan vaan totuus nähdään diskurssien läpäisemänä, kielellisesti tuotettuna ja näin merkityksellistettynä. Jos lääketieteellistä tutkimusta vaivaa Ioannidisin (2005, 696) mukaan virheellisten ja puolueellisten tulosten enemmistö julkaistuista tutkimuksista, miten voidaan tutkimuksen validius ja reliabiliteetti todeta diskurssianalyysin kohdalla vai voiko tätä tehdä lainkaan? Metsämuurosen (2011, 326) mukaan tärkeää on tutkijan avoimuus ja perustelut valinnoilleen. Toisaalta validiutta voi arvioida sen perusteella, onko tutkijan esittämällä tulkinnoilla vastaavuutta puhujien esittämiin lausumiin (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

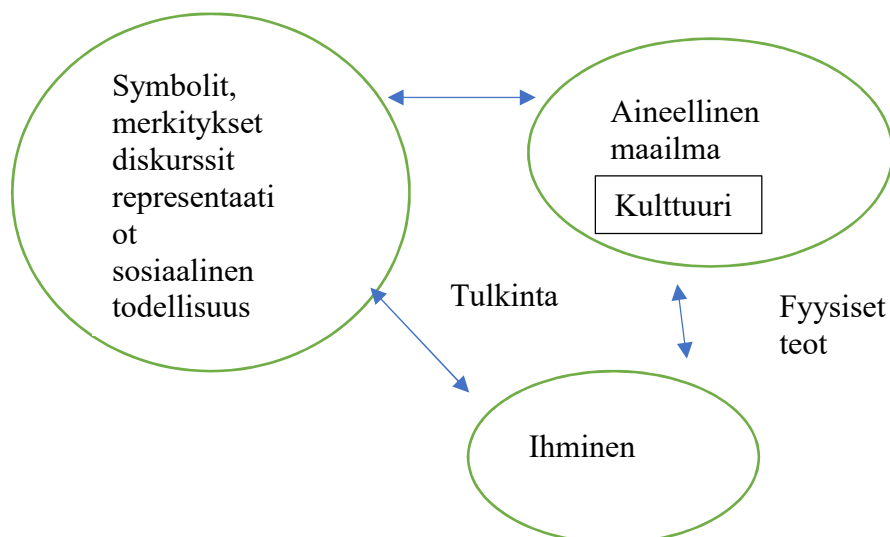
Hyvä kysymys on, voiko tutkija tai haastattelija vaikuttaa tai ohjata diskurssien käyttöä puhetilanteessa. Myös haastattelun konteksti voi vaikuttaa puheisiin. Haastattelu tapahtuu sosiaalityön institutionaalisen ehtojen rajaamassa kontekstissa, jossa työntekijöiltä odotetaan tietynlaista käyttäytymistä ja ajattelutapoja suhteessa asiakkaaseen. Näitä institutionaalisia ehtoja ovat sosiaalihuollon työtä määrittävät lait, perinteet, eettiset normit ja ohjeistukset sekä työpaikan sisäinen kulttuuri. Aivan mitä tahansa ei ole soveliaista sanoa, joutumatta selittämään. Erilaiset keskustelua rajaavat ehdot voivat toisaalta kahlita keskustelua tiettyihin ennakkokäsitysten mukaisiin suuntiin (Jokinen ym. 2016, 28–30).

Tutkimuksen luotettavuus – se, ovatko löydetty diskurssit päteviä - vertautuu mielestäni siihen, onko samankaltaisia diskursseja löydettävissä muualta samankaltaisesta tutkimuksesta, vaikka puhetilanteet ovat uniikkeja ja suoraa yhteyttä muihin tilanteisiin ei suoranaisesti voi tehdä. Ongelmaksi muodostuu se, että vastaavia akateemisia tutkimuksia samasta aiheesta on vähänlaisesti Suomesta ja Pohjoismaista. Juhila (2016,

306) nostaa esille, että vastaavuutta ilmiöiden olemassaololle voi niin ikään etsiä tilastoista ja ihmisten arkikokemuksista. Tilastoista ei haeta tukea diskursseille tässä tutkimuksessa, sillä tilastoja on tehty vähänlaisesti tutkimuksen teemasta tutkimuksen rajauksesta johtuen. Lisäksi nimenomaan tilastoilla en halua lisätä diskurssien vakuuttavuutta vaan pitää mielessä niiden tilannesidonnaisuus. Arkikokemusten käyttö diskurssien luomien ilmiöiden tunnistettavuudelle jää lukijalle.

Tämän tutkimuksen todellisuus- ja tietokäsitys nojaavat ajatukselle, että ympäröivään fyysiseen todellisuuteen eli reaali maailmaan sekä sosiaaliseen todellisuuteen voidaan vaikuttaa teoilla. Tuosta reaali maailmasta ja sosiaalisesta todellisuudesta saatava tieto on kuitenkin subjektin, havaitsijan ja kokijan tulkitsemaa. Tässä tulkinnassa subjekti käyttää hyväksi symboleita ja asioille annettuja merkityksiä, diskursseja, jotka ovat sosiaalisesti rakentuneita, sosiaalista todellisuutta. Tulkinta rakennetaan neuvotteluissa ja vuorovaikutuksessa, eli vuorovaikutus on kaksisuuntainen, subjekti vaikuttaa neuvotteluissa tuotettuihin merkityksiin sekä annetut merkitykset ohjaavat subjektin tulkintaa tapahtumista (Kuvio 1.)

Kuvio 1. Tutkimuksen tietokäsitys.

7 Aikaisempaa tutkimusta

Seuraavassa hahmottelen sitä tutkimuskeskustelun kenttää, johon tämä tutkimus linkittyy. Aiempaa tutkimusta hyödynnän tutkimukseni loppuvaiheessa johtopäätöksiensä ja pohdinnan yhteydessä. Peilaan tuolloin tutkimuksen tuloksia aikaisempaan tutkimukseen ja vertailen havaintoja.

Merja Anis (2008) on tutkinut erityisesti lastensuojeluun keskittyvässä diskurssianalyttisessä tutkimuksessaan maahanmuuttaja-asiakkaita ja työntekijöitä. Kulttuuritausta voi vaikuttaa asiakkailla kuin työntekijöillä siihen tapaan, miten tulkitaan omaa ja ”vierasta”. Kulttuurien välillä oleva välittäjän rooli tekee sosiaalityöntekijöiden aseman erityisen haastavaksi. On kuitenkin muistettava, että vieraalla kulttuurilla voidaan selittää sosiaalityön vaikeutta, vaikka kysymys olisi käytännön tarpeista ja niihin vastaamisesta. (Anis 2008, 89–90.)

Tutkimuksessaan Anis (2008) on keskittynyt erityisesti etsimään maahanmuuttajaerityisiä asioita lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja maahanmuuttaja-asiakkaiden kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa. Tutkimuksessa selvittää myös rasismikysymystä ja erityisesti institutionaalisen rasismin mahdollista näkyvyyttä sosiaalityössä. Näin tutkimus lähenee kriittistä diskurssianalyysia. Aineisto koostui vuorovaikutustilanteen ja asiakkaiden, lasten ja vanhempien sekä sosiaalityöntekijöiden haastatteluista. Diskurssianalyysin ja erityisesti sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksestä lähtien Anis (2008) on pyrkinyt kysymään, millaisia maahanmuuttajaerityisiä tulkintoja tehdään ja miten tulkinnat rakentuvat ja mitä seurauksia niillä on.

Kyseisessä tutkimuksessa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden puheesta tutkija löytää vieraannuttavaan, sopeuttavaan, tasa-arvoistavaan, kulttuuritietoiseen, rasismitietoiseen ja osallistavaan kehykseen sijoittuvia puhetapoja. Kehyksiä voi olla useita ja ne voivat muuttua puheen kuluessa ja ajan saatossa, esimerkiksi sopivan käytöksen kehys voi saada uusia vivahteita asiakassuhteen pitkittyessä (Anis 2008, 71–74).

” Haastatteluissa tuotetut selonteot perustuvat muisteluihin, kokemuksiin sekä yleisempiin ammatillisiin ja yhteiskunnallisiin diskursseihin, joiden pohjalta

puhujat tulkitsevat tapahtunutta. Haastatteluissa tulee esiin myös sellaisia asioita, joita ei vuorovaikutustilanteissa ole eksplisiittisesti tuotu esiin – puhumatta jääneitä asioita, kokemuksia erilaisista valta-asetelmista ja eri osapuolten identiteeteistä. ” (Anis 2008, 78–79.)

Oleellisia kysymyksiä Aniksen (2008) tutkimuksessa ovat olleet, millaisia tulkintoja työntekijöiden diskursseissa rakentuu, miten tulkinnat rakentuvat ja mitä seurauksia niillä voi olla. Vaikka diskurssianalyysi painottuu miten-kysymyksiin, ei mitä-kysymyksiä voida unohtaa. Anis (2008, 80) tuo esille, että aineiston analyysissä on kiinnitetty huomiota paitsi yleisiin niin poikkeavaan puheeseen sekä otettu avuksi aikaisemmat tutkimukset ja diskurssit maahanmuuttajista, sosiaalityön tehtävistä sekä vähemmistöpolitiikasta.

Anis (2008, 13) pyrkii kertomansa mukaan tutkimuksen avulla kehittämään maahanmuuttajien parissa tehtävää sosiaalityötä. Lopputuloksena on nostettu esille toisaalta sosiaalityöntekijän kulttuuritietouden tärkeys mutta myös sensitiivisyys muuttuville ja yksilökohtaisille postmodernismin mukaisille asiakkaiden omille määrittelyille. Toisaalta on oltava valpas kulttuurisokeudelle eli sille, että kulttuurisen erityisyyden korostaminen peittää alleen asiakkaan kulttuurista riippumattomat sosioekonomiset puutteet ja syyt. Niin ikään Aniksen (2008, 81) mukaan sekä sosiaalityöntekijät että asiakkaat hakevat tapoja kohdata erilaisuutta ja löytää samanlaisuutta, mikä auttaisi ymmärtämään toisen elämismaailmaa ja toimintaympäristöä. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden selonteot kertovat hänen mukaansa myös erilaisista tavoista toimia rasistisiksi tulkittavissa tilanteissa. Mielenkiintoista tutkimuksessa on mielestäni sen anti maahanmuuttajaerityisen, niin kuin Anis (2008, 102) asian kuvaa, esilletuomisessa lastensuojelun sosiaalityössä, erityisesti työntekijöiden silmin. Oma tutkimusaiheeni tulee myös käsittelemään työntekijöiden näkökulmaa, tosin tutkimukseni kysymysaineisto valottaa osin toisenlaisia аспектеja sosiaalityön tekemisessä, erityisesti aikuissosiaalityössä.

Riittä Järvinen (2004) on tutkinut väitöskirjassaan sosiaali- ja terveysalan ammattiauttajien kulttuurisia jäsenyyksiä, diskursseja tai puhetapoja pakolaisista. Hän on käyttänyt menetelmänä diskurssianalyysia tarkastellakseen kidutuskeskuksesta hankittua etnografista tutkimusaineistoa. Aineistoaan hän on lähestynyt myös narratiivisesti. Keskeisenä tavoitteena tutkijalla on ollut transkulttuurisen, kulttuurien välisen perspektiivin rakentaminen sosiaali- ja terveyshuollon työhön. Hän on

suhteuttanut mikrotason aineiston tulkintaa makrotason maahanmuuttopolitiikan aineistoon. Olennaisiksi tutkimustuloksiksi Järvinen (2004) on saanut sen, että diskurssien käyttö vaihtelee ja on dynaamista, tilanne- ja kontekstiriippuvaista. Ammattiauttajia vaivaavat hänen mukaan länsimaiseen tiedekäsitykseen pesiytynyt tapa nähdä kulttuurit eroja häivyttävän universaalin tiedekäsityksen kautta. Toisaalta ylläpitäen eroja länsimaiseen ja ei-länsimaiseen. Järvinen (2004) käyttää nimitystä psykopoliittinen merkitysjärjestelmä, joka kertoo ammattiauttajille, mikä kulttuurissa on hyväksyttävää ja mikä ei ja vastaavasti mikä tuottaa hyvinvointia ja mikä ei. (Järvinen 2004, 155–160.)

Maahanmuuttopolitiikassa käytetään jaotteluja ja kategorisointeja, ja tässä totuusdiskurssissa on vähemmän sijaa maahanmuuttajien omille näkemyksille ja diskursseille. Kaiken kaikkiaan Järvisen (2004) tutkimuksen myötä vahvistuu kuva kulttuurisen kategorisoinnin vallasta maahanmuuttopolitiikassa, ammatillisissa käytännöissä ja ammattiauttajan työssä, vaikka on muistettava diskurssien vaikutuksen olevan vaihtelevia ja kontekstiriippuvaisia. Ihmiset käyttävät ja muokkaavat diskursseja omiin tarkoituksiinsa. Järvinen (2004, 160–161) tuo esille, että jokainen työntekijä joutuu kohtaamaan nämä sosiokulttuuriset diskurssit ja on työntekijästä kiinni, suhtautuuko niihin kriittisesti, eettisesti vai niitä uusintaen.

Jönsson (2014, 92–94) on tuonut esille väitöskirjassaan maahanmuuttajien kohtaaman kulttuurillistamisen ongelman. Tässä ongelmien ei katsota liittyvän marginalisaatioon johtavista yhteiskunnan mekanismeista, vaan määritellään yksilöstä itsestään ja kulttuurista johtuviksi. Suuri kehyskertomus kulttuurillistamiselle on modernisaatio ja neoliberalismi. Modernisaatiolla tarkoitetaan instituutioiden luomista kapitalismille ja taloudelle, armeijaa, kolonialismia ja jälkikolonialismia, uskoa lännen sivilisaation edistykseen suhteessa muihin kuten myös kulttuurien evoluution lineaariseen kehittymiseen. Tämä on puolestaan tarkoittanut kehittyvien maiden modernisoimista lännen hengessä ja ideologiassa. (Jönsson 2014, 97–100.) Neoliberalismi tarkoittaa yksilön ja yrittämisen vapautta sekä valtion keskeistä roolia taata kapitalistisen rahajärjestelmän toimivuus. Valtio nähdään vastustavan yksilön vapautta. Valtion ei tämän näkemyksen mukaan tulisi liioin puuttua sosiaalsiin ongelmiin, jotka sysätään kolmannen sektorin vastuulle. Yksilö puolestaan nähdään päävastuullisena omasta hyvinvoinnistaan. (Jönsson 2014, 90–92.) Tämä on tarkoittanut valtion tehtävien purkua

ja hyvinvointivaltion alasajoa, jolloin kolmannen sektorin, sukulaisten, ystävien, sosiaalisen verkoston roolia korostetaan yksilön auttajina. Muutos tapahtui Isossa-Britanniassa Thatcherin aikaan ja voimistuen Ruotsissa sekä Suomessa 90-luvulta lähtien. Kun yksilöä, maahanmuuttajaa pyritään integroimaan, pyritään häntä saamaan muuttamaan omaa käytöstään ja omaksumaan parempi kulttuurinen tapa toimia. Huomiota ei kiinnitetä ongelmien rakenteellisiin syihin ja mekanismeihin. (Jönsson 2014, 92-96.)

Jönssonin (2014) väitöskirjan laajan aineiston yksi osa koostuu Göteborgissa, Malmössä ja Tukholmassa toteutetuista yhteensä kymmenen sosiaalityöntekijän haastatteluista. Jönsson (2014) näkee sosiaalityöntekijöillä kolmenlaisia rooleja, joita he toteuttivat suhteessa paperittomiin maahanmuuttajiin. Konformistiset, mukautuvat sosiaalityöntekijät etäännyttivät itsensä paperittomien ongelmista ja syyttivät lakia siitä, että eivät voineet toimia, ja korostivat asiakkaiden omaa valintaa tilanteessa, kun taas kriittisesti lakien rajoituksiin ja neoliberalismiin suhtautuvat sosiaalityöntekijät puolustivat paperittomia ja hakivat muita keinoja auttamiseen. Lakeja omiin tarkoituksiinsa käyttävät legalistit, jollain tavalla kahden edellisen välillä olevat, puolestaan etsivät laista porsaanreikiä, joiden avulla saattoivat auttaa. Lisäksi on olemassa sosiaalityötä tukevia kansainvälisiä säädöksiä, joihin sosiaalityöntekijä voi työssään nojata. (Jönsson 2014, 92–95.) Jönssonin (2014, 99) mukaan sosiaalityöntekijöiden tulisi olla enemmän tietoisia sosiaalityön kansainvälisestä eettisestä julistuksesta Global Social Work Statement of Ethical Principles (nykyisin International Federation of Social Workers, Statement of Ethical Principles IASSW) sosiaalisten oikeuksien puolustamiseksi. Olen ottanut Jönssonin tutkimuksen esille siksi, että se tuo makronäkökulmaa ja vertailukohdetta sosiaalityöntekijöiden diskursseille ja käsittelee sitä, miten diskursseissa nähdään maahanmuuttajien sosiaalisten ongelmien syyt ja toiminnan tai auttamisen esteet.

Eliassin (2017) tutkimus ruotsalaisista sosiaalityöntekijöistä ja näiden puheissa ilmenevistä toiseuden luomisen tavoista on diskurssianalyttisenä tutkimuksena lähellä omaa tutkimustani. Vaikka tutkimuksessani ei keskitytä niinkään rasismiin, nousee rasismi diskursiivisena käytäntönä yhtenä keskeisesti tarkasteltavaksi teemaksi aineistoa analysoitaessa. Eliassin (2017) tutkimus on kiinnostava siksi, että se nostaa esiin sosiaalityössä diskurssein ilmenevää institutionaalista rasismia, jota ei ulospäin

sosiaalityöntekijöillä sosiaalisten oikeuksien puolustajan roolissa julkilausutusti näyttäisi olevan (Eliassi 2017, 25). Eliassi (2017, 7) tuo esille myös sen kriittisen elementin sosiaalityöntekijöiden sokeudessa rasismille, että juuri sosiaalityöntekijät ovat eturintamassa maahanmuuttajien osallisuuden edistämässä yhteiskunnassa. Ruotsi on yhteiskunnaltaan ja suhteessa sosiaalityön asema melko samankaltainen Suomen kanssa, ja tuloksia on mielenkiintoista verrata tämän tutkimuksen löydöksiin.

Keskeisenä näkökulmana Eliassin (2017) tutkimuksessa on ollut se, miten sosiaalityöntekijät kehystävät puhettaan maahanmuuttajista ja integraatiosta sekä onko puheessa havaittavissa rasismia. Tutkimus on jonkinlainen teesi sille, että Ruotsin maailmanlaajuinen maine multikulttuurisena ja erilaisia kulttuureita hyväksyvänä maana ei sittenkään ole aivan totta. Rasismia ilmenee myös sosiaalityön diskursseissa kulttuurisen hierarkkisuuden ja toiseuden asetelmissa näennäisesti tasapuolisesta, ”värisokeasta” suhtautumisesta huolimatta (Eliassi 2017, 29). Diskursseilla on vaikutuksia politiikkaan ja toimiin, joilla maahanmuuttajia kohdataan ja integroidaan. Integraatiopolitiikka on Ruotsissa käynyt Eliassin taustoituksen mukaan läpi seuraavia vaiheita: 1900-luvun alusta 1960-luvun lopulle oli kansallisen valkoisen puhtauden aika, jota kuvasti patriarkaalinen huolehtiminen maahanmuuttajista. 1970-luvulta vuoteen 2001 asti oli valkoisen solidaarisuuden aika, jolloin korostettiin monikulttuurisuutta ja maahanmuuttajien itsenäisyyttä. 2000-luvulla aina nykyhetkeen maahanmuuttajiin on kohdistettu velvoitteita, vaatimuksia, rangaistuksia ja kulttuurien patologisointeja. (Eliassi 2017, 29). Ennakkoymmärrykseni perusteella nämä piirteet istuvat ainakin jossain mielessä myös suomalaisessa yhteiskunnassa käytävään keskusteluun maahanmuuttajista.

Eliassi (2017, 18) käsittelee keskeisiä diskursiivisia strategioita, joita sosiaalityöntekijät käyttivät puheessaan rasismista. Näitä olivat rasismin kieltäminen tai poissaolo, rasismin etäännyttäminen ajallisesti ja tilallisesti itsestä esimerkiksi vain tiettyyn alueeseen, maahan tai aikaan liittyväksi tai sen esille tuominen, että rasismia esiintyy vain marginaalisesti, ei yleisesti. Kaikki nämä keinot vakiinnuttavat ja luonnollistavat Eliassin (2017) mukaan valkoista etuoikeutettua asemaa ja kulttuurista etnistä hierarkiaa suhteessa valtaan ja yhteiskunnan resursseihin. Ihonväritään ruskeat sekä muslimit ovat hänen mukaansa etnisen hierarkian pohjalla yhteiskuntaa uhkaavaksi katsottuina ryhminä. Rasismia on häivytetty keksimällä sen tilalle toisia sanoja, kuten

diskriminaatio, mutta sanojen vaihto ei Eliassin (2017, 15) mukaan kuitenkaan auta maahanmuuttajaa. Oleellinen sosiaalityöntekijöiden puheessa ilmenevä piirre on nähdä maahanmuuttaja vailla oikeaa valkoisen kulttuurin määrittämää ominaisuutta, kieltä, kulttuuria, historiaa, uskontoa tai ilmiä. Maahanmuuttajat ovat alistettuja myös siinä mielessä, että rasismi ja integraatio ovat dominoivan valkoisen ryhmän määrittämiä käsitteitä. Valkoiset määrittelevät sen, mikä katsotaan rasismiksi ja mihin maahanmuuttajien tulee integroitua. (Eliassi 2017, 24.)

Mikä sitten on ratkaisuna tähän eriarvoisuuden ongelmaan? Eliassin (2017, 22–24) mukaan tulisi uudistaa ja vahvistaa kulttuurista ymmärrystä kulttuurin ja rasmin uudelleen määrittelyillä siten, että voidaan nähdä erilaisten ja moninaisten kulttuurien mahdollisuus elää tasaveroisina yhteiskunnan politiikan, talouden ja sosiaalisen osan kentillä ja jakaa resurssit tasapuolisesti. Tätä kautta käsitystä yhteiskuntaa dominoivasta ja eriarvoisista kulttuureista ja privilegioista voidaan purkaa. Sosiaalityöntekijöiden tulisi olla tietoisia kulttuurisesta ja institutionaalisesta rasismista, toiseuden pelosta ja uhkakuvista, ennakkokäsityksistä. Itse ajattelen, että tämä on ideaali, vaikka on melkoisen vaativaa poistaa yleensä pelkoja ja epäilyksiä suhteessa toiseen, kehen tahansa, jos sellaisia on. Vaatii tietoista työskentelyä poistaa mielestä näitä ennakkotuntemuksia ja ajatella, että toinen on samanlainen luotu yksilö kuin kaikki muutkin sekä pitää mielessä humanisuuden ja tasaveroisuuden, oikeudenmukaisuuden ideaalit. Tällä tuskin voidaan kuitenkaan poistaa maahanmuuttokriittisten argumentointia kotoperäisten asukkaiden etuoikeuksista resursseihin suhteessa maahanmuuttajiin.

Kulttuuri, sukupuoli, seksuaalisuus ja etnisyys liittyvät Jaana Vuoren (2012, 240–243) tutkimuksessa toisiinsa maahanmuuttajien *arjen kansalaisuuden* kohtaamisissa muun muassa sosiaalityöntekijöiden kanssa. Tällä hän viittaa siihen, että maahanmuuttaja näkyy työntekijöiden tulkitsemina kulttuurinsa ja etnisyytensä läpi ja sukupuolittuneet asetelmat perheessä elävät sitkeästi mielikuvissa, joiden ohi työntekijöidenkään on vaikea päästä, huolimatta herkkyydestä välttää stereotypioita ja yleistyksiä. Miehet nähdään työntekijöiden silmin perheen päänä, naiset hoivan tuojina, alistettuina. Valmiiksi luoduista asetelmista on vaikea päästä tuomaan esille omaa ja henkilökohtaista erityisyyttä. Pohjoismainen egalitarismi, tasa-arvon korostus ja universalismi eivät toisaalta tuo tähän helpotusta sen yrittäessä peittää erityisyyttä. Niin

ikään sukupuoliroolit ja seksuaalisuus sekä näiden kautta tapahtuvat oikeuksien polkemiset voivat jäädä vähemmälle huomiolle työntekijöiden ja maahanmuuttajien kohtaamisissa. (Vuori 2012, 240–245.) Pidän silmällä sukupuolen näkymistä maahanmuuttajapuheessa omassa tutkimuksessani.

Viranomaisten väkivaltatyöhön keskittyneen tutkimuksen perusteella kulttuurien eroavuuteen vetoava kulttuuripuhe on myös sosiaalityöntekijöillä Suvi Keskisen (2012, 297–300) mukaan yleinen tapa jäsentää maahanmuuttajien parissa tehtävää työtä, vaikka esimerkiksi sosiaaliseen ja taloudelliseen asemaan sekä ikään liittyvät puhettavat voisivat tuottaa osuvampia näkökulmia asiakkaiden tilanteisiin. Kulttuuripuhe on myös sukupuolittunutta, ja siinä suomalaisen vahvan naisen kuva saa vastineeksi heikon ja alistetun islamilaisen naisen. Toisaalta Keskinen (2012) tuo esille, että relativistinen monikulttuurisuus käsitys voi jättää maahanmuuttajien ongelmat yhteisöjen itsensä ratkaistavaksi, jolloin vaarana on heikommassa asemassa olevien naisten ja lasten jääminen yhteisöjensä armoille. (Keskinen 2012, 297–302.)

Maahanmuuttajien asemaa suhteessa valtakulttuuriin ja tästä asemasta nousevia maahanmuuttajien pärjäämisstrategioita ja identiteettejä ovat tutkineet muun muassa Sirkku Varjonen (2013), Laura Huttunen (2004) ja Riitta Lampelto (Lampelto ym. 2010). Kotoutumisen kannalta näissä tutkimuksissa nousee toisaalta esille valtakulttuurin suhtautuminen maahantulijaan, toisaalta esimerkiksi sosiaalityössä yksilöllisen ja herkästi kuuntelevan vuorovaikutuksen tarve ilman ennakkoluuloja. Vaikka tämä tutkimus ei tutki maahanmuuttajien näkökulmaa, nämä luovat kontekstia sille, minkälaisessa ympäristössä sosiaalityöntekijät toimivat.

Muutama poiminto maahanmuuttajien parissa tehtävän sosiaalityön kontekstin luomiseksi tutkimuksesta muualta, jotka ovat mielestäni tuloksien puolesta tarpeeksi yleisluontoisia ylittääkseen kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kontekstinsa. Maahanmuuttaja-asiakkaiden sosiaalityön tarpeita Yhdysvalloissa on tutkinut esimerkiksi Cecilia Ayón (2013), joka kertomuksia koskevassa tutkimuksessaan kartoitti maahanmuuttajien tuen tarpeita liittyen muun muassa psyykkiseen ja fyysiseen terveydenhoitoon, koulutukseen, kielitaitoon, tietoon palvelujen saatavuudesta ja yhteisötukeen. Maahanmuuttajat tarvitsevat sosiaalityön apua palveluverkostossa navigointiin sekä usein diskriminoivassa ja alistavassa

ympäristössä pärjäämiseksi ja oman yhteisön siteiden vahvistamisessa. Ayón (2013) tutkimus on mielenkiintoinen siitä syystä, että se antaa heijastuspintaa tälle tutkimukselle koskien sitä, minkälaisia tuen tarpeita maahanmuuttajille sosiaalityön diskursseissa ilmenee.

Niin ikään yhdysvaltalainen Yolanda Padilla (1997) on suunnannut katsettaan kotoutumis- tai akkulturaatiokeskustelussa maahanmuuttajien psykologisesta kokemuskätkökulmasta kohti niitä rakenteellisia tekijöitä, joiden varassa sosiaalityöntekijät joutuvat auttamistyötä tekemään. Kotoutumisen tukeminen ja onnistuminen riippuvat paljolti vastaanottavan yhteiskunnan auttamisjärjestelmän mahdollisuuksista antaa apua. Samankaltaiseen tulokseen ovat tulleet Euroopassa vertailevan kotoutumistutkimuksen tehneet saksalaiset Crul ja Schneider (2010). Izumi Sakamoto (2007, 520) tuo esille kanadalaisessa tutkimuksessaan, että assimilaatitavoite, maahanmuuttajien sulauttaminen osaksi valtakulttuuria, on taustalla maahanmuuttaja-asiakkaille tarkoitetussa sosiaalityössä, vaikka kulttuurien rinnakkaiseloon ja integraatioon virallisesti pyrittäisiinkin.

8 Maahanmuuttajat diskursseissa

Maahanmuuttajat asemoituvat tutkimusaineistossa toisaalta erilaisina, toisaalta samanlaisina kuin kotoperäiset asiakkaat. Kulttuuri on yksi merkitsijä, käytetystä diskurssista riippuen. Niin ikään raha, syrjäytyminen, vieraus, uhrius, luottamus sekä osaaminen ja itsenäisyys määrittelevät maahanmuuttajia. Seuraavassa tuon esille maahanmuuttajiin keskeisesti liittyviä diskursseja ja niiden luomia käsityksiä maahanmuuttajista. Arvottavaan myönteisyys–kielteisyys – teemaan diskurssien osalta palataan analyysin lopussa.

8.1 Erilaiset ja samanlaiset asiakkaat

Haastatellut tunnistavat, että maahanmuuttajista voidaan puhua monessa eri yhteydessä ja myös, että käsitteellä on erilaisia merkityksiä kontekstista riippuen. Yksi työntekijä on pyytänyt tarkennusta, puhutaanko maahanmuuttajista haastateltavien työhön liittyen vai muuten. Avoimeksi jää, mistä olisi keskusteltu, jos ei olisi keskusteltu

maahanmuuttajista työhön liittyen, mikä toisaalta olisi voinut tuoda mielenkiintoista aineistoa.

Yksi haastateltava vetoaa seuraavassa tuntemukseen ja aavistukseen puhuessaan maahanmuuttajien ongelmista. Toisaalta aavistuksella on tietona merkityksensä, erityisesti, kun se tulee asiantuntijan suusta. Sillä voidaan houkutella kuulijaa uskomaan puhujan sanottavan todenperäisyys. Vaikka tiedon todenperäisyyttä ei ole tieteellisesti vahvistettu, aavistus ei ole mistä tahansa vedetty, vaan sillä näyttää olevan työkokemuksen tuomaa perusteltavuutta. Maahanmuuttajat asemoituvat vieraan oloisena ja sulkeutuneena: tietyistä asioista, ongelmista ja varsinkaan mielenterveysongelmista ei puhuta. Suhde asiakkaaseen näyttäytyy pinnallisena.

Musta jotenkin tuntuu mitä olen ollut tekemisissä maahanmuuttaja–asiakkaiden kanssa, ne ei hirveesti puhu niiden ongelmista. En tiedä mistä se johtuu, mutta yleensä ne tulee joillakin raha–asioilla tai sitten ongelmat ovat sitten aika pitkällä, esim. sairaalasta tulee soitto. Jotenkin en tiedä onks siinä jotain siinä vuorovaikutuksessa, sellaista että se ei ole niin avointa. Ja onko sellaisia kulttuureita, että ei puhu jostain mielenterveysongelmista tai että on oikeesti asiat pielessä. Yleensä tuntuu, että se on aika pinnallista se kohtaaminen, ei syvällisesti pääse keskustelemaan. (S3.)

Maahanmuuttajat näyttäytyvät edellisessä erilaisilta asiakkailta suhteessa kotoperäisiin asiakkaisiin ja ongelman ytimen nähdään olevan mahdollisesti kulttuurissa, joka aiheuttaa sen, että ongelmista ei puhuta ja keskustelu ei ole avointa vaan varovaista. Haastateltava suuntaa puhumattomuuden mahdollisesti kulttuurin ominaisuudeksi ennemminkin kuin viranomais–asiakassuhteeseen tai asiakkaan kokemuksiin ja tunnetiloihin liittyväksi. Puhuja tulee herätelleeksi kulttuurien välisiä dikotomioita ja erilaisuuspuhetta, josta puhumattomuus voi johtua. Jos maahanmuuttaja on puhumaton, puhumattomuus voi siis liittyä maahanmuuttajan erilaiseen kulttuuriin. Olen nimennyt tämän *erilaisuusdiskurssiksi*, jossa maahanmuuttaja on erilainen suhteessa meihin, kotoperäisiin.

Erilaisuusdiskurssilla puhuja jäsentää kohdattua ongelmaa, maahanmuuttajan puhumattomuutta. Toisaalta sillä rajataan mahdollisuuksia. Voidaan spekuloida, että ongelman ratkaisu on astetta vaikeampi, mikäli puhumattomuuden syy liitetään kulttuurin ominaisuudeksi. Saattaa olla, että sille ei voida tehdä mitään tai jos voidaan, täytyy erilaisen kulttuurin muuttua lähemmäksi valtakulttuuria ja avoimeksi kasvatuksellisin tai kulttuurien vuoropuhelun keinoin.

Erilaisuusdiskurssi ilmentyy myös avuntarpeiden kautta: maahanmuuttajien avuntarve nähdään erilaisena kuin kotoperäisten asiakkaiden. Humoristisen liioittelun kautta taas haastateltava osoittaa korosteisesti tavanomaisesta poikkeavaa käyttäytymistä.

Erilaisuusdiskurssiin sisältyy liioitellun osaamattomuuden kuvaston käyttöä, jolla maahanmuuttajan kotouttamistarpeet nostetaan esille.

Avuntarve on vähän eri. Siis sillä tavalla, että järjestetään jotain suomen kielen kursseja. Esimerkiksi, että olen soittanut huoltomiehen, koska asiakas ei ole osannut soittaa, ei suomenkielisellä tarvi. Missä täyttää hakemuksia, joita suomalaisten kanssa et joudu tekemään. (S4.)

Mut eiks nää asiat pitäis olla kotouttamisessa, että osaa avata oven tai asentaa pesukone ilman sorkkarautaa, jotain konkreettista sille. (S1.)

No tota joo on se sillä tavalla, että jos niitä miettii ihmisryhmänä, vaikka niitä on tosi erilaisia elämäntilanteita, mutta on se aina semmoinen haastava ihmisryhmä. Että sanotaanko, että siinä on paljon semmoisia tuntemuksia, jos vertaa kantasuomalaiseen, niin että en oikein tiedä, kuka tai mikä toi on, ja ei oikein tiedä mitään. Se tulee mulle käymään, ja sitten mä tapaan sitä monesti tulkin välityksellä, tai sitten puhun sen kanssa itsekin vierasta kieltä, kumpikaan ei ole oikein omalla alueellaan silloin. Ensikosketus on se, että on saanut jotain vierasta. Semmoinen olo tulee itselle, mutta toisaalta myös tosi mielenkiintoista, tulee eri kulttuureista. Siinä on jotain semmoista erilaista, mistä mä en hirveesti tiedä. (S6.)

Toisaalta keskustelija voi pyrkiä häivyttämään erilaisuutta vetoamalla yksilökeskeiseen rationaalisuuteen: kaikki maahanmuuttajat eivät ole samanlaisia. He eivät poikkea

muista asiakkaista. Jos jokainen maahanmuuttaja on kuin kuka tahansa muukin, miksi tarvitsee tehdä mitään erityistä ja huomioida erilaista kulttuuria? Tämä voi johtaa välinpitämättömyyteen maahanmuuttajan omasta erityisestä yhteisöstä ja kulttuurista sekä niiden vaikutuksista asiakkaan elämään. Olen nimennyt tämän *samanlaisuusdiskurssiksi*. Sen funktio on hälventää kulttuurien välisiä eroja keskustelussa. Olemme siinä mielessä kaikki samalla viivalla ja samanlaisia, että olemme kaikki erilaisia kulttuurista riippumatta. Lisäksi aineistosta löytyy toinen, taloudellisen tukemisen ensisijaisuuteen liittyvä diskurssi, jossa maahanmuuttaja asiakkaana näyttäytyy lähinnä rahallista tukea hakevana ja toisaalta sosiaalityö taas rahan jakona asiakkaiden elämässä. Olen nimittänyt tämän diskurssin *rahadiskurssiksi*, jonka funktio on tuoda näkyväksi rahan merkitystä keskeisenä elementtinä asiakkaiden elämässä ja työntekijän työssä, vaikka sen takana uumoillaan olevan muutakin.

Samanlaisuus– ja erilaisuusdiskurssit voivat näyttäytyä samassa puheenvuorossa maahanmuuttajan asemoimisessa asiakkaana sekä sosiaalityöntekijän työn kuvailemisessa maahanmuuttajan kanssa. Maahanmuuttajien kanssa tehtävä työ on toisaalta samanlaista, mutta kuitenkin erityispiirteitä nousee, erityisesti vuokran maksun suhteen. Maksamattomuudesta syytetään ymmärtämättömyyttä, jonka kautta maahanmuuttaja asemoituu yhteiskunnallisen huolenpidon tarpeessa olevaksi ja näin erilaiseksi ymmärtämättömyydessään suhteessa kotoperäisiin asiakkaisiin. Ymmärtämättömyys kohdistuu siihen, miten meillä ajatellaan. Toisaalta samanlaisuutta nostetaan esille tuomalla esille, että tällaisia ihmisiä on vain jonkin verran enemmän maahanmuuttajien keskuudessa.

Tutkimusaineistossa käytetään myös säntillisen asiansa ja maksunsa hoitavaa luotettavan kansalaisen diskurssia, jonka olen nimennyt *kunnollisuusdiskurssiksi*. Kunnan kunniallinen ja rehellinen kansalainen pitää sanansa ja hoitaa asiansa ja maksaa, mistä on sovittu. Tämän diskurssin luomaan ihanteeseen verrataan maahanmuuttajan toimintaa. Vuokrien ja laskujen maksamattomuus viittaa kunnottomuuteen joidenkin maahanmuuttajien kohdalla. Ymmärtämättömyys on kuitenkin pehmeämpi ja eri asia kuin tietten tahtoen maksamatta jättäminen. Ymmärtämättömyyden tarkempi erittelemineen jää lausunnossa puhujalta tekemättä, mitä syitä sille voisi löytyä. Olen nimennyt tämän *vastuudiskurssiksi*, teolle tai toiminnalle on oltava selitys, jota arvioidaan tahallisuus–tahattomuus – akselilla. Tässä

tapauksessa maahanmuuttajien toiminta ja teko, vuokran maksamattomuus, katsotaan puhujan mukaan tahattomaksi tai ymmärtämättömyydestä johtuvaksi, joka on laupiaampi tai lempeämpi lähestymistapa verrattuna tahallisuuteen. Toisaalta ymmärtämättömyyden leima ei ole välttämättä aina hyvä asia, jos sillä asemoidaan pidempiaikaisesti maahanmuuttaja tietynlaiseksi vajavaiseksi ja toisenlaiseksi suhteessa normaaliksi katsottuun väestöön. Ymmärtämättömyydellä korostetaan meidän ja maahanmuuttajien ajattelutapojen erilaisuutta, maahanmuuttajien kanssa työntekijä joutuu käymään keskusteluja siitä, miten Suomessa ajatellaan.

Mun mielestä käytännössä aika samoja, jotain sellaisia erityispiirteitä voi olla. On puhe ehkä jostain kielikurssista ja opiskelupaikoista, joista ei välttämättä suomalaisten kanssa sen kummempia. Mut mä ainakin olen huomannut yhden sellaisen tai ulkomaalaistaustaisten tai pakolaisten perheiden erityisongelmat, vuokrat, vuokrat. Täällä tuotiin esille, suhtkoht tarkkaan on mietitty sitä, että meneekö asumistuet suoraan sinne, ne eivät ymmärrä sitä, että vuokrat pitää maksaa ja toinen on se, kun menet töihin, ei ymmärrä sitä, että ne vuokrat pitää maksaa kanssa. Ja sitten pitää maksaa itse. Sellaisia voi olla, et on jonkun verran enemmän. (S2.)

Sellasta ihan perus ohjeistusta, tukijärjestelmät ja muut, vähän enemmän tarvitsee maahanmuuttajan kanssa käydä. Kyl me käydään sellaisiakin keskusteluja opiskeluun liittyen, tai mihin tahansa, että miten Suomessa ajatellaan. Jotenkin sellaista keskustelua välillä käydään maahanmuuttajataustaisten kanssa. (S2.)

Mulle tulee mieleen, että on hirveän monenlaisia maahanmuuttajia, esimerkiksi joillakin on maisteritutkinto, ja sitten voi toisaalta taas olla sellaisia, jotka eivät osaa lukea, ihan kaikenlaista porukkaa, semmoisena päällimmäisenä ajatuksena, mutta ehkä se pitää paikkansa, mitä S3 sanoi, että raha edellä, se nyt on monella muullakin asiakkaalla. Tämä on vähä profiloitunut tämmöiseen taloudelliseen tukemiseen, hirveän monenlaisia ylipäänsä. (S2.)

Niitä pitää ehkä muistaa, että me ei nähdä niitä työssäkäyviä eikä opiskelevia ihmisiä ketkä on täällä, että ne tavallaan hyvinvoivat. (S3.)

Asiakas oli ihan hädissään, että milloin me nähdään, että loppuuko sosiaalityö (perustoimentulotuen siirto Kelaan). Tosi moni asiakas luulee, että sosiaalityö menee jotenkin kiinni. Se vaan kertoo sitten, mitä ne täältä saa. (S4.)

8.2 Maahanmuuttajat vieraina

Maahanmuuttajaryhmien erilainen toimintatapa eri aikakausina on esillä seuraavassa puheenvuorossa. Samaten työntekijä ihmettelee, miksi jotkut maahanmuuttajaryhmät eivät palaa takaisin kotimaahansa niin kuin ennen, kun tilanne siellä on muuttunut paremmaksi. Asiakkaan mielestä näin tulisi toimia, paitsi Inkerin suomalaisten osalta, joita työntekijä ei lue näihin ryhmiin kuuluviksi. Olen nimittänyt tämän *vierasdiskurssiksi*, jolla merkitään jokin ihmisryhmä vieraaksi. Vieras on käymässä, ja vieraan tulisi ymmärtää poistua, kun säädyllinen ja sopivan pituinen aika on kulunut. Mikäli vieras aikoo jäädä vastoin odotusta, aiheuttaa se paheksuntaa. Asiaa katsotaan ryhmien kautta yksilöiden sijaan, yksilö samaistuu ryhmänsä jäseneksi ja menettää subjektisuuden, jolloin yksilölliselle tarkastelutavalle jää vähemmän sijaa. Tällaista tarkastelutapaa olen nimittänyt *ryhmädiskurssiksi*. Ryhmäyttäminen muodostaa raja-aitoja toisiin, erilaisiksi katsottuihin ryhmiin. Toisaalta ihminen voi kuulua erilaisiin ryhmiin, ja olennaista onkin, minkä ryhmän jäsenenä ihmistä tarkastellaan. Ryhmän jäsenyys antaa hyväksyntää ja oikeuksia, mutta voi toisaalta sulkea oikeuksia ja mahdollisuuksia sekä aiheuttaa pahennusta puhujan tarkastelutavan mukaan. Esimerkiksi oheisessa puheenvuorossa kotimaahansa palaamattomiin ryhmiin kuuluvaa ei katsota kovin hyväksyvästi. Mikäli maahanmuuttaja-asiakas katsotaan vieraana olevaksi, piilee rasismin vaara.

Mut sit toisaalta, kun tässä on yksi sellainen väestöryhmä, esimerkiksi chileläiset, kun ei olla puhuttu siitä, kun ne lähti silloin, kun Aliende Pinochette kaato sen demokraattisen hallituksen, niin nehän tuli ja integroitu. Mitkä tänne tuli sellaisia kokonaisia ryhmiä jostain määrätystä

maasta, sitten kun se maassa tapahtui, että se rauhoittui se tilanne, niistä on suuri osa lähtenyt takaisin. Silleen, että ne eivät ole jääneet. Tänä onko meillä nyt ensimmäisen kerran sellaisia ryhmiä, jotka todennäköisesti vaikka tapahtus mitä kotimaassa, niin ne eivät tule palaamaan takaisin. Inkerinsuomalaisia ei voi pitää paluumuuttajana [puhuja lienee tarkoittanut maahanmuuttajina], ne on ihan erityinen ryhmä, niit ei voi verrata mihinkään ryhmään kyllä. (S1.)

8.3 Osaavat ja passivoituneet maahanmuuttajat

Kuvaa maahanmuuttajista passiivisina ja ymmärtämättöminä, jatkuvan huolenpidon tarpeessa olevina, rikkoo haastateltavien näkemys maahanmuuttajista toimeliaina, omia asioitaan sinnikkäästi hoitavina asiakkaina. Maahanmuuttajat käyttävät ja heillä on tukiverkoston, joka auttaa. Apuverkosto voi auttaa pärjäämään vähällä rahalla. Tosin kaikilla ei kuitenkaan verkostoa ole. Tässä yhteydessä haastateltavien puheessa maahanmuuttajien kuva sosiaalityöntekijästä piirtyy luotettavana. Asia korostuu niiden kohdalla, joilla ei ole tukiverkoston, mutta myös verkoston omaavien kohdalla työntekijään luotetaan luotettavan tiedon lähteenä. Olen nimittänyt tämänkaltaisen diskurssin *osaamisdiskurssiksi*, jossa määritellään asiakkaiden kykyä pärjätä aktiivisina ja osaavina omien asioiden ajamisen suhteen. Toisaalta puheenvuoroissa kuvataan asiakkaiden suhtautumista työntekijään. *Suhdediskurssin* avulla työntekijät määrittelevät maahanmuuttajan ja työntekijän välistä suhdetta luottamus–akselilla. Kuitenkaan työntekijään ei aina luoteta ja häntä kohtaan voidaan olla varautuneita.

Kyllä mulla ainakin lähes kaikki ovat olleet tosi tosi luottavaisia, enemmän kuin kantasuomalaiset osoittaa semmosta kyseenalaistamista tai onko päätökset oikein. Mitä maahanmuuttajataustaisille on sellainen, että ne kyselee paljon asioita ja pitää meitä asiantuntijana. Se musta tuntuu, että on mennyt perille, että täällä on tietoa. (S3.)

Aika vähän just semmoista valitusta. Et ehkä se on just enemmän just sillee, et yritetään neuvotella; työntekijä, joka on hylännyt, että voitko sä just myöntää. Joskus tulee niitä ajanvarauksia, että saattas haluta ajan vaikka viikon välein siihen asiaan, mikä on käyty jo. (S3.)

Yleensä ottaen on niillä joku kaveri, joka soittaa yleensä yhdessä, tai tulevat yhdessä, tai joku joka puhuu Suomea. Ehkä se on sit ainut. Ehkä aina jos ei oo täällä ketään sukulaisia tai ystäviä tässä maassa, apu tulee täältä meiltä. (S4.)

Toimeentulotuen sopivuudesta tehdään kulttuurikysymys, kaikille kulttuureille ei passivoittaminen toimeentulotuella sovi. Näin kulttuuri saa osan maahanmuuttajista toimimaan ja toiset passivoitumaan toimeentulotuella elämiseen. Passivoittamisen syy on kuitenkin systeemissä, joka tekee siitä mahdollisen. Haastateltavat näkevät maahanmuuttajat värikkäinä, vuorovaikutustaidoiltaan toisaalta hyvinä ja hämmästyttävän osaavina hoitamaa asioitaan heikosta kielitaidosta huolimatta. He olisivat aktiivisia, jollei palvelusysteemi sosiaalitoimi mukaan lukien tekisi heistä toimeettomia ja passiivisia. Maahanmuuttajat osaavat hyödyntää verkostojaan, ja he ovat osaavia verkostoitumaan toisten maahanmuuttajien kanssa. Toisin sanoen he ovat yhteisöllisempiä kuin suomalaiset. Tätä ei osata suomalaisessa kotoutumistyössä ja sosiaalityössä riittävästi hyödyntää. Tämä asettaa toisaalla puheessa nousevan kuvan paljon apua tarvitsevasta maahanmuuttajasta täysin toisenlaiseen valoon ja on ristiriidassa sen kanssa. *Osaamisdiskurssissa* maahanmuuttajat näyttäytyvät kyvykkäinä ja taidokkaina hoitamaan asioitaan. Samassa puheenvuorossa annetaan ratkaisuehdotus, passivoinnin sijaan tulisi olla väyliä työelämään ja enemmän psykososiaalista tukea sitä tarvitseville.

Ja musta tuo liittyy niin kuin paljon siihen, että tietyssä kulttuurissa, kun ihmiset tulevat tänne, niille opetetaan, että voitte hakea toimeentulotukea. Toki ihmisillä siihen oikeus on, mutta tavallaan, että se ei kaikille kulttuureille sovi hirveen hyvin, että ne jäävät sitten passiiviseksi, on sellainen oletus, että kaikki kustannetaan toimeentulotuesta. (S6.)

Tavallaan ajattelen, että monet maahanmuuttajat ovat sillä tavalla omatoimisia tosiaan niin, että me passivoidaan, tai hieman sillä tavalla yleisellä tavalla, ne ovat hieman värikkäämpiä kuin me suomalaiset. Niillä on monella tietyssä mielessä hyvät vuorovaikutustaidot, tai kyllähän niin kuin saavat paljon aikaan asioita, että monesti yllättää aina, että

huolimatta siitä niiden kielitaidosta, niin saavat monia asioita tehtyä. Se olisi paras palvelus, että me ei passivoitas niitä täällä, ja sitten tota ehkä niitä työpaikkoja ja niitä väyliä kohti sitä. Ehkä eniten just mikä voisi olla traumatisoituneille keskusteluapua niin kuin niihin tilanteisiin sitten, tai jotain semmoista psykososiaalista tukea semmoiseen olisi tarvetta. (S6.)

Ehkä se perhe on tärkeä ja kaikki tuttavat, että se on hieno juttu, että niillä on semmoinen verkosto, usein laajempi kuin suomalaisilla, vaikka ovat vähän aikaa asuneet, niin nopeasti integroituvat omasta maastaan tulleiden kanssa ja tuttavien kanssa. Että kyllä minun mielestä heidän voimavaransa on sellainen, että he ovat sosiaalisia ja kaipaavat semmoista yhteisöllisyyttä, mitä voisi hyödyntää kyllä enemmänkin, kun näitä palveluja miettii. (S6.)

Maahanmuuttajat näyttävät olevan haastateltavien puheessa toisaalta asiakkaina tyytyväisiä, jotka eivät purnaa, joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Eräs työntekijä haluaa seuraavassa nostaa esiin sukupuolisen erottelun tässä suhteessa, vaikkakin sarkastisesti, miehet eivät purnaa. Toinen työntekijä taas erottelee maahanmuuttajia iän mukaan todeten, että vanhemmat asiakkaat näyttävät olevan tyytyväisempiä. Tällaista voisi kutsua *luokitteludiskurssiksi*, jossa tietylle luokalle, kuten sukupuolelle tai iälle, annetaan tietynlaisia ominaisuuksia. Tässä tapauksessa työntekijä herättelee henkiin kuvaa, jossa naisille liitetään sukupuoleen tietynlainen käyttäytymistapa, valituskäyttäytyminen, jonka kuulijoiden oletetaan jakavan. Tämä taas toisaalta tarvitsee vastakohdan, miehet, jotka eivät näytä valittavan, tai ainakaan eivät näin yhtenäisenä ryhmänä. Samoin iältään vanhempiin liitetään tyytyminen. Maahanmuuttajien lähes ainoa palvelutarve on taloudellinen. Tämä rikkoo kuvaa työläästä ja työntekijälle haastavasta asiakkaasta.

Onko teillä paljon sitten semmosia valittavia, tyytymättömiä maahanmuuttaja-asiakkaita? (H.)

Mulla on se just yks tietty ryhmä. Ja sitten me naiset. (S4.)
Vanhemmat eivät valita. (S1.)

Ei oikeestaan paljon, yks tai kaks semmosta, jotka valittavat, aika vähän. (S2.)

Näyttäytykö maahanmuuttaja-asiakkaat tyytyväisiltä elämäänsä? (H.)

Ehkä ne tietää, mitä ne vois realistisesti saada täältä. (S2.)

Ehkä ne tietää, saattaa joku muutaman kerran vielä yrittää. Yleensä just sitä taloudellista tukea, ettei yleensä läheskään niitä palveluita, yleensä taloudellisesta tuesta. (S3.)

Tämän kanssa poikkeava kuva syntyy puheissa paljon palveluja tarvitsevista asiakkaista, jonka kanssa työntekijä on voimaton tai tarvitsee apua, mutta ei oikein tiedetä, mistä apu työntekijälle voisi tulla. Asiakas tarvitsee jotain, mitä sosiaalityöntekijä ei voi tarjota. Juuri näillä asiakkailla työntekijöistä tuntuu, että systeemi ei toimi ja asiakkaat jäävät vaille tarvitsemaansa apua. Tällaisia ovat muun muassa vailla koulutusta olevat asiakkaat ja mahdollisesti sodassa traumatisoituneet. Toivottomuus Suomessa kulminoituu toimeentulotuella elämisessä ja olemisessa vailla työ- tai koulutuspaikkaa. Toisaalta systeemi voi ajaa asiakkaita koulutukseen, johon he eivät vielä ole henkisesti valmiita. Toivottomuus ajaa maahanmuuttajia terrorismin pariin. Olen nimennyt tämänkaltaisen puheen *syrjäytymisdiskurssiksi*, sillä siinä maahanmuuttaja näyttäytyy selkeimmillään yhteiskunnan palveluiden syrjässä tai reunalla olevaksi ja syynä on toimimaton palvelujärjestelmä kokonaisuutena, joka pystyisi vastaamaan yhteistyössä ja oikea-aikaisesti eniten apua tarvitsevien palvelutarpeisiin. Seuraukset tästä voivat olla karut, terrorismi ääripäänään ja asiakkaan yleinen näköalattomuus elämälleen sekä lannistettuna eläminen jatkuvasti toimeentulotuella.

Kyllä noi tommoset, jolla ei ole mitään koulutusta, ei siinä yksi sosiaalityöntekijä pysty. Tarttis tosi intensiivistä jotain, tai haluisiko ne sitten mennä? Tarttis kyllä joo. (S2.)

Nyt on tullut nää Syyriasta ja Afganistanista ja Irakista, jotka varmaan ovat kokeneet tosi kovaa, jos ne on ollut pidätettynä, niin varmaan tarttee

jotain muuta apua kuin täältä. Tulisi toimeen ittensä kanssa, sen jälkeen vois miettiä sitä, että mitä se tulevaisuus voisi tuoda. (S1.)

Siihen koulutuksia aktivoimiseen ja työllistymiseen, kyllä pitäis arvioida aika tarkkaan, mikä on se oikea hetki, jolloin lähdetään etenemään noissa, koska usein se menee pieleen. (S3.)

Maanantaina tuli Motti [televisio-ohjelma], Suomesta lähtenyt länsimaista väestöön suhteutettuna eniten sotilaita Isikseen Syyriaan ja Irakiin, ja kai se nyt kertoo jotakin. Ja tässä on suht koht varmaan todennäköisesti turhautuneita, kun mihinkään ei pääse. Mihinkään ne ei voi päästä, jos ne ei saa edes peruskoulua käytyä loppuun. Turhauttavaa sit odottaa täältä. Toimeentulotuki on sitten monen ihmisen pelastus, sillä nyt hikiesti pysyy hengissä, mutta kyllä siitä toivoa kaukana. (S1.)

Asunnottomuus on hyväksyttävissä oleva asiantila työntekijän puheessa yksinäisten työttömien maahanmuuttajamiesten kohdalla tarkoittaen sitä, että työntekijällä ei ole muuta keinoa kuin neuvonta. Asunnottomuus on siis jonkinlainen ikävä realiteetti, joka sosiaalityöntekijän on hyväksyttävä ja kohdattava asiakkaan turhautuneisuus.

Maahanmuuttajan kohdalla raha–asiat, asunnottomuus ja sairaudet näyttäytyvät teemoina työntekijän vastaanotolla maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. Asiakkaat ovat suhteellisen tyytyväisiä näiden perustarpeiden hoitoon, eivätkä ota puheeksi muuta – sellaista, mitä työntekijän mielestä voisi olla hyvä ottaa puheeksi, kun kotona aikaa viettävät, liittyen mahdollisesti aktivoimiseen kodin ulkopuolelle koulutukseen tai työhön. Puheeksi ottaminen näistä muista mahdollisista asioista jää usein tekemättä. Näin työntekijän ja asiakkaan näkemykset riittävästä sosiaalityöstä tai palvelusta ja tilanteesta ovat erilaiset. *Sosiaalityödiskurssi* asiakkaiden aktivoimiseksi kodin ulkopuolelle työhön, koulutuksen, osallisuuden edistämiseksi jää vaille vastaanottoa ja maahanmuuttaja-asiakas näyttäytyy tälle diskurssille ulkopuolisena. Työntekijällä on kuva, että asiakkaat viettävät aikaansa kotona, mutta tietämättä jää, onko näin todella, vai miten maahanmuuttaja-asiakkaat aikaansa viettävät. Heillä voi olla vilkastakin sosiaalista elämää ja toimintaa, josta työntekijä ei ole tietoinen.

Varmaan sama kuin suomalaistenkin asiakkaiden kohdalla, nämä asunnottomuusjutut, jos ei löydä asuntoa. Siihen on aika vaikea antaa mitään apuja, varsinkin siis, jos on yksin asuva ja työtön mies vielä, niin tota saattaa tuoda semmoista tyytymättömyyttä, kun ei vain ole semmoisia keinoja auttaa. (S5.)

Olen yrittänyt vähän ottaa puheeksi, että mitäs muuta tai muuten kuuluu, mutta yleensä se jää siihen, että ehkä he eivät halua, tai että heillä ei ole mitään muuta ongelmaa, vaikka itselle näyttäytyy niin, että on kotona, että voisi olla joku muukin, mutta yleensä eivät itse ota mitään muuta puheeksi, kuin että asunnoton tietysti ottaa sitten. Niitä kiinnostaa, jos on jotain sairauksia, niin siitä sitten puhutaan. (S5.)

Maahanmuuttaja–asiakkaat nähdään erilaisina erilaisine piirteineen, taustoineen ja luonteineen. Ryhmittely ja puhuminen maahanmuuttajista ryhmänä on ongelmallista, sitä toisaalta tarvitaan jossain määrin, mutta varovainen on syytä olla. Ryhmittely luo eroja ryhmien välille, *erilaisuus– ja samanlaisuusdiskurssit* yhdistyvät puheessa. Lisäksi *työdiskurssin* mukaisesti maahanmuuttajat tarvitsivat enemmän työllisyyttä edistäviä toimia valtio–ja kuntatasolla. Myös sosiaalityö lukeutuu näihin työllisyyttä edistäviin toimijoihin *työdiskurssin* mukaisesti, ja sosiaalityö on osaltaan työllistymisen edistämistä. Resursseja tähän kuitenkin on vähän, millä perustellaan työllisyyttä edistävien toimien heikkoutta.

Mutta ehkä se, että on niin monenlaisia ja eri taustoista ja samasta taustastakin olevat ovat tietysti ihan yksilöitä, erilaiset tarpeet ja erilainen luonne, mitä tarvii ja mitä haluaa. (S5.)

Niin, sä vähän vieroksut tällaista ryhmittelyä. (H.)

Niin, mutta se on toisaalta ihan, kyllähän sitä [ryhmittelyä]tehdään kaikkien kanssa tietysti jollain tasolla, että pystyy sitten tarjoamaan, ja kyllä se on varmaan ihan tarpeellista tietyssä määrin. (S5.)

Maahanmuuttajista iso osa on kuitenkin työttömiä, ehkä siihen kuitenkin pitäis paneutua, ei pelkästään täällä meillä, vaan ylipäätänsä kaupungin ja valtionkin tasolla enemmän, tai oltaisiin osa sitä. Tällä hetkellä tuntuu, että ei ole paljon resursseja siihen, ehkä ensi vuonna. (S5.)

Ryhmähaastattelun lopussa tiivistyy ja toistuu jälleen kahden eri näkemyksen kohtaaminen, maahan muuttaneiden asiakkaiden samanlaisuus muihin asiakkaisiin suhteessa erilaisuus muihin asiakkaisiin haastateltavien työssä. Yhteinen samanmielinen näkemys jää saavuttamatta. *Samanlaisuus-* ja *erilaisuusdiskurssit* tarvitsevat toisiaan ja kumpuavat toinen toisistaan. Kysymys on myös, millä tavalla työntekijät asiaa tarkastelevat ja miltä puolilta asia nähdään toisenlaisena tai samanlaisena. Toisaalta haastattelijan kysymys itsessään voi ohjata katsomaan asiaa tietystä näkökulmasta. Aikuissosiaalityöllä on paikkansa ja sitä tarvitaan; yhteistä näkemyksissä on, että sosiaalityö on muutakin kuin etuus- ja raha-asioita, vaikka nämä asiat voivat korostua tehtävässä työssä. Erilaiset näkemykset ilmenevät puheenvuoroissa siinä, missä määrin maahanmuuttajien kanssa tehtävä sosiaalityö on toisenlaista, vai poikkeako se ollenkaan. Kummassakin näkemyksessä on vaaransa: liian samanlaisena katsottava työ voi sokeuttaa asiakkaiden erityistarpeilta ja vaatimuksilta, toisaalta liian erilaiseksi katsottava työ voi vieraannuttaa näkemään samanlaisuutta ihmisten ja ongelmien välillä ja luo toiseutta asiakkaissa ja tehtävässä työssä.

Ihan vielä viimeksi oma rooli sosiaalityöntekijänä, onko se nyt ollu teidän mielestä lähinnä etuuksien neuvontaa, että mistä sitä haetaan? (H.)

Se on valitettavasti kyllä totta. (S1.)

Ei se mulla ole semmoista ollut pelkästään. Kaikenlaisia on ollu, väkivaltatilanteita, asunnottomuutta, opiskelupaikkoihin liittyviä juttuja ja kaikkea. (S2.)

Mutta ei osaa silti hakea Kelasta eri asioita kuin täältä. Mutta siis järjestelmä- ja yhteiskuntajuttuja joutuu enemmän selvittää. Mutta on toki mullakin opiskelu ja asunnottomuutta kuin muillakin, mutta enempi on justiin sellaista selvittämistä rakenteesta. (S4.)

En minä niin kuin voi katsoa, että se olisi jotenkin maahanmuuttajilla painottuisi enemmän taloudesta kuin suomalaisilla. (S2.)

Ei. (S1.)

9 Sosiaalityö diskursseissa

Sosiaalityö näyttäytyy diskursseissa maahanmuuttajien viimeisenä oljenkortena, kun muualta apua ei saa. Sosiaalityöntekijään turvaudutaan monissa käytännön asioissa ja häneen luotetaan. Luottamuksellista suhdetta nakertavat lyhyet ja mahdollisesti pinnalliseksi jäävät asiakassuhteet. Myös kulttuurierot, yhteisen kielen puuttuminen ja esimerkiksi mielenterveyteen liittyvien asioiden sensitiivisyys sekä viranomaisepäluuloisuus voivat vaikuttaa luottamuksen ja asiakassuhteen rakentumiseen.

9.1 Sosiaalityö viimeisenä oljenkortena

Sosiaalityöntekijä asemoituu maahanmuuttaja–asiakkaiden kohdalla auttajaksi, jonka luokse on helppo tulla selvittämään monia käytännön asioita. Tapaamisiin voi saada myös tulkin. Sosiaalityöntekijä on ikään kuin verkoston keskiössä asiakkaan linkkinä ja yhteytenä eri toimijoihin. Kuitenkin syvempi yhteistyö ja sosiaalityö muutosta tukevana suunnitelmallisena työnä jää usein puuttumaan, koska asiakkaiden on tärkeä saada käytännön asiansa hoidettua. Käytännön asioita ovat esimerkiksi raha- ja laskut, kirjeet viranomaisilta ja niiden hoitaminen. Syynä käytännön asioiden painottumiseen voi olla myös se, että maahanmuuttajilla on vähän tietoa sosiaalityön roolista ja työstä. Sosiaalityö on yhdistynyt raha–asioiden hoitamiseksi, ja perustoimeentulotuen Kela–siirron myötä asiakkailla on ollut pelko sosiaalityön jatkuvuudesta. Pelko on johtunut siitä, että mikäli sosiaalityö tai palvelu lopetettaisiin, kuka muukaan heitä auttaisi käytännön asioiden hoidossa. Tässä mielessä sosiaalityö koetaan sosiaalityöntekijän puheessa hyvin tärkeäksi maahanmuuttajien parissa, vaikka työntekijöille itselleen se

saattaa näyttäytyä jollain tavalla kevyenä sosiaalipalveluna suhteessa syvempään suunnitelmallisempaan sosiaalityöhön.

Olen nimennyt tämänkaltaisen sosiaalityön roolipuheen maahanmuuttajien parissa *oljenkorsidiskurssiksi*, jossa sosiaalityöntekijän apuun tukeudutaan käytännön asioiden hoitamiseksi, usein kun muita oljenkorsia ei ole tai ei tiedetä olevan. Yksi syy hakeutumiseen sosiaalityön puoleen on se, että sieltä saa tulkin. Työntekijän puhe antaa olettaa, että ilmeisesti tulkin saamisessa sosiaalihuoltoviranomaiset ovat kärkisijoilla suhteessa muihin viranomaisiin. Kaikki työntekijät eivät kuitenkaan ota rooliaan tämän diskurssin kautta vahvasti puheeksi.

No kyllä se liittyy siihen toimeentulotukeen, aina kun tavataan, ja olis ehkä jotain muutakin, mutta ehkä ei tiedetä, että voi saada jotain muutakin. Ehkä tämä siirtyminen Kelaan. (S5.)

No moni soittaa lähinnä siitä rahasta, tai ei kerro puhelimesta, mikä se on se asia. Sitten kun tulee, niin se on, että on joku yksi lasku tai joku, että tarvitsee sängyn tai jotain. Sitten tuli myös tässä jonkun verran asunnottomia maahanmuuttajia, ollut kaksikin tässä lähiaikoina täällä asunnottomia. Toinen on kriisimajoitettu, ja sitten semmoista, ettei tiedä mihin mennä, tai ei tiedä mistä sitä apua saisi, että tulee tänne, koska on tottunut siihen, että täällä saa, ja täältä saa tulkin. Saa kerrottua sen aina jollekin. Esimerkiksi yksi asiakas soitti, varattiin aika ja halusi tulkin, sitten se asia oli, kun oltiin edellisellä tapaamisella täytetty hänen kanssaan avioerohakemus, ja sitten siihen oli tullut käräjäoikeudelta jonkinlainen lisäselvityspyyntö. Hän ei ymmärtänyt, mitä siinä oli. Sitten vaan käytiin sen tulkin kanssa ja varattiin aika oikeusaputoimistoon, koska ei ymmärtänyt kauheasti sitten siitä aiheesta. Ja siinä oli kaikki päivämäärät jo menneet ja muuta, että semmoista käytännön apua. Sekin perhe mikä mulla tänään aamulla oli niin semmoinen, että äiti ei osaa edes kirjoittaa tai lukea, sairas, eikä suomea puhu. Kaikkea tarvitsee semmoista mitä laskussa on, ja miten se pitää maksaa, ja mitä siihen pitää tehdä, ja miten saa uuden passin tai henkilökortin. Semmoista käytännön juttua on paljon näitä, ja tietää, että saa tulkin. (S5.)

Maahanmuuttajien kanssa tehtävän työn luonnetta ja *erilaisuutta* tai *samankaltaisuutta* suhteessa kotoperäisiin asiakkaisiin pohditaan seuraavassa puheenvuorossa. Työn samankaltaisuutta kotoperäisten asiakkaiden kanssa tuo esille työntekijän puheenvuoro käytännön asioiden hoitamisesta maahanmuuttajien parissa tehtävässä työssä. Sosiaalityöntekijän työ näyttäytyy käytännön asioiden hoitamisenä, tukijärjestelmissä ohjaamisena mutta ei kuitenkaan niin erilaisena maahanmuuttajien kanssa, että tämä tulisi erityisesti mainita. Työntekijä ei halua käyttää maahanmuuttajien parissa tehtävästä työn luonteesta puhuessaan käytännön asioiden hoitamisdiskurssia, jonka olen nimennyt *praksisdiskurssiksi*, vaikka tunnistaa sen olemassaolon. Tehtävä työ näyttää vaatimuksiltaan samankaltaisena suhteessa muihin asiakkaisiin, työ on määrältään enemmän sitä, mitä kotoperäisten kanssa joutuu tekemään. Työssä ei nouse esille erityisiä konkreettisia, maininnan arvioisia puolia. Suhteessa omaan positioon ja asemaan maahanmuuttajien kanssa tehtävään työhön työntekijä näyttää olevan varmalla pohjalla.

Riippuu vähän asiasta, mutta jos tarvii esimerkiksi ensisijaisten etuuksien hakemista, onko se enemmän käytännön asioiden hoitamista? Onko se enemmän käytännön asioiden hoitamista maahanmuuttaja–asiakkaiden kanssa kuin peliriippuvaisesta asiakkaasta, joo, niin totta kai se on (S1.)

Toisen työntekijän puheenvuoro taas nostaa työn erityisiä vaatimuksia suhteessa muihin asiakkaisiin ja toimii vasta-argumenttina edelliselle puheenvuorolle. Työ on *erilaista*, vaativampaa ja konkreettisten *käytännön asioiden tekemistä yhdessä asiakkaan kanssa* - esimerkiksi tilinumero- ja pesukoneasioissa auttamista. Tähän ei tahdo riittää aikaa; autettava kuitenkin on, koska näyttää siltä, että muitakaan auttajia ei ole tarjolla ja asiakas jäisi muuten ilman apua. Suhteessa omaan työhön maahanmuuttajien kanssa työntekijä näyttää olevan vailla varmaa pohjaa johtuen ajan puutteesta ja siitä, että auttamista vaativia kohteita on paljon. Olen käyttänyt tällaisesta puheesta ja diskurssista nimeä *varmuusdiskurssi*, suhteessa omaan asemaan sosiaalityöntekijänä maahanmuuttajan auttajana. Tässä puhuja luo kuvaa omasta paikastaan auttajana suhteessa maahanmuuttajiin ja siitä, kuinka varmalla tai epävarmalla pohjalla työtä joutuu tekemään.

Mutta myös sellaisia pikku juttuja, kuten miten ilmoitetaan verotoimistoon tilinumero, tai siis silleen, en ole kellekään muulle kuin maahanmuuttajalle antanut neuvoa, että pitää ilmoittaa tilinumero, yksinkertaisesti ei ymmärrä, eikä niitä kukaan muukaan auta. (S4.)

Mulla on yksi asiakas, kun tulee, jolla on tämä pesukoneeseen liittyvä ongelma, mulla ei yksinkertaisesti ole aikaa, et se on niin tiivistä työtä. Yritän selvittää ja TE-toimissa ei ole aikaa niin paljon antaa. Mut me siis, kyl mä olen siis parhaani yrittänyt tehdä, mutta ei niin paljon kuin tavallaan vois käydä jossain. (S4.)

Samalla kun puheessa kritisoidaan systeemin toimivuutta, löytyvät myös kehittämiskohteet; asiat, joita tulisi parantaa, jotta asiakaspalvelu sujuisi paremmin. Sosiaalityötä voisi helpottaa jonkinlainen palvelupaketti tai kansalaisen infopaketti maahanmuuttajalle ja työntekijälle, ja missä tilanteessa niitä voi käyttää. Kolmannen sektorin toimijoista kaivataan koottua tiedostoa, sillä niitä koetaan olevan paljon, niistä ei vain tiedetä. Kaikki on sen varassa, mitä sosiaalityöntekijä itse ottaa selvää ja etsii tietoverkostoista. Jos toimijat ovat pirstaloituneet, niin on myös tieto olemassa olevista palveluista ja mahdollisuuksista. Sosiaalityö näyttäytyy asiakkaan aktivoimistyonä. Kantaa ei kuitenkaan oteta siihen, mihin asiakkaita aktivoidaan. Ymmärrettävissä on silti tämän tarkoittavan työllistymisen helpottamista, kuten kieliopintoja. Aktivointityö *työdiskurssin* tapaan on sisään ajettu sosiaalityöhön, mutta työntekijän tulee muistaa, ettei hän suorastaan tyrkytä sitä maahanmuuttaja–asiakkaalle, mikä voi tuntua tökeröltä toisesta kulttuurista tulevalle.

Maahanmuuttaja–asiakkaiden sosiaalityön kehittämisteemassa pakolainen yhdistyy heikkoon osaamiseen asioiden hoitamisessa, vaikka toki pakolaisasema ei katso koulutus– varallisuus– tai ammattitaustaa. Vaikkapa tohtori, tehtaanomistaja tai lääkäri voi olla pakolainen. Toki isompi osa tulee oloista, joissa koulutusta, saati ammattia länsimaiseen tapaan ei ole voinut saada tai hankkia. Usein kuitenkin liian helposti yhdistetään pakolainen tiettyyn mielikuvaan heikommasta toiminta– tai asiointikyvystä.

Työntekijän mielestä iso osa sosiaalityössä olevista maahanmuuttajista, varsinkin pakolaisina tulleet, ovat vailla tarpeellista käytännön apua. Kerran kuukaudessa

tapaaminen ei työntekijän mielestä riitä isompien suunnitelmien ja linjausten tekemiseen. Asiakas tarvitsisi vahvempaa tukea alussa, johon sosiaalityöllä ei ole mahdollista päästä nykyisin resurssein. Tapaamiselle kerran kuukaudessa ei anneta selitystä, mutta annetaan ymmärtää aikoja riittävän juuri sellaiselle tapaamisjaksoille. Niinpä käytännön apua hakemusten täyttämiseksi tarvitaan, vaikka osittain tätä tarvetta varten on ollut palkattuna neuvojia. *Praksisdiskurssia* käytetään ilmaisemaan tarvetta maahanmuuttaja-asiakkaiden käytännön asioiden hoitamiseksi. Vahvempi tuki alkuvaiheessa käytännön asioiden hoitamisessa helpottaisi työntekijän ja asiakkaan elämää, jonka pohjalta voisi mahdollistua sosiaalityön suuntaaminen suuriin linjauksiin.

Mutta ehkä ylipäättään olisi tarpeen ehkä miettiä sitä kohtaamista, kun tulee eri kulttuurista, voi olla isojaakin traumoja siellä taustalla. Miten niihin sitten tai miten niistä keskustella, miten tukea semmoisessa tilanteessa. Ei se suomalaisellakaan tietysti, mutta jotenkin siihen, kun tulee erilaisesta kulttuurista siihen kohtaamiseen, että ei niinku rupea sitten heti tyrkyttämään, että kyllä näin aktivoidutaan, että miten lähteä ohjaamaan. (S5.)

Onhan tuolla aulaneuvojia, mutta ehkä pitäis olla jotakin ihan semmoista, että käytännön apua, olla sit kuitenkin enemmän. Kun eihän tässä, jos kerran kuukaudessa tapaa tässä toimistolla, mitään semmosta suuria linjoja lähteä tekemään. Mutta moni ehkä kaipaasi semmoista ihan niin kuin jotain tukihenkilötyyppistä, et auttaisi. Tähän tietysti ne, jotka ovat tulleet pakolaisina, ovat saaneet silloin siellä maahanmuuttovirastossa, ja on oppinut sitten hoitamaan asioita, mutta sitten on näitä, jotka tulee, eikä niillä ole ollut mitään vahvempaa tukea siinä alussa, voisi hyötyä ehkä semmoisesta käytännön avusta siinä alussa, että oppis hoitamaan ne asiat silleen, että täyttäis hakemuksen ja silleen. (S5.)

9.2 Sosiaalityö luottamukseen perustuvana työnä

Maahanmuuttajan auttaminen on monesti pinnallista ja lyhytaikaista, luottamuksen rakentaminen vaatii aikaa. On mahdollista, että maahanmuuttajan kulttuurissa on

seikkoja, jotka aiheuttavat sen, että joistakin asioista ei mielellään puhuta tai asioista kerrota edes sosiaalityöntekijälle. Auttaminen jää tiedon puuttuessa puolitiehen. Oma työ on ulkopuolista ja pinnallista. Olisi hyvä olla toimijoita ja käyttää asiakkaan lähiverkostoa ja kolmannen sektorin verkostoja, joiden kanssa maahanmuuttajien arvellaan muodostavan läheisempiä ja luottamuksellisempia kontakteja. Näin olisi mahdollista päästä sisälle maahanmuuttajien kulttuuriin ja tilanteisiin ja rakentaa luottamuksellista asiakassuhdetta, minkä taas uskotaan helpottavan yhteistyötä ja sosiaalityötä.

Haastateltava käyttää *kulttuuridiskurssia* erojen ilmentämiseen ja asiakassuhteen luottamuksellisuuden määrittämiseen, vieraassa kulttuurissa työntekijään ei luoteta tai luottamussuhteen rakentaminen on vaikeata. Niin ikään luottamussuhteen rakentaminen nähdään onnistuneen sosiaalityön edellytyksenä. Nimitän tämänkaltaisen sosiaalityön ja ihmissuhteiden hahmottamisen luottamuksellisuuden kautta *suhdediskurssiksi*. Luottamuksen määrällä perustellaan sosiaalityön pinnallisuutta ja syvällisyyttä asiakassuhteissa. Luottamus näyttäytyy sellaisena, että sen avulla voi päästä sisälle toisen ihmisen elämään ja arvostuksiin, kulttuuriin, jonkinlaisena avautumisena työntekijälle. Sosiaalityö on helpompaa asiakkaan ollessaan avautunut. Työntekijän ei niinkään tarvitse avautua omasta elämästään, vaan avautuminen on yksisuuntaista asiakkaasta työntekijään päin. Näin valta-asetelmat ovat epäsuhdat avautumisen koskiessa vain toista osapuolta.

Erikoiseksi tilanteen voi tehdä se, jos sosiaalityön ja avun antamisen määrää ja laatua annostellaan asiakkaan avautumisen mukaan. Mikäli asiakas ei jostain syystä halua avautua, missä määrin tämä vaikuttaa sosiaalityöntekijän haluun auttaa? Avautumisen vaatimusta voidaan jossain määrin perustella tiedon tarpeella sosiaalityössä, mutta mikä on riittävää ja tarpeellista avautumisen kautta saatavaa tietoa asiakkaan tilanteesta ja mikä on siihen kuulumatonta, kenties tarpeetonta tietoa? Edelleen samassa puheenvuorossa haastateltava käyttää *työdiskurssia*, jonka mukaan ilman työtä, koulutusta oleminen yhdistyy oletukseen elämisen ja pärjäämisen vaikeutena ja sosiaalityön asiakkaiden auttamisen hankaluutena.

Joo tota noin niin, onko heidän auttaminen ollut yksinkertaista? (H.)

No ei. Joku toimeentulotukipäätös, mutta tuntuu monesti, että niissä olis jotain muutakin kuin rahajuttu. Jos on tullut jostain kurjista oloista, työttömänä kaikkea, ei ole koulutusta, eikä peruskoulua, eikä välttämättä käyty sitä valmistavaa juttua siihen. Muuten sitten itsestä tuntuu, että olisi paljonkin, mitä voisi tehdä, mutta se on vaikeata päästä siihen yhteistyöhön. Varsinkin, kun siinä on se tulkki välissä. Joillakin voi olla se, että ei halua kertoa. Omassa kulttuurissa on ollut joku semmoinen, että ei kerrota ja tullaan toimeentulotukiasioissa. Ehkä se on sellaista hidasta, ja vaatii pitkäaikaista kontaktia. Varmaan jos olisi pidempään työskennellyt jonkun perheen kanssa, tai asiakkaan kanssa, siinä tulisi sitten jotain muutakin. Alkuun tuntuu, että on vähän vaikeata päästä puhumaan mistään, että miten sitä voisi muuten viedä sitä tilannetta eteenpäin. Niin että missä olis varmaan monesti hyvä olla yhteistyötä muun viranomaisen kanssa, tai järjestöjen kanssa tai jotakin semmoista verkostoa, lähiverkostoa tai jotain muuta, että saisi. Jotain sellaista ehkä voisi lähteä viemään eteenpäin, mutta se varmaan vaatii monen kanssa pidempiaikaista työskentelyä. Tietysti sitten joidenkin kanssa heti ekalla kerralla selviää asiat. Tuntuu, että monesti sitten jää siihen. (S5.)

Erilaisuus ja vierauden tunne, toisen kulttuurin läsnäolo korostuvat siinä, että työntekijä pohtii, mikä on luontevaa käyttäytymistä maahanmuuttajan kanssa asioidessa, jotta syntyisi luottamus. Työntekijä käyttää *suhdediskurssia* selostaessaan asiakassuhdetta ja sosiaalityötä. Luottamus näyttäytyy keskeisenä sosiaalityössä. Sen avulla saadaan asiakas tulemaan kuorestaan ja avautumaan. Ilman avautumista sosiaalityö voisi olla hankalaa. Luottamus näyttää oleva kulttuurista riippuvaista. Luottamusta kantasuomalaisissa herättävät sosiaalisuus ja lupauksen pitäminen, ajoissa oleminen sekä ystävällisyys, mukavan, lämpimän tunnelman ylläpitäminen ja katsominen silmiin. Luottamusta lisää puhuminen suoraan työntekijälle. Tulkin läsnäolo rikkoo mahdollisuutta rakentaa luottamusta herättävä yhteys asiakkaaseen.

Työntekijä pohtii, mikä toisesta kulttuurista tulevalle voisi herättää luottamusta, kosketus vai jokin muu. Luottamusta ei rakenneta noin vain yksittäisellä tapaamisella, vaan siihen tarvitaan aikaa. Viranomaisen asemansa perusteella näyttäytyy puheessa ennemmin luottamusta heikentävänä kuin vahvistavana maahanmuuttajan kohdalla.

Asiakkaan ei ole niin hyvä tavata työntekijää toimistossa, joka henkii viranomaisuutta. Luen tämän viranomaisia käsittelevän puheiden osan *palvelujärjestelmädiskurssin* alle, jolla puhuja muotoilee kuvaa viranomaisista vierautta, kankeutta, epäluottamusta viestivistä ominaisuuksista.

Kulttuuri nousee puheessa korostuneesti esille, *kulttuuridiskurssin* mukaisesti kulttuurit nähdään puheessa toisilleen vieraina ja erilaisina, mutta niistä kaivataan lisää tietoa. Työntekijän olisi hyvä tuntee toista kulttuuria, jotta voisi olla luonteva maahanmuuttaja–asiakkaan kanssa. Kulttuuriin liitetään puheessa uskonto ja *kulttuuridiskurssilla* perustellaan erilaisuutta ja vierautta, jonka edessä työntekijä kokee olevansa vieraalla maalla, koska ei tunne kulttuuria ja vieraan uskonnon vaikutusta asiakkaan elämässä. Maahanmuuttaja erilaisine kulttuureineen on paitsi vieras, myös kiinnostava. Työntekijän vaatimukset luottamuksen rakentamisesta ja käyttäytymistavoista voivat olla maahanmuuttaja–asiakkaalle kuin kenelle tahansa asiakkaalle haastavia. Mitä sitten tapahtuu, jos näitä kenties kulttuureihin ja tapoihin liittyviä luottamuskoodoja ei asiakas tai työntekijä hallitse tai osaa, tai ei halua? Minkälaiseksi sosiaalityö silloin muodostuu?

9.3 Sosiaalityö vuorovaikutustyönä

Maahanmuuttaja–asiakkaiden arvellaan olevan haastavia vuorovaikutuksessa seuraavien erityispiirteidensä vuoksi: mahdollinen traumatausta, vieras kulttuuri ja uskonto sekä yhteisen kielen puute. *Psykologisoivan diskurssin* mukaisesti jokin psykologinen tekijä tai sairaus määrittelee vuorovaikutusta. Traumataustan arvellaan vaikuttavan vuorovaikutukseen, ja tietoa kaivataan, miten tämän kanssa tulisi toimia asiakastilanteessa. Diskurssissa on vaarana, että tietynlainen käyttäytyminen laitetaan jonkin psyykkisen sairauden syyksi eikä reaktioksi aitoon hätään.

Yhteinen kieli määrittyy sosiaalityön helppouden tai hankaluuden kriteeriksi, ja yhteyden saaminen maahanmuuttajaan tulkin välityksellä koetaan haasteelliseksi. Vuorovaikutustilanne muuttuu olennaisesti, kun tulkki on paikalla. Yhteisen kielen puutteen lisäksi kohtaamista hankaloittaa erilaisten maailmojen kohtaaminen: työntekijä joutuu ihmettelemään, miksi jokin on vaikeaa asiakkaalle, ja asioita jää hoitamatta. Yhteinen kieli käsittää muutakin kuin vain kielen, se on yhteistä ymmärrystä siitä, miten

asioita tulisi hoitaa. Asioiden hoitaminen on onnistuneen asiakassuhteen määrittelijä ja nimenomaan työntekijän mukaisen länsimaisen kulttuurin tapa hoitaa asioita.

Työntekijä kuitenkin muistuttaa, että moni hoitaa asiansa kuitenkin hyvin. Olen nimennyt tämän tyypin diskurssin *meidän tapa-diskurssiksi* ja *kielitaitodiskurssiksi*, jolla asiakkaiden tapoja hoitaa asioitaan tulee suhteutetuksi. Heikko kielitaito, erityisesti luku- ja kirjoitustaito ennustavat sosiaalityöntekijöiden puheessa heikkoa asioiden hoitamista vallitsevien tapojen mukaan.

Kulttuuri nousee kuitenkin olennaiseksi huomiotavaksi vuorovaikutuksessa maahanmuuttajan kanssa työskennellessä. Yksi työntekijä toteaa, ettei aina tule muistaneeksi, mihin itse on kasvatettu; naisen asema ja kansalaisen asema voivat olla erilaisia kuin maahanmuuttajan kulttuurissa. *Kulttuuridiskurssi* on vahva tekijä sosiaalityön näkökulmasta tämän työntekijän puheessa. Maahanmuuttajan kulttuurissa voi olla kulttuuridiskurssissa arveluttavia piirteitä, kuten heikompi naisen tai kansalaisen asema, mutta myös myönteisiä piirteitä, kuten läheis- ja verkostosuhteet, jotka auttavat selviämässä. Maahanmuuttaja on kuitenkin se, joka parhaiten oman tilanteensa tietää ja tuntee. Kulttuurin tärkeyttä korostaa työntekijän puheenvuorossa se, että olisi hyödyllistä, jos työntekijänä olisi samasta kulttuurista tuleva työkaverina.

Vuorovaikutustilanteeseen eri kulttuurista ja uskonnosta tulevan kanssa kaivataan koulutusta, samoin kuinka toimitaan tulkkivälitteisessä vuorovaikutustilanteessa. Kulttuurin oletetaan olevan yksi avaintekijä, ja mikäli työntekijä tuntee asiakkaan kulttuurin erityispiirteet, onnistuu vuorovaikutustilanne paremmin. Edelleen voidaan spekuloida, että kulttuurin ja uskonnon korostaminen voi jättää alleen muut tekijät vuorovaikutustilanteessa kuten myös asiakkaan kulttuurista riippumattomat erityispiirteet, kuten henkilökohtaiset arvostukset tai närkästyminen esimerkiksi talous- tai rahatilanteeseen. Lisäksi on hyvä kysyä, mitä kulttuuri tai uskonto merkitsee juuri tietylle asiakkaalle.

No onhan se, ettei ymmärrä, ei ole sitä yhteistä kieltä, ja aina tarvitsee sen tulkin. Puhelimessa on sitten tosi vaikeata sitten. Että vaikeata itse tajuta, että ne on niin vaikeata asiat joillekin. Moni hoitaa tosi hyvin kaikki, ja osaa ja on perehtynyt. No se on varmaan kaikista vaikeinta, että ei ole sitä yhteistä kieltä, ja aina tarvitsee sen tulkin siihen väliin, ja se kuitenkin tuo

semmoisen erilaisen sävyn siihen suhteeseen, että siinä on aina se kolmas osapuoli, jonka kautta pitää, mutta sille nyt ei tietysti oikein voi mitään. (S5.)

Viitaten tuohon aikaisempaan, niin onhan se, että on eri kulttuuri, kansalaisen asema saattaa olla erilainen, ja naisen asema saattaa olla eri, ja itse ei tunne ja sillä tavalla, ja kulttuuri saattaa olla erilainen, ettei mene ihan samalla tavalla kuin itse on ajatellut, kuin miten itse on kasvatettu. Että se pitää ottaa aina huomioon, kuin jos työskentelee suomalaisten asiakkaiden kanssa. (S5.)

Ei varmaan mitään semmoista tai mitä tuossa nyt tulikin just sitä, että itse koen haastavana sen vuorovaikutustilanteen, siinä on niin monta asiaa, josta tuntuu, että mä en tiedä. Niin sitten on yrittänyt vaan jotenkin luovia ja kuulostella minkäslainen persoonallisuus siinä on mua vastapäätä. Mutta liian vähäinen tietämys niitten taustoista ja näin. Että varmaan vaan lisää tietämystä heistä ja toki se, että jos vaikka niin kuin työkaverina olisi joku tämmöinen maahanmuuttajataustainen, se voisi helpottaa, että voisi tehdä yhteistyötä semmoisen henkilön kanssa, joka oikeasti tietää niistä asioista. (S6.)

No ehkä just siitä niitten kulttuureista, ja sitten monet ovat jollain tavalla traumatisoituneita. Jotain semmoista tietoa, että miten traumatisoitunut ihminen käyttäytyy, tai miten se näkyy siinä meidän vuorovaikutuksessa, ja mitä muuta pitäisi huomioida lisää. Eikä siitäkään ole oikeastaan tietoa varmaan siitä kulttuurista ja uskonnosta ja näitten erityistarpeista, että jos on jotain traumaa siinä taustalla ainakin. (S6.)

9.4 Auttamisen rajallisuuskurssi

Sosiaalityöhön liittyvänä riittämättömyyden tunne nousee työntekijän puheenvuorossa, jossa kiinnitetään huomiota auttamiskeinojen rajallisuuteen, etenkin, jos asiakkaalla on paljon erityisiä tarpeita. Olen nimittänyt tämän *rajallisuus*–diskurssiksi, jonka tehtävänä

on auttaa ymmärtämään, miksi kotoutumisen tukeminen ei ole onnistunut. Tosin tämän seurauksena voi olla maahanmuuttajan asemoiminen toivottomaksi auttamisen suhteen ja miksi silloin panostaa kotouttamiseen, jos keinoja ei juuri ole ja oppi ei kuitenkaan mene niin sanotusti perille. Raja tulee helposti vastaan luku- ja kirjoitustaidottoman osalta, jonka edessä voidaan olla neuvottomia, kuten eräällä työntekijällä.

Ja sitten myös mikä se omaksumiskyky on, jos on vaikka traumaattinen tausta eikä ole luku- ja kirjoitustaitoa, eikä osaa lukea, lähtöasetelmat saattaa olla sillä tavalla hankalat, että jos tausta on tosi traumaattinen, että miten sitten tukea sellaisia erityisiä tarpeita ja ihmisiä, jollaisia esimerkiksi pakolaisia tulee melko paljon, ja jotta pääsee Suomeen, pitää olla melko painavat perusteet. (S3.)

Mä olin justiin tapaamisella, mulla oli justiin pariskunta, jossa tilanne, taas kaikki asiat ihan sekaisin, yhdessä vaiheessa oli hyvin, mutta nyt nämä Kela-tuet, kaikki aina pitää tavata tulkin kanssa, kun vaikka itse lähtisi mukaan, niin tarvitsen tulkin, koska ei ymmärretä toisiamme. Tuntuu jotenkin tosi vaikealta, toi äiti on ollut aikaisemmin lasten kotihoidon tuella, mutta mitä jos on kieli ja lukutaidoton, pitäisi sitten alkaa saamaan, mitä hänen pitää hakea? (S4.)

Auttamisen *rajallisuus* voi ilmetä työvälineiden puutteena. Maahanmuuttajan integroitumista arvostetaan, mutta siihen vain ei työntekijällä ole kunnollisia työvälineitä. Integroituminen tarkoittaa maahanmuuttajien ja kotoperäisten kanssakäymistä, eri maista ja kulttuureista tulevien yhteistyötä. Tällä hetkellä työntekijä tuntee olevansa yksin ja joutuu itse etsimään, mitä on tarjolla ja mikä auttaisi asiakkaan integroitumista. Ongelma on, että integroitumista ja aktivointia tukevaa toimintaa ja tarjontaa arvellaan olevan, mutta sosiaalityöntekijät eivät ole niistä tietoisia ja asiakkaat voivat jäädä paitsi tästä syystä. Asiakkaan jääminen oman maan, kulttuurisen tai etnisen viiteryhmänsä kanssa itsekseen katsotaan ei-toivottavana. Maahanmuuttajasta, erityisesti työttömistä ja lapsia hoitavista, piirretään kuvaa kotiinsa jämähtävästä, ulkopuoliseksi ja yhteiskunnan syrjään jäävästä asiakkaasta. Integroitumista tarvitaan,

että näin ei tapahtuisi. *Integroitumiskurssi* toimii peilinä, mihin omaa sosiaalityön työtä ja työn onnistumista verrataan.

Varmaan sitten pitäisi pystyä enemmän semmoista aktivointityyppistä, koska moni on sitten kotona lasten kanssa, tai yksin kotona, tai molemmat puolisoista työttömänä, tai muuta pitäisi pystyä sitten enemmän olla semmoisia. Ehkä se ongelma, että en edes tiedä, mitä on tarjolla. Että voisi olla vaikka mitä, mutta kun ei ole mitään koulutusta, tai mitään pakettia mistä vois kattoo, että mihin tämä kannattais nyt sitten laittaa, Yksin yrittää perehtyä ja on sitten kaikkea muuta, niin sitten se jää vähän vähäiselle. Se on yksi ongelma, ettei tiedä, mitä olis, mutta pitäisi pystyä enemmän semmoiseen niin kuin että integroisi tähän yhteiskuntaan niin kuin enemmän. Ettei jäisi niihin omiin porukoihin oman maan kansalaisten kanssa pelkästään. Pääsis sitten ihan oikeasti integroitumaan. (S5.)

9.5 Sosiaalityö työelämäorientoituneen kotoutumisen tukena

Työntekijä herättelee *sosiaaliturvadiiskurssia*, jossa sosiaaliturvaetuudet nähdään vastakkaisina työnteolle ja työntekemistä hillitsevinä. Maahanmuuttajien kohdalla *työ–diskurssilla* perustellaan nimenomaan kotoutumisen tuen epäonnistumista kielen oppimisessa ja työn saamisessa; kotoutuminen tarkoittaa pärjäämistä työn kautta määriteltynä, myös kielen oppiminen tähtää työn saannin helpottamiseen.

Maahanmuuttajien etuuksien hakeminen tai passivoituminen on seurausta kotoutumiskoulutuksen puutteista. Työntekijä (S1) puhuu alla asiasta sosialisoina (tarkoittaen ilmeisesti sosiaalistamista), millä haastateltava luo korosteista merkitystä tukien hakemisen opettamisesta keskeisenä maahanmuuttajien sopeuttamisen ja kotouttamisen strategiana.

Työntekijän käyttämä *Kotouttamiskurssi* määrittelee palvelut samanlaisiksi kaikille, jotta maahanmuuttaja voisi kotoutua paremmin. Kotouttamisjärjestelmä on siinä mielessä epäonnistunut, että se passivoi ja kannustaa elämään toimeentulotuella eikä itsenäiseen pärjäämiseen työn avulla, pitämään luottotiedot kunnossa ja maksamaan

vuokrat. Pelisääntöjen opettaminen jää kotouttamisessa hataraksi.

Sosiaaliturvajärjestelmä nähdään *palvelujärjestelmädiskurssissa* passivoittavan asiakkaita, ja järjestelmän passivoittaneita tulisi aktivoida velvoitteilla osallistua johonkin työtoimintaan, mistä työntekijä puhuu vastikkeellisena sosiaaliturvana. Vastikkeellisuus nähdään keinona saada asiakkaat rytmitettyä työelämään. Työ on arvo sinänsä *työdiskurssin* mukaisesti. Työntekijä ottaa kantaa vastikkeellisuuteen diskurssissa, että se ei ole oikein mukava, mutta tarpeellinen. Tässä voidaan spekuloida vastikkeellisuuteen sisältyvän ajatuksen siitä, että ilmaista lounasta ei ole. Mikäli saa jotain, sen eteen tulisi tehdä jotain. Toimeentulotuen saaminen ilmaiseksi ei katsota hyväksi. Syy passiivisuudesta vieritetään asiakkaalle, joka hyödyntää itsekkäästi systeemiä. Itse yhteiskuntajärjestelmään tai sen toimivuuteen tai toimimattomuuteen työn saamiseksi ei diskurssissa kiinnitetä huomiota.

Velvoittavan pakollisen työtoiminnan etuuskien eteen katsotaan hyödyttävän asiakkaita ja mahdollistavan työn kaltaisen elämäntavan: näin he olisivat tasavertaisessa asemassa niiden kanssa, jotka joutuvat töissä käymään. Johtaako sosiaalinen työtoiminta palkallisiin töihin, näyttää olevan toissijaista. Rahassa mitattavaa ehkäpä pitkäaikaista eriarvoisuutta työn palkattomuuden tai sosiaalietuuspalkalla ja normaalipalkkatyön välillä ei diskurssissa käsitellä, vaan työ nähdään *työdiskurssin* mukaisesti elämäntapana, sai siitä palkkaa tai ei. Integroituminen tarkoittaen työn saamista sujuisi tämän puhetavan mukaan paremmin, jos maahanmuuttajat sekoittuisivat ja joutuisivat toimimaan yhdessä kantasuomalaisien kanssa. Eristäytymistä omiin etnisiin tai maahanmuuttajaryhmiin ei katsota hyväksi kotoutumisen ja työn saamisen kannalta. Suomalaisia pelisääntöjä halutaan kotouttamisohjelmiin paremmin esille. Tosin tällä kotoutumisella on paikkakuntaisia eroja ja puhuja viittaa pienempiin paikkakuntiin, joissa nämä kotouttamistavoitteet työelämää kohden ovat sujuneet paremmin, koska siellä näihin panostetaan alusta lähtien.

Ihan hyvin niin kuin muidenkin kohdalla, mutta tota niin niin, kyllä mä näen semmoista, että siinä kotouttamispolitiikassa on jotain vialla joidenkin maahanmuuttajien kohdalla, koska ne kotoutetaan niin vahvasti tähän meidän sosiaaliturvaan. Niinku viittaa siihen kun ne tänne tulee karrikoiden opetetaan, kuinka asioida sosiaalitoimessa ja eri viranomaisissa, mikä se on just toki tärkeätäkin sinä alkuvaiheessa, mutta

kyllä mun mielestä pitäisi enemmän opettaa, että kuinka maksetaan vuokrat ja kuinka tärkeitä on Suomessa, että ei mene luottotiedot. Niin moni asia mitataan rahassa, et niin kuin opetan semmoisia pelisääntöjä, mitkä ovat Suomessa tärkeitä. Et alusta lähtien sitä työelämää kohti. (S6.)

Että tota niin ehkä täällä (paikkakunta poistettu) pitäisi erityisesti yrittää integroida maahanmuuttajia myös kantasuomalaisiin, pääsisivät nopeammin ja paremmin kohti sitä työelämää, ja tota niin kuin sopeutuisivat paremmin tähän yhteiskuntaan. (S6.)

Eli sä haluaisit jotenkin paremmin aktivoida? (H.)

Kyllä joo, muutenkin tää koskee kantasuomalaisiakin niin kuin semmoinen, että varmaan semmoinen, että vaikka vastikkeellinen sosiaaliturva ei kaikilta osin ole mukava ajatus, mutta kyllä pitää ihmisiä paremmin toimintakykyisinä ja ehkä semmoista syrjäytymistä, että olis vähän jopa velvoitetta mennä työtoimintaan tai johonkin toimintaan, että se ei olisikaan niin mahdollista nostaa vaan toimeentulotukea tai työmarkkinatukea. (S6.)

... Jotenkin tuntuu, että jos nyt puhutaan turvapaikanhakijoista, tai pakolaisista on puhuttu tässä varmaan, mulla on nyt sellainen fiilis, että ne sosialisoidaan lähinnä hakemaan tukia, se on niinku se suurin kotouttamisen ongelma. Pitäis olla justiin se kielen oppiminen ja jotenkin päästä jonnekin työhön tai se ehkä se olisi lähtökohta ja toisarvoista sitten tuet, joita ne oppii alusta lähtien lähinnä vaan hakee. (S2.)

9.6 Sosiaalityö diagnosointina ja pitkäjänteisyyden puute

Palvelutarvearvioinnin tekeminen erityistä tietojärjestelmän lomaketta käyttäen voidaan kokea työntekijän puheessa liiaksi ihmisen elämäntaustaa ja kertomusta häivyttävänä ja unohtavana. Tässä kohden sitä pidetään hieman epäsopivana maahanmuuttajien kohdalla, joille elämäntaustat ja elämänhistoria muualla kuin Suomessa jätetään

arviossa pimentoon ikään kuin elämä alkaisi vasta täällä. Ihminen nähdään tässä humanistisessa puheessa kokonaisuutena, johon elämänhistoria vaikuttaa, eikä niitä saisi noin vain jättää huomioimatta. Ajattelen tämänkaltaisen puheen olevan vastadiskurssi *diagnosointidiskurssille*, jossa pyritään tehokkaasti löytämään tarpeet tai vaivat ja niille tarpeellinen hoito tai palvelut ja jossa ihmisen elämä kokonaisuutena yksinkertaistuu oireiksi ja niille tehtäviksi vasteiksi. Palvelutarvearvio näyttää olevan osa tätä asiakkaan diagnosointia, tälle vastakkaisen diskurssin olen nimittänyt *humanisoivaksi diskurssiksi*, jossa merkityksellisiä ovat inhimillisyys, asiakkaan elämäkokemusten ja historian kuunteleminen ja huomioiminen sekä ihmisen itsensä kertomukset, tulkinnat ja merkitykset kokemuksilleen.

Sosiaalityön puute työntekijän puheessa maahanmuuttajien kohdalla on suunnitelmallisuuden vaje siinä mielessä, että sosiaalityö ei näytä olevan pitkäjänteistä. Syitä tähän ovat *resurssidiskurssin* mukainen ajan puute ja ajoittain negatiivinen asenneilmapiiri maahanmuuttajia kohtaan. Olen nimittänyt tämän *asennediskurssiksi*, psykologisperäiseksi näkemykseksi, jossa asenne määrittelee ihmisen toimintaa ja käyttäytymistä toisia kohtaan. Tällä diskurssilla työntekijä perustelee työntekijöiden ajoittain negatiivista suhtautumista maahanmuuttajia kohtaan. Tästä voidaan tehdä se johtopäätös, että mikäli asennoituminen olisi myönteistä, sosiaalityö olisi pitkäjänteisempää, tavoitteellisempää ja jossain mielessä parempaa. Asennoitumiselle löytyy kuitenkin osittainen syy ja selitys, työn kuormittuminen ja vaateliaat asiakkaat, mutta työntekijän mukaan asennoituminen voi olla turhautumista, jolle ei välttämättä ole selitystä.

Ehkä silleen enemmän itselläkin unohtuu kysyä niiden taustoista, että mitä on tehnyt siellä vaikka kotimaassa. Jotenkin silleen niin kuin, että se ei jäisi näkymättömäksi, että okei nyt ollaan täällä, ja että asiakkaalle ei tulisi semmoinen tunne, että elämä alkaa vasta täällä. Muistaa kysyä siitä, että mitä on tehnyt siellä kotimaassaan, ja onko siellä sukulaisia ja perhettä, koska se on niin iso osa heidän elämänsä. että ovat ehkä asuneet siellä suurimman osan elämänsä. Ehkä se, mutta tota niin muuten varmaan sitten voisihan siinä just kysellä, että onko heille jotain erityistä palvelun tarvetta just nyt, kun olet vieraassa maassa, ja vähän

aikaan vasta asuneet täällä, että jotain semmoista voisi tietenkin sitten myös. (S6.)

Niin, no siellä parin kanssa oli se sellaista suunnitelmallisempaa, koska se työskentelyote oli ylipäättänsä kaikkien kanssa sellaista suunnitelmallisempaa ja tavoitteellisempaa kuin on täällä toistaiseksi ollut. Että kyllä se on mahdollista. Pitää vaan olla ehkä sitä aikaa, asenneilmapiiri ehkä ylipäättänsä. (S5.)

Niin no tota, ehkä joskus tuntuu, että on vähän negatiivinen se asenne. Että varmaan sitten se, että jos on semmoista, että vaaditaan paljon. On paljon suomalaisiakin asiakkaita, jotka vaatii paljon, mutta välillä tuntuu, että on vähän semmoinen. (S5.)

Kenellä on negatiivinen asenne? Työntekijöillä? (H.)

Ei aina, joskus, mutta tietysti ne saattaa olla sellaisia turhautumisia, jotka eivät liity yhtään mihinkään. (S5.)

10 Palvelujärjestelmä diskursseissa

Edellisissä kotoutumista koskeissa puheenvuoroissa viitattiin myös palvelujärjestelmään. Diskursseissa piirtyy kuva sirpaleisesta palvelujärjestelmästä. Maahanmuuttajan palvelusysteemi ei ole kovin onnistunut, toimijat ovat hajallaan, ja on suorastaan ihmeellistä, että asiakkaat löytävät oikean työntekijän. Siinä mielessä on maahanmuuttajalta hieno saavutus, että nämä löytävät sosiaalityöntekijänsä ja oikean palvelupaikan. Maahanmuuttajan selviämistä ovat auttaneet läheiset ja verkosto. *Palvelujärjestelmädiskurssi* jättää työntekijän yksin selviämään tilanteesta. Selviäminen on hankalaa, koska sosiaalityön yliopistokoulutuksessakaan ei ole juuri pakollisia kursseja maahanmuuttajista; nämä voisivat auttaa työssä. Näin kritiikki systeemiä kohtaan ulottuu myös koulutukseen, ei ainoastaan asiakastyön toimijoihin ja palvelusysteemiin.

10.1 Hajallaan olevat toimijat

Yhteistyökumppaneista ja heidän tarjoamistaan palveluista on niukanlaisesti tietoa, ja sitä kaivataan enemmän: palvelujärjestelmä näyttää olevan hajallaan ja sirpaleinen. Yhtä palveluita kokoavaa toimijaa ei ole, kukin toimii omalla sarallaan. Järjestelmä kuitenkin toimii jollain tavalla, vaikka erillisiä toimijoita ollaan. Tämän palvelujärjestelmädiskurssin mukaan julkinen palvelujärjestelmä tekee kuitenkin myös sosiaalityöntekijät verrattain avuttomiksi tekemään työtään eli kokoamaan tarvittavat palvelut asiakkaan parhaaksi ja olemaan tietoinen, mitä kukin toimija asiakkaan kohdalla tekee, vaikka uusi sosiaalihuoltolaki tähän työkaluja voisi antaa. Erityisesti organisaatiouudistukset eri puolilla vielä lisäävät tietämättömyyttä toimijoista.

Ylipäähtään, kun ajatellaan tätä maahanmuuttajasysteemiä, niin onhan tämä aika pirstaloitunut, niin, että voi olla maahanmuuttajalle sitten vielä vaikeampaa löytää oikeaa työntekijää. Että on tää aika pirstaloitunut. (S5)

10.2 Petollinen systeemi

Tässä diskurssissa maahanmuuttaja, erityisesti pakolainen, näyttäytyy yhteiskunnallisen huijauksen uhrina. Systeemi ei ole onnistunut, mutta se on myös aktiivisesti tuottanut elämänpituista kurjuutta. Toimija – se, ketä asiasta voisi syyttää - jää avoimeksi. Kuitenkin kysymys on aktiivisesta toiminnasta, kokonaisuudesta, johon kuuluu maahanmuuttopolitiikka, työllisyyspolitiikka ja niiden toteuttaminen sekä sosiaalihuolto ja etuuksien riittämätön taso. Maahanmuuttajalle ei jää muuta mahdollisuutta kuin petettynä tyytyä passiiviseen osaansa. Sosiaalityöntekijän rooli on ihmettely tämän kaiken edessä. Vaikutusmahdollisuudet ovat rajalliset ja työntekijä on reagoija systeemin puutteisiin. Olen nimittänyt tämän *systeemin uhri-diskurssiksi*, jonka funktio on kiinnittää huomiota systeemin toimimattomuuteen ja suoranaiseen petoksellisuuteen. Niin maahanmuuttaja kuin sosiaalityöntekijäkin asemoituvat systeemin edessä uhreina, joiden toimintamahdollisuudet tilanteen korjaamiseksi ovat rajalliset.

Mun mielestä tämä maahanmuuttokysymys, se on siis ihan tosi suuri huijaus, tota noin mä ymmärrän sen, että ihmiset joutuu lähtee esimerkiksi pakolaisena pois jostain sotatantereelta, mutta että tänne tulee ihmisiä pakolaisiks, ja ne luulee, ja kun mietitään sitä rahaa edellä, ja se raha minkä saa täältä on suurempi kuin, siellä pärjäisi vallan mainiosti siinä maassa mistä ne on lähteny, mutta jos ajattelee, että tänne tuodaan ihmisiä elämään toimeentulotuella, se on ihan, se on siis ihan käsittämätöntä huijausta. Ihmiset ei todellakaan ymmärrä, että miten tiukille ne joutuu täällä; tämä rahasumma, olot täytyy olla aivan karmeita sieltä mistä ne on lähtenyt tai semmonen toivo paremmasta, siis karmeita esimerkkejä mitä näkee, miten ihmiset on elänyt periaattees koko elämänsä toimeentulotuella. (S1.)

Puheenvuoro saa vahvan tunteellisen houkuttelevan puollon ja voimansa kaksinkertaisesta inhimillisyyden, humanismin ja oikeudenmukaisuuden loukkauksesta: ensiksi ihmiset ovat joutuneet kokemaan kovia sotatantereella eläessä ja sitten vielä toisen kerran vähällä rahalla kituuttamisesta maassa, jonka piti helpottaa ja antaa toivoa elämään. Lisäksi petollisuuden diskurssi luo vaikuttavan kontrastin maassa, jossa hyvinvointivaltioajattelu ja oikeus sosiaaliturvaan ovat historiallisesti olleet vahvoja. Tosin sosiaaliturvan riittämättömyydestä on Euroopan unionin neuvoston alainen sosiaalisten oikeuksien komitea tehnyt lausunnon Suomelle (European Social Charter 2017, 23).

Työntekijän mukaan median tuoma julkikuva, jossa maahanmuuttaja elää vieraassa olosuhteissa alituisesti vähällä rahalla, ei vastaa todellisuutta. Työntekijä käyttää ironiaa hyväkseen tehostaakseen uskottavuuttaan. Toisaalta ironia voi suuntautua paitsi mediaa kohtaan myös poliitikkoja kohtaan. Edelleen maahanmuuttajat näyttäytyvät paljolti valheellisen tiedon uhrin asemassa, jossa liikkumavara on pieni ja haasteet vieraassa kulttuurissa isoja. Oletetaan, että perusosalla eläminen yksistään ja toisaalta vieras elinympäristö muodostuvat monelle maahanmuuttajalle ylitsepääsemättömiksi haasteiksi. Ideologisena seurauksena oikean tiedon levittämisestä on maahanmuuttajien tarkempi harkinta, lähteäkö vieraaseen Suomeen toimeentulon niukkuuteen. Etuuksien korjaamisesta tai suurentamisesta tai kulttuuristen haasteiden lieventämisestä ei puhuta. Olen nimittänyt käytetyn diskurssin *politiikkadiskurssiksi*, jossa maahanmuuttajat

joutuvat puheessa poliittisen valtapelin välineiksi, mihin sisältyy ironinen tarkastelukulma. Poliitiikka ja oikea tieto on siinä kyseenalaistettu. Toiseksi puhuja vetoaa *kulttuuridiskurssiin* ja *erilaisuusdiskurssiin*, joissa kulttuurilla perustellaan ihmisten eroja, kotoutumisen vaikeutta ja haasteita.

Mun mielestä ainakin se, että selkeästi tuoda esille, että ne ihmiset jotka on muuttamassa, tulis antaa selkeätä informaatiota, ei jotain sellaista informaatiota et Sipilä vuokraa asuntonsa informaatiota vaan semmoista tietoa, et minkälaista on elää pitkään perusosalla koko ajan vieraassa kulttuurissa ja vieraassa maassa, siitä voi tulla yksinkertaisesti ihan liian suuri haaste. (S1.)

Puhuja käyttää ammatillista termiä kotouttaminen, jossa asetelmana on maahanmuuttaja, joka on kotouttamistoimien ja kotoutumisen hallinnan kohde. Valtaasetelma on kotouttamisessa epäsuhtainen, jonkun mielestä joku toinen tarvitsee apua pärjätäkseen toisessa maassa valtakulttuurin ehdoilla. Ensi sijassa puhujan mielestä apu on systeemin toiminnan ja kielen oppimisessa, jonka kautta työllistyminen ja koulutus helpottuvat. Tässä mielessä kotouttamisessa ei ole onnistuttu. Toisaalta vaikka nämä oppisivat, mahdollisuudet ovat pienet. Olen nimittänyt tämän *kotouttamisdiskurssiksi*, jossa puhujan hegemoninen valtakulttuurinen asema antaa luvan määritellä toisen tarvetta muuttua ja sopeutua, jotta tämä voisi pärjätä yhteiskunnassa. Tosin muutoksessa on mukana epävarmuutta, ei tiedetä, tuoko muutokseen kaivattua hyvinvointia. *Kotouttamisdiskurssissa* on mukana negatiivissävytteinen toimijoiden epäonnistuminen: kotouttamisesta vastaavat viranomaiset ovat epäonnistuneet, ja maahanmuuttajat ovat epäonnistuneet kielen oppimisessa ja työn saamisessa.

Suurimmalla osalla kotouttaminen on epäonnistunut aivan täysin. Tässä on semmoisia esimerkkejä, että on töissä vuodenkin ja ollut toimeentulotuella, ei ole vain ymmärtänyt, että niiden on pitänyt ilmoittaa tulot. Niillä ei ole minkäänlaisia ymmärrystä, että missä yhteiskunnassa ne elää, se kotouttaminen pitäis olla huomattavasti voimakkaampaa ja pitempiä aikoja, ja sitten toinen mikä on ehdottoman tärkeää, että niiden täytyis oppia puhumaan ainakin toista virallista kieltä tässä maassa niin

on pienet mahdollisuudet päästä pois toimeentulotuesta, jos ne työllistyy tai koulun kautta pääsee jonnekin työpaikkaan, joo. (S1.)

Voi olla jotain työ- tai opiskelupaikkoja, mutta tosi paljon semmoisia, että tuntuu, ettei mitään hajua mistään. (S2.)

Työntekijä on halunnut erotella ja huomioida maahanmuuttajien erot, mutta erotellessaan hän luo toiseutta ja piirtää kuvaa yhtenäisestä kategoriasta, pakolaisista ja turvapaikanhakijoista, joilla on tietynlaiset ominaisuudet tai jotka toimivat tietyllä tavalla, tukia hakien. Työntekijä unohtaa, että myös pakolais- tai turvapaikkaperusteella oleskeluluvan saaneet voivat olla koulutukseltaan ja osaamiseltaan hyvin erilaisia. Laki kotoutumisen edistämisestä (2010/1386) ei erottele maahanmuuttajaryhmiä, vaan kotoutumissuunnitelma täytyy laatia kaikille maahanmuuttajille, jotka ovat työttömiä tai saavat tilapäistä pidempään toimeentulotukea. Mikäli henkilö on töissä, kotoutumissuunnitelma voidaan laatia vain, jos asiakas sitä itse pyytää. Vastaavasti esimerkiksi työn tai työntekijän perheen yhdistämisen kautta luvan saaneet voivat olla kotoutumissuunnitelman alaisia joutuessaan työttömiksi tai saadessaan tilapäistä pidempään toimeentulotukea.

10.3 Mahdollisuuksien systeemi

Systeemin toivottomuuspuheelle on vastadiskurssinsa, työn *kehittämiskurssi*, jossa toivoa herätellään eikä täysin allekirjoiteta asiakkaiden toivottomuutta. Mahdollisuuksia on, kunhan ryhdyttäisiin toimeen, mutta toimeenpanossa on vielä tekemistä. Työntekijä voi auttaa asiakkaan tilannetta tekemällä asiakkaille suunnitelman elämänsä, systeemi voi auttaa saattamalla toimijat yhteen ja tekemällä yhteistyötä yhden yhteisen suunnitelman pohjalta, jossa jokainen toimija ymmärtää roolinsa suunnitelmassa. Yhteistyön vahvuus on tiedon jakaminen ja tuottaminen osallistujien välillä. Tässä voidaan todeta puheen noudattelevan uudistuneen sosiaalihuoltolain tavoitteita paremmasta yhteistyöstä asiakkaan, viranomaisten ja palveluiden toteuttajien kanssa. Tutkimustietoa tarvittaisiin työntekijän mukaan maahanmuuttajista, mitä odotuksia heillä on Suomesta tänne tullessaan ja mitä he haluavat. Yhteyksiä kolmanteen sektoriin ruohonjuuritasolta kaivataan. Samoin enemmän tietoa koulutus- ja työsektorilta sekä oppisopimuskoulutuksia maahanmuuttajille toivotaan lisää kuten myös tietoa

maahanmuuttajille tarjolla olevista niin julkisista kuin kolmannen sektorinkin palveluista.

Työntekijöiden käytössä olevaa palvelutarvearviosapluunaa tulisi muuttaa enemmän huomioimaan asiakkaan omat vahvuudet ja käsitykset omasta tilanteestaan ja tavoitteistaan. Näiden asioiden korjaaminen antaisi jo toisenlaisen näköalan maahanmuuttaja–asiakkaille heidän elämäntilanteensa parantamiseksi. Oikeastaan *syrjäytymiskeskustelun* voisi sanoa olevan reaktiota tälle, että näin ei ole vielä asianlaita ja kehitettävää on. Toisaalta perustoimeentulotuen siirtymisen Kelaan odotettiin tuovan lisää aikaa, jonka katsotaan olevan se oleellisin työkalu asiakkaiden kanssa. Onko näin tapahtunut, olisi toisen tutkimuksen paikka.

Mullakin on yks tosi hyvä, kun sieltä maahanmuuttaja virastosta otettiin yhteyttä, vähän toivoin semmosta siirtopalaveria, ja sit selkeytti sitä tosi paljon enemmän, kun yhdessä katsottiin, mitä sieltä on myönnetty, ja yhdessä katsottiin asioita, ja yhteistyö maahanmuuttoyksikön kanssa olis tosi, vois olla tosi hyvä. (S4.)

Työkaluna ajattelee, niin yksi kunnon suunnitelma se olisi, niin kattava, että kaikki osapuolet ymmärtäisivät, mihin sillä ollaan menossa. Mutta se vaatii hirveen paljon tietoa maahanmuuttajasta, plus maahanmuuttajan pitäis itse miettiä sitä, mitä se odottaa, mihin se haluaa. Jos sanotaan, että tulee olemaan seuraavat viisi vuotta Suomessa, se on ihan erilainen se suunnitelma, kun jos on pidempään täällä, rupeaa perustaa perhettä ja haluaa päästä eduskuntaan. (S1.)

Kontaktia yhdistykseen ja kolmanteen sektoriin, kun ei ole yhtään perehtynyt niihin. Musta olis kiva, kun oltais enemmän niissä yhteisöissä enemmän mukana, jotta tulisi enemmän semmonen ennaltaehkäisevä vaikutus. Kaipaisin enemmän sellaista ruohonjuuritason kontaktia. (S3.)

Mun mielestä siitä [tietojärjestelmän palvelutarvearviosapluuna] puuttuu kokonaan, mikä on sosiaalihuoltolain mukaan, pitäis selvittää, että minkälaisia vahvuuksia sillä ihmisillä on, ja mitä he itse ajattelevat

tilanteestaan. Mikä se oma tavoite on, ja mihin se on valmis sitoutumaan, ja mitä se odottaa siltä työntekijältä. Ja siitä puuttuu tämä kokonaan. Että se on hyvin faktapitoisesti, että on käynyt tätä koulua ja on tämä perhe ja siis silleen työhön. Se on hyvä pohja, mutta sillä ei päästä oikein siihen suunnitelmaan. (S3.)

10.4 Kolmas sektori

Kolmas sektori, erityisesti järjestöt, koetaan tarpeelliseksi, heillä nähdään puheessa olevan tietoa ja ammattitaitoa antaa virallisen avun ulkopuolista apua. Mitä tuo apu oikein on, ei puheessa täsmennetä. Kolmanteen sektoriin kaivataan kontaktia ja tiedon välittämistä puolin ja toisin. Kolmas sektori on vieras ja joltisenkin tuntematon toimija, jonka kanssa yhteistyö voisi tuoda hedelmää. Sen roolista ja paikasta auttamisketjussa ei olla kuitenkaan aivan varmoja. Olen nimittänyt tämänkaltaista puhetta kolmannen sektorin toiminnasta ja roolista *kaukainen sukulainen – diskurssiksi*, jolla tarkoitetaan sitä, että kolmannen sektorin olemassaolo ja sukulaisuus auttajana tunnustetaan, mutta yhteydenpito ei ole oikein saanut luontevaa uomaa eikä paikka auttajana tai toimijana ole täysin selvä.

Kyllähän se voisi olla, ei ehkä nyt ihan säännöllisesti, mutta jotain semmoista voisi olla semmoista infoa, tai jos he tunnistavat siellä (järjestöissä), että olisi jollain tarve ehkä sosiaalityölle, niin siinä vaiheessa. Ja ehkä aika paljon just sitä, että jos on sellainen tilanne, niin he osais sitten itse neuvoa, että täällähän on, nyt ei niin kauheesti. (S5.)

No joo tosi mielellään, tuntuu että se on näitten järjestöjen ja maahanmuuttajapalveluiden kanssa, siellä on varmaan paljon tietämystä asioista, ois kyllä hyvä, jos sitä yhteistyötä vähän vahvistaisi. (S6.)

Ei sillä varmaan silleen ole väliä, ehkä vähän tarkoituksen mukaisesti mukaan kyllä varmaan järjestöt ovat parhaita järjestämään tällaista epävirallista apua parhaiten, mutta ehkä me voitais vähän tiiviimmin justiin linkittyä näiden maahanmuuttajien kanssa ja järjestöjen kanssa yhteen, koska paras tapa kohdata niitä on jossain epävirallisessa

yhteydessä ja ympäristössä, kun osalla on justiin tällasta viranomaisvastaaisuutta aiemmista omista kokemuksista johtuen omassa kotimaassa, niin se voisi olla järkevää tehdä niiden kanssa yhteistyötä, mutta en mä tiedä onko se niin olennaista kuka järjestää varmaan sitä ammattitaitoa on monessa paikassa. (S5.)

10.5 Resurssien epätasaisuus kotouttamisessa

Työntekijä vertailee ja perustelee mahdollisesti puutteellista tai toisella paikkakunnalla paremmin järjestettyä kotouttamista resursseilla, ja olen nimennyt tämän diskurssin *resurssidiskurssiksi*. Resurssit otetaan puheessa melko lailla vakiintuneina ja määrättyinä, ja niiden katsotaan vaikuttavan suoraviivaisesti toiminnan, tässä tapauksessa kotouttamisen, onnistumiseen tai epäonnistumiseen. Resursseja ovat esimerkiksi aika, työntekijöiden määrä, maahanmuuttajille suunnatut palvelut. Työntekijä esittää vastateesin aiemmalle työntekijän argumentille ja tuo esille, että ei suinkaan voida yleistää kaikkialla kotouttamisen olevan tukien hakemisen opettelua: toisaalta näiden toisten keinojen, opiskelun ja kielikurssin, tarkoitus on saada ensisijaisesti päivään tekemistä. Oletuksena on, että mikäli näitä ei järjestetä, päivässä ei ole tekemistä, mistä on mahdollisesti seurauksena eläminen syrjässä niistä, joilla tekemistä on. Olen nimittänyt tämän diskurssin *syrjäytymisdiskurssiksi* (vrt.s.56), johon puhuja peilaa kotouttamiskeskustelua ja jonka puhuja ottaa vallitsevana olotilana. Syrjäytymisen välttäminen tosin vaatii aktiivisuutta ja oma-aloitteisuutta sekä perustaitoja, ja mikäli näitä ei ole, toiminnasta jää helposti sivuun. Maahanmuuttajat joutuvat itsenäisesti etsimään ja hakemaan paikkaansa yhteiskunnassa. On siis jokin maahanmuuttajaryhmä, kuten kirjoitustaidottomat, joilla on erityinen syrjäytymisvaara resurssien ollessa puutteelliset.

Se, että musta tuntuu, että ainakin (paikkakunta poistettu) on tosi pienet resurssit kotouttamiseen, vaikka jos vertaa siihen, et Jyväskylässä ei lähdetty pelkästään siitä, että osaat hakea toimeentulotukea. Jokaiselle oli osoitettava joku koulupaikka tai kielikurssille, tai miten saa oikeesti sellaista siihen päivään tekemistä. En tiedä jääkö sellaisia, jotka eivät itse ole kauhean aktiivisia, niin sit vähän jalkoihin, tai jos on joku ongelma,

kuten kirjoitustaidon puute, niin aika omillaan musta tuntuu, että ihmiset on kuitenkin. (S3.)

Julkisen vallan päätöksenteon ja toiminnan ailahtelevaisuus ja poukkoilevuus on aiheena työntekijän puheessa suhteessa maahanmuuttajiin. *Kotouttamiskurssia* keskeisemmin tässä muotoillaan julkisen vallan toimijoista tietynlaista kuvaa ja käytetään sitä perustelemaan kotouttamisen epäonnistumista. Tässä *palvelujärjestelmädiskurssissa* päättäjät eivät oikein ole tehtäviensä tasalla tai toiminnassa on huomattavia puutteita, eivätkä he hallitse tilanteita vaan enemmänkin reagoivat tapahtumiin summittaisesti ja vaihtelevasti yhtenäisestä toimintatavasta puhumattakaan. Toisin sanoen, he ovat epäonnistuneet tehtävässään, kotouttamisessa. Puhuja tuo kuitenkin esille, että syy voi olla myös maahanmuuttajan etnisessä taustassa tai *ryhmässä* tai maahanmuuttajaryhmän suuruudella on vaikutusta, esimerkiksi somalit ovat puhujan mukaan kotoutuneet heikommin kuin chileläiset tai vietnamilaiset. Epäonnistumispuheen alle jää myös sosiaalitoimen oma maahanmuuttoon keskittyvä yksikkö, josta tulevat asiakkaat eivät ole kotoutuneet tai integroituneet.

Mutta onhan se ihan selkeästi muutamassa vuodessa esimerkiksi (paikkakunta poistettu), että tää on ihan naurettavaa, kun ajattelee, miten ollaan täällä näin, kun ei ole seuraavana aamuna tiennyt, että kuka on maahanmuuttaja ja oikeutettu toimeentulotukeen. Ohjeet muuttuu ja lainsäädäntö muuttuu koko ajan. Ei ole minkään näköisiä työmenetelmiä, ei ole mitenkään varauduttu. Muutamasta mitkä on tullut Chilestä ja sitten Vietnamista, ne on sopeutunut yllättävän hyvin, mutta ensimmäinen iso ryhmä, kun alko tulee Somaliasta, niin sitten ongelmat alkoivat kasaantua ja ne on kasaantunut (paikka poistettu), vaikka S3 toi tosi hienosti esim., että pienemmässä kaupungissa on pysytty paljon tiiviimmin sitä kotouttamista tehdä. Emme tiedä, mitä maahanmuuttoyksikkö (sosiaalitoimen) tekee, mutta ne mitkä asiakkaat ovat siirtyneet, ne eivät ole todellakaan integroituneet mitenkään tähän yhteiskuntaan ei kaupunkiin eikä yhteiskuntaan. (S1.)

Silti kaikilla kolmella (asiakkaalla) on tausta sieltä (maahanmuuttoyksikkö), silti ei tiedä mikä on vuokra tai kotivakuutus, niin

sitten on vähän vaikeeta olla täällä sitten, kun ei nähä siinä määrin, kuin siellä sitten varmaan nähdään. (S4.)

Paikkakuntien väliset erot kotouttamisessa sekä se, miksi maahanmuuttajia muuttaa niin paljon pienemmiltä paikkakunnilta, on herättänyt työntekijässä pohdintaa. Muu Suomi voi tässä suhteessa paremmin. Olen nimittänyt tämän *aluediskurssiksi*, jossa maantieteellinen alue vaikuttaa siihen, ovatko asiat huonommin vai paremmin. Kotouttaminen ei ole kauttaaltaan epäonnistunut koko Suomessa, vaan tässä suhteessa pääkaupunkiseutu asemoituu omaksi alueekseen suhteessa muuhun Suomeen. Puhuja hyväksyy sen, että muualla toimitaan tässä suhteessa paremmin. Kuitenkin tämä voi olla syynä, ja *kotouttaminen* interventioineen on saattanut aiheuttaa halun lähteä. Voidaan spekuloida, että mikäli näin olisi, voisi maahanmuuttajien muuttoliikettä Suomessa hallita kotouttamisen toimia säätämällä, jolla olisi vaikutusta haluun muuttaa pois paikkakunnalta. Toisaalta tälle puheelle annetaan vastapuhe, jossa muun Suomen kotouttamista ei katsota paremmaksi ja kotouttaminen voidaan nähdä myös muualla yhtä lailla puutteellisena ja näin viedään pohja pois muuttoteorialta.

Tosi mielenkiintoinen juttu, missä kaupungissa elää. Kuitenkin, että se on monessa mielessä ollut huomattavasti voimakkaampaa, jos näissä pienimmistä kaupungeissa on sosiaalityötä enemmän, että tämä kotouttaminen on monessa mielessä ollut huomattavasti voimakkaampaa ja tiukempi interventio niiden elämään. Onks se sit syy, minkä takia ne lähtee sieltä? Luulis, että ne on oppinut pienellä paikkakunnalla, vai mikä se syy on? Tuleeks ne kavereiden kanssa tai missä on paljon samasta maista tulleita, vai mikä se on, että vetää pääkaupunkiseudulle? (S1.)

En mä sitä kyllä allekirjoita, on mulla niitä maahanmuuttajia, jotka ovat tulleet pienemmistä kaupungeista ja yhtä lailla ne on hölmöilyt täällä, eivätkä ole osanneet hakea tai hajottaneet jotakin, tai hakeneet samoja juttuja kuin pienemmällä paikkakunnalla. (S2.)

10.6 Integroitumisen hyve

Työntekijä haluaa edelleen toistamiseen tuoda esille sitä, että kotouttamisen toimien tulisi olla suhteessa oleskelun tarkoitukseen. Hän käyttää näin *suhteellisuuskurssia*. Samalla hän on luomassa eroja koskien sitä, kenellä olisi oikeus minkäkinlaisiin kotouttamistoimiin. Toisaalta jos henkilö aikoo jäädä pysyvästi, tulisi hänen ymmärtää, miten täällä tulisi elää. Tästä voisi olla seurauksena, että niiden, jotka eivät aio jäädä pysyvästi, ei tarvitse ymmärtää yhteiskunnan pelisääntöjä ja näin kotouttamisen voisi jättää heille valinnaiseksi. Näin hän käyttää myös *kotouttamiskurssia* määritellessään hegemonisesta asemasta toivottavan tavan elää: varsinkin pysyvästi jäävän maahanmuuttajan tulisi ymmärtää yhteiskunnan pelisäännöt. Yhteiskunnan pelisääntöjen ymmärtäminen on osa maahanmuuttajan integroitumista. Työntekijällä on mielikuva, että erityisesti lapsilla on helpompaa peruskoulun kautta integroitua ja toisaalta vanhemmat voivat elää koko elämänsä integroitumatta.

Integroituminen määrittyy tavoiteltavana hyvänä, johon maahanmuuttajia verrataan, tosin kaikkien ei tarvitse integroitua, jos on aikeissa palata takaisin. Integroituminen sisältää ymmärryksen yhteiskunnan toimintatavoista ja mukautumista elämään pelisääntöjen mukaan *kotouttamiskurssin* tapaan. *Integroitumiskurssi*, jonka kautta maahanmuuttajaryhmistä ja yksilöistä puhutaan ja verrataan kotouttamisen onnistumista, on läheistä sukua *kotouttamiskurssille*, mutta siinä missä kotouttamiskurssi keskittyy yhteiskunnan kotouttamistoimiin, politiikkaan ja sen onnistumiseen tai epäonnistumiseen, *integroitumiskurssi* keskittyy kotouttamisen tuloksena saatavaan tai ilman sitä maahanmuuttajan integroitumiseen ja sen onnistumiseen. Mielestäni erottelulla on paikkansa, vaikka ero ei ole suuren suuri.

Saanks mä sanoa yhden jutun? Mä voin sanoa kaikista näistä asiakkaista, mitä mulla on, jos mä tietäisin, että tuleeks ne jäämään Suomeen, vai onks ne menossa takaisin sinne, mistä ne on tullutkin. Sitten mä suunnilleen tietäisin, jos mulla olis jonkinlainen aikajana, mul ois paljon helpompi ohjata, jos mä ajattelen, jos se saisi esimerkiksi jonkun koulutuksen täällä, niin siitä vois olla paljon hyötyä, kun se menee takaisin kotimaahansa. Silloin mä pystyisin erikoistua ja työntää siihen putkeen sitä, mutta jos tiedät, että tulee jäämään 10 sukupolvea ennen atomisotaa, sittenhän se

tarvii ihan toisenlaisia tapoja, sen tarvii ymmärtää tätä yhteiskuntaa, mitkä pelisäännöt täällä on, miten pitäis täällä elää. Ja toinen juttu, tota mun mielestä se on hienoa, että vaikka nää pakolaiset lapset ne ovat melkein kaikki tarhassa tai vähintään peruskoulussa, sitä kautta lapset todennäköisesti integroituu paremmin kuin vanhemmat. Voi olla, että ne eivät integroidu tänne ikinä, vaikka tulee tänne jäämään loppuelämäksi. (S1.)

11 Koonti diskursseista

Olen koonnut löydetty diskurssit oheisiin taulukoihin (Taulukot 1-3.) sen mukaan, kohdistuvatko diskurssit erityisesti sosiaalityön tekemiseen, maahanmuuttajiin asiakkaina vai julkiseen palvelujärjestelmään. Jaottelu on kuitenkin mielestäni hieman raaka ja keinotekoinen sen takia, että melkeinpä jokainen näistä diskursseista voi sisältää useita näistä mainituista teemoista ja siksi jaottelu voi yksipuolistaa diskurssin alaa ja käyttöarvoa liikaa. Monet diskurssit voivat olla lähellä toisiaan, esimerkiksi *erilaisuus-* ja *vierausdiskurssit*. Olen kuitenkin pitänyt diskursseja erillään siitä syystä, että ne tuovat puhujan käyttöyhteydessä esille juuri mainittuun diskurssiin sisältyviä elementtejä ja piirteitä. Niillä on erilainen funktio ja käyttötarkoitus puhujan puheessa. Esimerkiksi maahanmuuttaja on *vieras* siinä mielessä, että hänen odotetaan mainitussa diskurssissa noudattavan vieraana isännän vieraanvaraisuussääntöjä ja pelisääntöjä. *Erilaisuusdiskurssi* taas nostaa esille vertailua maahanmuuttajan ja kotoperäisen välillä missä suhteessa maahanmuuttaja on erilainen tai vastaavasti samanlainen. Näin katson samalta vaikuttavilta, mutta toiminta- ja käyttöyhteydessään erilaisilla diskursseilla olevan oma tärkeä paikkansa analyysissa.

Taulukko 1. Sosiaalityötä maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa määrittelevät diskurssit.

<i>Kotouttamisdiskurssi</i>	<i>Integroitumisdiskurssi</i>	<i>Kunnollisuuskurssi</i>	<i>Humanisoiva diskurssi</i>
<i>Psykologisoiva diskurssi</i>	<i>Työdiskurssi</i>	<i>Rajallisuuskurssi</i>	<i>Oljenkorsidiskurssi</i>

<i>Kehittämiskurssi</i>	<i>Asennediskurssi</i>	<i>Varmuuskurssi</i>	<i>Rahadiskurssi</i>
<i>Suhteellisuuskurssi</i>	<i>Praksiskurssi</i>	<i>Sosiaalityödiskurssi</i>	<i>Diagnostiikkadiskurssi</i>
<i>Luokitteludiskurssi</i>	<i>Resurssidiskurssi</i>	<i>Suhdekurssi</i>	<i>Kulttuuridiskurssi</i>

Taulukko 2. Maahanmuuttaja-asiakkaita keskeisesti määrittelevät diskurssit

<i>Erilaisuuskurssi</i>	<i>Kulttuuridiskurssi</i>	<i>Vastuudiskurssi</i>	<i>Meidän tapa- diskurssi</i>
<i>Suhdekurssi</i>	<i>Syrjäytymiskurssi</i>	<i>kotouttamiskurssi</i>	<i>Kielitaidonkurssi</i>
<i>Samanlaisuuskurssi</i>	<i>Osaamiskurssi</i>	<i>Luokitteludiskurssi</i>	<i>Integroitumiskurssi</i>
<i>Rahadiskurssi</i>	<i>Vierasdiskurssi</i>	<i>Ryhmädiskurssi</i>	<i>Systeemin uhri diskurssi</i>
<i>Sosiaaliturvadiskurssi</i>			

Taulukko 3. Palvelujärjestelmää määrittelevät keskeiset diskurssit.

<i>Resurssidiskurssi</i>	<i>Aluediskurssi</i>	<i>Integroitumiskurssi</i>	<i>Palvelujärjestelmä- diskurssi</i>
<i>Politiikkadiskurssi</i>	<i>Kotouttamiskurssi</i>	<i>Sosiaaliturvadiskurssi</i>	<i>systeemin uhridiskurssi</i>
<i>Kaukainen sukulainen diskurssi (kolmas sektori)</i>	<i>Kehittämiskurssi</i>		

12 Yhteenveto tuloksista

Tuloksena olen löytänyt monta diskurssia isojen 'megadiskurssien' sijaan. Perustelen tätä sillä, että pienempien ja täsmällisempien diskurssien esilletuomisen voi valottaa suhteita ja asioita monipuolisemmin. Sosiaalityöntekijät näyttävät käyttävän monentyyppisiä diskursseja, osin vastakkaisia toisilleen. Tämä tosin ei ole yllättävää siinä mielessä, että diskurssit saavat merkityksensä sille vastakkaisten diskurssien

länäolosta. Mikäli halutaan tarkastella diskursseja positiivisuus- negatiivisuusakselilla liittyen siihen, minkälaisen kuvan ja aseman ne piirtävät maahanmuuttaja-asiakkaasta, sosiaalityöstä heidän kanssaan ja palvelujärjestelmästä, näyttää paino olevan puutteissa. Jotain puuttuu niin maahanmuuttajilta, sosiaalityöntekijöiltä kuin palvelujärjestelmältä. Toisaalta on toimivia ja myönteisiä asemia, osaavia maahanmuuttajia ja sujuvaa sosiaalityötä. Arvioitaessa tutkimuksen tuloksena saatujen diskurssien ja niiden tuottamien todellisuuskuvien myönteisyyttä ja kielteisyyttä riippuu se, minkä kautta asia nähdään. Myönteistä voi kielteisyydessä olla se, että sen kautta puutteet ja näin kehittämistarpeet nousevat esille. Seuraavassa esitellään, miltä tulokset vaikuttavat *valtaosan* diskursseista näkökulmasta.

12.1 Sosiaalityö ja palvelujärjestelmä diskursseissa

Sosiaalityö näyttäytyy diskurssien kautta alueellisesti erilaiselta. Sosiaalityön erilaisuutta perustellaan *alue-* ja *resurssidiskurssilla*, pienemmillä paikkakunnilla on enemmän resursseja maahanmuuttajien kotouttamista tai kotoutumisen tukea varten kuin isommilla, ja sosiaalityö sekä kotouttaminen ovat näin ollen toimineet paremmin asukasmäärältään pienemmillä alueilla. Sosiaalityö on diskursseissa osa prosessia, jolla monet toimijat pyrkivät auttamaan maahanmuuttajia kotoutumisessa ja yhteiskuntaan integroitumisessa *kotouttamis-* ja *integroitumissdiskurssien* mukaan. Maahanmuuttajat halutaan *kotouttamisdiskurssia* käyttäen osaksi normaalia yhteiskuntaa, jossa sekoittuminen kotoperäisiin ja sopeutuminen *meidän tapaamme* toimia yhteiskunnassa katsotaan paremmaksi kuin omat erilliset maahanmuuttajaryhmät. *Vieraista* ja heidän kulttuuristaan ollaan kiinnostuneita, mutta heidän oletetaan käyttäytyvän isännän tai emännän määrittämin ehdoin ja rajoin. Sosiaalityöllä on diskurssissa valta omalta osaltaan määritellä sopivaa tapaa elää ja kotoutua yhteiskuntaan. Kotouttaminen ja kotoutumisen tukena sosiaalityö tarkoittavat lähinnä *työtä* ja työllistymiseen auttamista koulutuksen avulla. Kuitenkaan tässä kotouttamisen ja integroitumisen tavoitteessa ei sosiaalityönkään osalta aina onnistuta ja suuri joukko maahanmuuttaja-asiakkaita uhkaa *syrjäytyä* ja jäädä elämään pitkään toimeentulotuella. Syynä tähän on osaltaan *systeemin* toimimattomuus, hallinnon poukkoilevuus sekä *politiikka*, jossa maahanmuuttajat joutuvat osaltaan valtapelin kohteiksi ja jossa annetaan harhauttavaa tietoa tänne pyrkiville maahanmuuttajille. Sosiaaliturvadiskurssissa osansa systeemistä saa myös *sosiaaliturvajärjestelmä*, joka passivoi asiakkaita elämään toimeentulotuella. Myös

kotouttamistoimien nähdään diskurssissa olevan pääasiassa sosiaalietuuksien hakemiseen tähtäävää, kun sen tulisi olla voimallisemmin kohti työelämää. Erityisen hankalaa nähdään olevan asunnottomilla yksinäisillä miehillä sekä maahanmuuttajilla, joilla on heikko luku- ja kirjoitustaito tai mahdollista sotien aiheuttamaa traumaa. Näiden osalta sosiaalityössä ja auttamisessa tulee helpommin *rajallisuus* vastaan ja systeemi ei ole toiminut; sosiaalityö ja yhteiskunnalliset toimijat ovat erillään ja sirpaleisina, eikä aina tiedetä, kuka tekee mitään. Sosiaalityö näyttää myös traumaattisten kokemusten osalta toissijaisena: ensi sijassa olisi asiakkaiden hyvä saada apua traumaattisten kokemusten läpikäymiseen, ja myöhemmin voisi aloitella sosiaalityön palvelutarvearviota ja suunnitelman tekemistä. Oman organisaation sisällä organisaatiouudistuksen myötä on puheissa epätietoisuutta toimijoista, auttajatahoista. Kolmas sektori näyttäytyy auttajatahona *sukulaisena* sosiaalityölle ja tarpeellisena, johon yhteyksiä toisaalta kaivataan, mutta diskursseissa heidän paikastaan ja avustaan maahanmuuttaja-asiakkaan auttamisketjussa on epävarmuutta eikä kolmanteen sektoriin oteta helposti yhteyttä.

Sosiaalityö näyttäytyy maahanmuuttajien kanssa käytännön (*praksis*) asioiden hoitamisena, yhteiskunnan pelisääntöjen kertomisena, mikä tältä osin eroaa kotoperäisten asiakkaiden kohdalla tehtävästä työstä. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi käytännön neuvoa sosiaaliturvaetuuksien hakemisessa, asiakkaiden puolesta tehtäviä yhteydenottoja sekä vastaamista erilaisiin kysymyksiin: mistä saa apua pesukoneen asennukseen ja hankkimiseen, kuinka vuokrat ja laskut maksetaan, lomake täytetään, minne otetaan yhteyttä. Sosiaalityö onkin diskursseissa *oljenkorsi* ja helpdesk, jonka puoleen käännetään, vaikka asiat koskisivat muita toimijoita ja viranomaisia.

Sosiaalityötä tehdään vastuuntuntoisen, *kunnollisen* kansalaisen ihanteiden ohjaamina. Näiden ihanteiden mukainen kansalainen maksaa vuokransa ja laskunsa ajallaan, on aktiivinen sekä pyrkii osallistumaan, *itsenäistymään* ja pärjäämään omillaan sekä tulemaan riippumattomaksi sosiaalityöstä ja tuesta. *Luottamus* asiakassuhteessa on oleellinen sosiaalityön onnistumiseksi. Luottamuksen saaminen voi olla maahanmuuttajien parissa haasteellista johtuen myös *kielitaidon* puutteista. *Varmuus* sosiaalityön tekemisessä on kuitenkin osittain kadoksissa johtuen vuorovaikutuksen haasteista maahanmuuttajien kanssa, *kulttuurin* erilaisuudesta ja vieraudesta, tehtävien paljoudesta, tiedon puutteista ja systeemin rikkonaisuudesta tai toimijoiden

erillisyydestä. Maahanmuuttaja-asiakkaan kanssa tehtävä työ ja vuorovaikutus näyttävät usein jäävän melko pinnallisiksi ja toimeentulotukeen ja *raha*-asioihin keskittyviksi. Sosiaalityön pitkäjänteisyyttä, suunnitelmallisuutta ja onnistumista voivat estää työntekijän työpaikan *asenteet* maahanmuuttaja-asiakkaita kohtaan. Ajoittain negatiivisen asenneilmaston syynä arvellaan olevan mahdollinen turhautuminen tehtävään työhön tai suureen määrään työtä, jota maahanmuuttaja-asiakkaat voivat tarvita.

Palvelutarvearviota ja sen lomakepohjaa pidetään diskursseissa toisaalta toimivana, toisaalta liian *diagnosoivana*, sillä sen ajatellaan liaksi keskittyvän avun tarpeiden esille tuomiseen elämän kokonaisuutta yksinkertaistaen ja kokemuksia sekä asiakkaiden historian unohtaen. Erityisesti maahanmuuttajien kohdalla elämä näyttää alkavan Suomessa ja elämää muualla, menneisyyttä ja niiden merkityksiä ei palvelutarvearvio huomioi tai ohjaa huomioimaan. Tällaista *humanisoivaa diskurssia*, jossa asiakas pääsisi esille omana itsenään historioineen ja elämäkokonaisuutenaan sekä äänineen, kaivataan diagnosoitidiskurssin sijalle. Toisaalta muistetaan huomauttaa, että on työntekijästä kiinni, miten palvelutarvearviota käyttää ja mitä sisältöä kirjaa.

12.2 Maahanmuuttajat sosiaalityön diskursseissa

Maahanmuuttajat näyttäytyvät ja asemoituvat toisaalta *samanlaisina* asiakkaina kuin muut tai kotoperäiset asiakkaat. He eivät aiheuta erilaisia työn vaatimuksia suhteessa kotoperäisiin. Yhtä lailla heillä on toimeentulotuen tarvetta, asunto-, koulutus- ja työsaantiongelmia kuin muilla. Maahanmuuttajia on monenlaisia, eikä heitä voi niputtaa yhdeksi ryhmäksi. Toisaalta maahanmuuttajat ovat *erilaisia*, heillä on erilaisia sosiaalityön vaatimuksia kuin muilla, erityisesti heikon luku- ja kirjoitustaidon omaavilla. Monella maahanmuuttajalla uumoillaan olevan traumaattista menneisyyttä, joihin liittyen kaivattaisiin lisää valmiuksia vuorovaikutukseen. Maahanmuuttajat näyttäytyvät erilaisine uskonnollisine ja *kulttuurisine* tapoineen *vieraina* ja näiden tapojen vaikutusta asiakkaiden elämään ei tunneta ja niistä kaivattaisiin lisää tietoa. He näyttäytyvät vaikeasti lähestyttäviltä, ja heillä on viranomaisvastaisuutta tai epäluottamusta, jonka takia he voivat olla sulkeutuneita, ja avautuminen vaatii aikaa tai kontakti jää pinnalliseksi. Maahanmuuttajat näyttäytyvät sosiaalityötä ja tukea tarvitsevina, heillä on paljon tuen ja avun tarvetta yhteiskunnassa selviytyäkseen. He

näyttävät ymmärtämättömiltä ja tietämättömiltä yhteiskunnan pelisäännöistä – siitä, kuinka tulisi toimia. Vuokrien maksamattomuus ja liian kalliit vuokra-asunnot aiheuttavat ongelmia. *Kotouttamista* ja *integroitumista* yhteiskuntaan tarvittaisiin enemmän, moni maahanmuuttaja näyttää passiiviselta kodissa olijalta, joiden syrjäytymisvaara on suuri ja työllisyysmahdollisuudet heikot erityisesti suomenkielentaidon ja peruskoulutuksen puutteen takia.

Toisaalta taas maahanmuuttajat näyttäytyvät jopa ihmeteltävän itsenäisinä ja *osaavina* hoitamaan asioitaan mahdollisesta heikosta kielitaidosta huolimatta uudessa elämäntilanteessa ja yhteiskunnassa. Heidän voimavaransa ovat sosiaalisuus ja sosiaaliset verkostot erityisesti omiin yhteisöihinsä, joiden kautta he saavat tukea ja apua asioidensa hoitamiseksi. Maahanmuuttajat löytävät sosiaalityöntekijän ja viranomaiset tehokkaasti ja luottavat sosiaalityöntekijään. Sosiaalityö on heille marginaalista, ja he tarvitsevat pääosin taloudellista tukea sekä pärjäävät muuten omillaan ja omissa yhteisöissään. Maahanmuuttajat ovat aktiivisia ja toimeliaita kodin ulkopuolella, ja moni maahanmuuttaja on löytänyt työn tai koulutustaikan.

12.3 Rasisminäkökulma

Diskurssianalyysin avulla voidaan peilata sitä, miten mahdollinen rasismi, ihmisryhmien ja valta-asemien epätasa-arvo ja sen luonnollisuus näkyvät sosiaalityöntekijöiden puheessa. On toki hyvin osoittavaa ja arvottavaa puhua rasismissa, tietten tahtoen tarkoituksellisenä tekona tai puheena. Puhuja voi rasismiviittauksilla olla närkästynyt esimerkiksi järjestelmän toimimattomuudesta tai haluaa tuoda erityisesti esille rasismia. Jos maahanmuuttaja ei työntekijän mielestä osaa asioida tai häneltä puuttuu kykyjä asioida tai hoitaa asioitaan, voi kritiikki olla suunnattu järjestelmään tai kotoutumisohjelman puutteisiin ihmisen sijaan. Onkin perin mahdoton tehtävä tulkita puheesta, mitä puhuja todella tarkoittaa, ellei puhujalta erikseen täsmentäen kysy, mihin hän puheellaan viittaa käyttäessään mahdollisesti kärjekästä kieltä. Haastateltavien intentiot eivät kuitenkaan ole tämän tutkimuksen piirissä.

Kuitenkin tutkijana olen kiinnostunut, miten diskursseissa muodostetaan kuvaa alisteisesta tai epätasa-arvoisesta ihmisestä maahanmuuttajanimikkeellä, oli se puhujan

tieten tahtoinen tarkoitus tai ei. Rasisminäkökulma on tärkeä sosiaalityössä, sillä sosiaalityön rooli on puolustaa ja edistää yhteiskunnan heikompiosaisten osallisuutta, oli kysymys kenestä tahansa alisteisessa asemassa olevasta ihmisestä tai ihmisryhmästä. On pidettävä mielessä kuitenkin, että työntekijöillä on erilaiset mielipiteet ja näkemykset, jotka vaihtelevat asiasta toiseen. Satunnaisen kielenkäytön kautta ei voida tehdä mustavalkoista johtopäätöstä kokonaisuuden osalta. Jos jossakin huomataan väheksyvää kielenkäyttöä, ei se merkitse automaattisesti, että henkilö aina puhuisi sillä tavalla. Yhtä lailla on väheksyvää ja alentavaa leimata joku rasistiksi yksittäisen puheen perusteella. Tutkijana olen kiinnostunut nimenomaan diskurssin yksilötason ylittävistä kulttuurisesti tunnistettavista rasismiviittauksista.

Työntekijöiden diskursseissa rasismi näkyi kulttuuriviittauksissa, jossa yksilö liitettiin kuuluvaksi johonkin toiseen kulttuuriin ja nähtiin tämän toisen ryhmän kautta. Kulttuurien vertailtavuudessa näkyi valkoinen kulttuuri ja ei-valkoinen kulttuuri, tai länsimainen ja ei-länsimainen. Yksilö samaistetaan ryhmäänsä, usein se on jotain epämääräistä, tarkemmin erittelemätöntä maahanmuuttajakulttuuria, erilaista ja vierasta kuin valtakulttuuri. Vertailtavuudessa maahanmuuttajat ovat alisteisessa tilanteessa ja heihin voidaan kohdistaa vaatimuksia osaamisesta, kielenkäytöstä, sopeutumisesta ja muista integraatio- ja kotoutumistarpeista. Heidät myös nähdään toisaalla oleviksi tai jossain yhteiskunnan erilaisessa paikassa olevaksi valtakulttuurin edustajiin verrattuna. Näin Eliassin (2017, 15) esille tuomat havainnot sosiaalityöntekijöiden valkoisesta kulttuurista, johon maahanmuuttajia peilataan, saavat osittain vahvistusta. Ongelmien nähdään jossakin määrin johtuvan maahanmuuttajan asemasta kulttuurinsa edustajana, ei niinkään yksilöstä, yhteiskunnan rakenteista tai resurssien epätasa-arvoisesta jaosta. Toki rakenteiden toimimattomuutta tuotiin paljon esille. Niin ikään kotouttamista tukevien resurssien puute ja maahanmuuttajien piinallisen pitkällinen toimeentulotukiköyhyys mainittiin.

Kärjekkäimmin valtakulttuurin ja valkoisen kulttuurin kehittyneisyyttä ja paremmuutta suhteessa toiseen ja maahanmuuttajan puutteellista asemaa, osoitti erään työntekijän viittaus viidakkorumpuun tiedon välittäjänä asiakkaiden välillä. Kulttuurista vierautta ja epämukavuutta vieraan edessä sekä tarvetta saada tietoa erilaisista kulttuureista tuotiin esille. Hyvä tarkentava kysymys olisi ollut, onko tarve kulttuuritietouden lisäämiselle tullut siitä, että asiakas nähdään niin kulttuurinsa vaikuttamana, että on suorastaan

välttämättömänä tietää tästä kulttuurista. Koska kulttuurit ovat vieraita toisilleen, ihmisetkin ovat vieraita toisilleen ja aiheuttavat epämukavuutta. Tässä voi piillä hyvántahtoinen ryhmien eroja vahvistava vaara. Rasismissa on Lämsän (2004) mukaan taipumus ulottaa jokin fyysinen ominaisuus, kuten ihonväri, sukupuoli, ikä, köyhyys, vammaisuus henkiselletasolle määrittämään kohteensa luonnetta, taitoja ja osaamista. Ulkoinen ominaisuus määrittää koko ihmistä ja yksilö häipyy. Maahanmuuttajien kohdalla maahanmuuttajuus tai kulttuuri saattavat olla tällaisia määrittäjiä, jotka ylittävät tai sokaisevat yksilön näkemisen ainutlaatuisena.

13 Johtopäätökset ja tulosten arviointi

Akkulturaation (Berry & David 2016) näkökulmaa (kuvio 1 edellä) käyttäen diskursseissa maahanmuuttajat näyttäytyvät elävän segregaatiossa, erillisinä yhteiskunnan valtaväestöstä. Joidenkin kohdalla voisi puhua jopa marginalisaatiosta ja yhteiskunnan eksklusiosta, varsinkin luku- ja kirjoitustaidottomien osalta. Tämä on vastakkainen monikulttuurisuus- ja integraatiodiskurssille, jota julkilausuttuna ylläpidetään ja tuodaan esille esimerkiksi valtion kotouttamisohjelmassa (TEM 2016). Sosiaalityöntekijät näyttävät käyttävän vastadiskurssia integraatiodiskurssille, joka ilmenee pettymyksenä tapaan, jolla maahanmuuttaja-asiakkaita on kohdeltu. Kotoutumispalvelut ovat olleet puutteellisia ja maahanmuuttajien asioimistaidot heikkoja. Kuitenkin osa sosiaalityöntekijöistä käyttää *osaamisdiskurssia* tavalla, joka puoltaa integroitumisdiskurssia. Osa maahanmuuttaja-asiakkaista on taitavia ja osaavia asioimaan ja ajamaan omaa etuaan, ovat kiinni koulutuksessa tai työssä. Tosin tämänkaltaista puhetta on selkeästi vähemmän.

Aikuissosiaalityö näyttäytyy osana yhteiskunnan monikulttuurisuus- ja integraatiodiskurssia, se on osa maahanmuuttajien kotoutumisen ja integroitumisen tukea. Asiakkaat kuitenkin näyttävät tulevan aikuissosiaalityön asiakkaiksi vailla riittävää kotoutumisen ja integroitumisen apua. Kritiikkiä kotoutumispalveluille ja aikuissosiaalityölle tulee liittyen siihen, miten rakenteellisesti on aikuissosiaalityötä autettu tai annettu resursseja tähän työhön. Aikuissosiaalityö näyttäytyy kotoutumispalveluiden jatkeelta, joka joutuu paikkaamaan melko puutteellisin välinein kotoutumispalveluiden puutteita. Tietoa tarvittaisiin paitsi asiakkaiden kulttuurista myös

käytettävissä olevista kotoutumista tukevista palveluista. Kotoutumispalveluiden kenttä varsinkin organisaatiouudistusten yhteydessä on epäselvä.

Agerin ja Strangin (2008) integraatiojäsennystä peilaten (kuvio 2 edellä) maahanmuuttajilla vaikuttaa diskursseissa olevan puutteita lähes kaikilla integraatiota helpottavilla saroilla: moni on vailla työtä, koulutusta, asunnon ja vuokran kanssa on ongelmia, osa on asunnottomuusuhan alaisia, ja terveyden osalta viitattiin psyykkisiin haasteisiin sotakokemusten myötä. Integroitumista saattoivat helpottaa sosiaaliset taidot ja siteet, mutta nämä siteet olivat diskursseissa lähinnä oman yhteisön sisäisiä eivätkä niinkään yhteisöjen välisiä. Linkki yhteiskuntaan näytti tulevan lähinnä viranomaisten, sosiaalityöntekijöiden kautta. Kielitaito ja kulttuuritietous olivat molemmiin puolin puutteellisia niin maahanmuuttajien suhteessa valtakulttuuriin kuin sosiaalityöntekijöiden osalta suhteessa maahanmuuttajiin. Maahanmuuttajien oikeudellinen perusta oleskelulupaan liittyen näytti diskursseissa olevan kunnossa tai sen puutteisiin ei viitattu, samoin kansalaisuuden saavuttamisen kohdalla. Kaiken kaikkiaan Agerin ja Strangin (2008) integraatiota helpottavien tekijöiden valossa maahanmuuttajat näyttivät olevan sosiaalityöntekijöiden diskursseissa myös monikulttuurisuus- ja integraatiodiskurssin ulkopuolella tai vielä saavuttamattomissa. Tämä voi osittain selittää sitä, miksi sosiaalityöntekijöiden diskurssit näyttivät muodostavan kritiikin tai osittaisen vastadiskurssin integraatiopuheille ja diskursseille. Käytäntö ja todellisuus sosiaalityöntekijöiden diskursseissa kun oli toisenlainen.

Juhilan (2006, 107-109) jäsenystä soveltaen sosiaalityöntekijöiden suhde maahanmuuttajiin on diskursseissa enemmän liittämisen- ja kontrollisuhde kuin kumppanuuteen perustuvaa. Kotouttaminen ja integroiminen tapahtuu enemmän yhteiskunnan antamin palveluin ja niiden ehdoin kuin tasavertaisesta erojen neuvottelusta ja kumppanuudesta. Kulttuurit asettuivat hierarkkiseen suhteeseen, jossa valtakulttuuri on määrittelijä ja ylempänä suhteessa maahanmuuttajien kulttuureihin. Ymmärrystä vieraista kulttuureista kuitenkin toivottiin luottamuksellisen suhteen rakentamiseksi ja auttamisen helpottamiseksi. Myös huolenpitona ja viimesijaisena auttajatahona sosiaalityö näyttäytyy diskursseissa. Toisaalta myös asiakassuhteen vuorovaikutteinen luonne näkyy diskursseissa: suhteen laadusta ja asiakkaiden paikoista ja osaamisesta suhteessa integroitumiseen neuvoteltiin. Osa diskursseista nosti esille erilaisuuden ja osaamisen, mutta sitä peilattiin osaamisena suhteessa yhteiskunnan

pelisääntöihin ja palveluiden käyttämiseen, pärjäämiseen yhteiskunnassa valtakulttuurin asettamin tavoin. Mikä jäi vähemmälle äänelle diskursseissa, on juuri Juhilan (2006, 107-109) esiin nostama erojen ja transkulttuurisuuden kumppanuusstrategia suhteessa maahanmuuttajiin. Neuvotteluvara maahanmuuttaja-asiakkaana olemisesta ja sen merkityksistä jäi vähemmälle diskursseissa. Asiakassuhteiden erilaisuus kyllä huomioitiin *samanlaisuusdiskurssein*. Tässä erilaisuus näyttäytyi kuitenkin siten, että maahanmuuttajat olivat omine avuntarpeineen erilaisia kuin kuka tahansa asiakas ja siinä mielessä samanlaisia kuin valtaväestön asiakkaat. Siksi kuitenkin maahanmuuttajan *erityisyyteen* omista erityislähtökohdistaan ei tarvinnut kiinnittää huomiota, saati niistä neuvottelemiseksi. Näin erityisyys ja erilaisuus ihmisenä ja maahanmuuttajana sekä neuvotteluissa rakentuvina merkityksinä häipyy. Erilaisuusdiskurssissa taas peilattiin maahanmuuttajaa erilaisena kategoriansa ja etnisen ryhmänsä edustajana suhteessa valtakulttuuriin, ei yksilönä omine eroineen.

Anis (2008, 83) on löytänyt omassa lastensuojelua käsittelevässä tutkimuksessaan sosiaalityön puhetavoista vieraannuttavan, sopeuttavan, tasa-arvoistavan, kulttuuritietoisien, rasismitietoisien ja osallistavan kehyksen, joita voisi sanoa myös diskursseiksi. Sosiaalityöntekijät käyttivät kulttuuria eroja ja sopeutumisongelmia selittävänä ja vieraannuttavana tekijänä sekä toisaalta myös valtakulttuuriin verrattiin 'vieraiden' sopeutumista. Omassa tutkimuksessani löysin yhtymäkohtia sosiaalityöntekijöiden tavasta puhua hankalista tai haasteellisista autettavista ongelmapuheena, erityisesti, jos asiakkailla on luku- ja kirjoitustaidon puutteita tai mahdollisia traumaperäisiä terveydellisiä haasteita. Näissä asiakasryhmissä saatettiin kokea auttamisen vaikeutta. Myös kulttuuriin suhteuttaminen ja kulttuurista käsin puhuminen ovat olleet näkyvillä diskursseissa tavalla, jossa ihmetellään maahanmuuttajien toimintatapoja esimerkiksi vuokrien tai laskujen maksamattomuuden suhteen.

Järvisen (2004, 155–160) esille tuoma kulttuurisen kategorisoinnin läsnäolo ammatillisessa työssä näkyy myös tässä tutkimuksessa, vaikka diskurssit vaihtelevat. Viittauksia maahanmuuttajien omille näkemyksille, palvelutarpeille tai äänelle ei juuri sosiaalityöntekijöiden diskursseissa ollut. Jönsson (2014, 90–92) toi esille tutkimuksessaan valtioiden läpitunkeman neoliberalistisen hengen, jossa sosiaaliset ongelmat vieritetään pikkuhiljaa yksilön itsensä, sukulais- ja ystäväverkoston sekä

kolmannen sektorin vastuulle. Ongelmien katsotaan johtuvan niin ikään yksilöstä tai hänen kulttuuristaan, ja rakenteelliset ja systeemiset valuviat jätetään huomioimatta. Samoin maahanmuuttajilta edellytetään integroitumisessa tähän kulttuuriin sopivaa käyttäytymistä. Tutkimusaineistossani viitattiin vahvasti *meidän tapaan* toimia ja *kotouttamiskursseihin*, sekä integroitumiseen liittyen viitattiin valtakulttuurin sanelemiin pelisääntöihin, jotka tulisi oppia. Toisaalta taas kulttuureihin viitattiin tarpeena oppia niistä lisää, jotta voisi paremmin ymmärtää asiakasta. Ongelmista ei niinkään syytetty yksilöä, asiakasta, kuin harhaanjohtavaa politiikkaa, systeemiä, puutteellisia resursseja, rakenteellisia kotoutumisen ja integroitumisen tukitoimia. Näin neoliberalismi saattoi juuri näkyä diskursseissa siinä, että näitä järjestelmätason kotoutumisen tuen puutteita tuotiin esille.

Ryhmäidentiteettien, kuten maahanmuuttajan taustayhteisön, korostaminen voi häivyttää yksilöiden mahdollisuuksia valita paikkansa suhteessa omaan ja toisaalta toiseen ja poimia monesta lähteestä palikoita omalle elämänpolitiikalle. Toisaalta liiallinen yksilön korostaminen voi häivyttää asiakkaan yhteisöidentiteetin merkityksen. Tutkijan on oltava tietoinen molemmista virhetulkinnan lähteistä. Koska emme voi tietää, minkä merkityksen henkilö yhteisölleen tai kulttuurilleen antaa, on vältettävä erityiseen kulttuuriin viittaavia tulkintoja puoleen tai toiseen niin paljon kuin mahdollista. Annetaan yksilön ja asiakkaan itse määritellä, mitä asiat hänelle merkitsevät. Mikäli ryhmittely on välttämätöntä, on hyvä ajatella kuuluvamme olennaisessa mielessä samaan ryhmään, olemmehan kaikki ainakin ihmisiä. Erojen ja kulttuurierojen huomioiminen vaatii mielestäni vahvasti vastapooliksi samuuden ideologian. Niin ikään kulttuuridiskurssi ei saisi häivyttää todellisia kulttuuriin kuulumattomia sosiaalis-taloudellisia puutteita, kuten Aniskin (2008) toteaa.

Vuori (2012, 240–243) sekä Virkki ja Lehtikangas (2014) muistuttavat, että etnisyyden lisäksi esimerkiksi sukupuoli, seksuaalisuus, ikä ja sosioekonominen luokka-asema ovat yhtä lailla yhteiskunnassa määrittelemässä maahanmuuttaja-asiakkaan asemaa ja intersektionaalisesti linkittyneitä toisiinsa. Myös Keskinen (2012) on tullut siihen tulokseen, että esimerkiksi sosiaalis-taloudellinen asema sekä ikä voivat olla hedelmällisempiä näkökulmia asiakastyössä. Sukupuoleen ja ikään viitattiin tämän tutkimuksen diskursseissa lähinnä *luokitteludiskurssissa*, jossa viitattiin asiakkaiden tyytyväisyyteen tai valittamiseen. Myös ikä näytti vaikuttavan valittamisherkkyyteen.

Seksuaalisuus ei juuri ollut esillä lainkaan. Sosio-taloudellinen asema nousi erityisesti esille viittauksissa *samanlaisuuteen* ja *erilaisuuteen* sekä toimeentulotuella kituuttamiseen. Tämä jossain mielessä oli odotettavaakin aikuissosiaalityöhön sisältyvän täydentävän- ja ehkäisevän toimeentulotukityön vuoksi. Tältä pohjalta näyttäisi, että intersektionaalisuus ja pohdinnat kategorioiden risteysasemista eivät ainakaan vielä ole saaneet kovin selvää jalansijaa maahanmuuttajien kanssa tehtävässä aikuissosiaalityössä. Olisiko intersektionaalisuuden huomioimisessa kehittämisen paikka arjen aikuissosiaalityössä?

14 Lopuksi

Tutkimuksessani olen analysoinut diskurssianalyysia käyttäen sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelu- sekä yksilöhaastatteluaineistoa tarkoitukseni löytää vastaus tutkimuskysymykseeni, miten suomalaisen kaupungin aikuissosiaalityön tiimin sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa puhutaan maahanmuuttajista aikuissosiaalityön asiakkaina, sosiaalityöstä heidän kanssaan ja palvelujärjestelmästä?

Keskeiseksi tulokseksi on tullut, että sosiaalityöntekijöiden käyttämissä diskursseissa muun muassa kulttuuri, vieraus, integraatiovaatimukset hegemoniseen tapaan toimia kuvaavat maahanmuuttajatyötä. Toisaalta samanlaisuus suhteessa muiden asiakkaiden kanssa tehtävään työhön tunnustetaan sekä koulutus- ja osaamiseltaan monenlaiset maahanmuuttajat. Kotoutumista tukeva palvelujärjestelmä asemoituu pitkälti puutteellisenä ja moni maahanmuuttaja on syrjäytymisvaarassa.

Tutkimuksessani olen halunnut säilyttää tutkimukseen kolme kohdetta niiden yhteen kietoutumisen takia diskursseissa. Tutkimustyö on ollut pitkälinen, ja tutkimusta tehdessäni olen huomannut, että diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä on haasteellinen. On mennyt jonkin aikaa, ennen kuin mieli on kääntynyt kokonaan uuteen tapaan nähdä maailma diskurssien kautta. Diskurssien etsimisellä ja löytämisellä voi olla merkitystä sosiaalityön kannalta siinä mielessä, että sosiaalityöntekijät voivat tunnistaa omassa työssään käytössä olevia ja työhön vaikuttavia diskursseja ja tehdä diskurssien tiedostamisen kautta eettisempiä ratkaisuja. Samaten diskurssit voivat

peilata oleellisia kehittämistarpeita sosiaalityöhön ja palvelujärjestelmän toimivuuteen liittyen.

On muistettava, että tutkimus ei ota kantaa eikä diskursseista voida tehdä johtopäätöstä koskien sitä, ovatko asiat maahanmuuttajien, sosiaalityön tai palvelujärjestelmän kannalta yleisesti siten kuin tutkimuksessa esille tulleet diskurssit väittävät tai antavat ymmärtää. Tutkimus pätee tämän tutkimuksen diskursseihin. Myöskään ei voida tehdä johtopäätöksiä tutkimuksessa olevien sosiaalityöntekijöiden psykologisista ominaisuuksista, ajattelusta, syistä tai arvoista – siitä, miksi he ovat puhuneet, kuten ovat puhuneet. Työntekijät voivat käyttää puheessaan diskursseja syystä tai toisesta, joihin tämä tutkimus ei liity. Tutkimus keskittyy puheista ilmenevien ja hahmotettavien diskurssien tutkimiseen ja niissä ilmenevien käsitysten esiintuomiseen maahanmuuttajia aikuissosiaalityön asiakkaina, sosiaalityötä heidän kanssaan sekä palvelujärjestelmää koskien. Diskurssien kautta ihmiset kuitenkin hahmottavat maailmaa ja yhteiskuntaa. Diskursseilla ei pelkästään hahmoteta maailmaa vaan niillä tehdään ja rakennetaan maailma puheissa aina uudestaan, mikä tekee niistä tutkimisen arvoista. Toivottavasti tämä tutkimus pieneltä vaatimattomalta osaltaan voi lisätä tietoisuutta diskurssien olemassaolosta ja voimasta myös aikuissosiaalityössä.

Mielenkiintoista olisi jatkotutkimuksella selvittää, hahmottuuko työ muiden paikkakuntien aikuissosiaalityössä maahanmuuttaja-asiakkaiden kohdalla samankaltaisilla vai erilaisilla diskursseilla kuin tästä tutkimuksesta löydetty. Toinen mielenkiintoinen tutkimusaihe olisi selvittää syvemmin tämän tutkimuksen oletuksia diskurssien vaikuttavuudesta tehtävään sosiaalityöhön: millä tavalla työntekijöiden diskurssien läsnäolon tiedostaminen ja niiden tietoinen valinta näkyisi tehtävässä asiakastyössä, vuorovaikutuksessa, palvelutarpeiden arvioinnissa tai asiakassuunnitelmissa? Kolmas jatkotutkimuksen aihe olisi selvittää laajemmin integraatiota tukevien palveluiden kokonaisuutta ja mahdollisia palvelupuutteita ja niiden vastaavuutta tässä tutkimuksessa diskurssien kautta löytyneisiin asioihin. Neljäntenä tutkimusaiheena voisi olla selvittää, kuinka panostus tiettyyn palveluun tai puutteiden korjaamiseen näkyisi sosiaalityöntekijöiden käyttämissä diskursseissa.

Lähteet

- Adger, Carolyn & Hamilton Heidi & Schiffrin Deborah & Tannen Deborah (toim.) (2015) *The Handbook of Discourse Analysis*. Chichester, England: Wiley Blackwell.
- Ager, Alastair & Strang, Alison (2008) Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies* 21(2), 166–191.
- Anis, Merja (2008) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47. Helsinki: Väestöliitto.
- Askola, Heli (2015) Taking the Bait? Lessons from a Hate Speech Prosecution. *Canadian Journal of Law and Society* 30(1), 51–71.
- Ayón, Cecilia (2014) Service needs among Latino immigrant families. Implications for social work practice. *Social Work* 59(1), 13–23.
- Berry John W. (1980) Acculturation as Varieties of Adaptation. Teoksessa A M Padilla (toim.) *Acculturation. Theory, Models, and Some New Findings*. Westview: Boulder, 9–25.
- Berry, John W. & David L. Sam (2016) Theoretical perspectives. Teoksessa John W. Berry ja Sam L. David (toim.) *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Second edition. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 11–29.
- Cohen, Steve (2001) Immigration controls, the family and the welfare state: A handbook of law, theory, politics and practice for local authority, voluntary sector and welfare state workers and legal advisors. London: Kingsley.
- Collet, John (2004) Immigration is a Social Work Issue. Teoksessa Steve Cohen & Debra Hayes & Beth Humphries (toim.) *Social Work, Immigration and Asylum: Debates, Dilemmas and Ethical Issues for Social Work and Social Care Practice*. London: Jessica Kingsley, 77–94.
- Crul, Maurice & Schneider, Jens (2010) Comparative Integration Context Theory: Participation and Belonging in New Diverse European Cities. *Ethnic and racial studies* 33 (7), 1249–1268.

- Dijk, Teun Adrianus van (1998) *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.
- Dijk, Teun Adrianus van (2015) *Critical Discourse Analysis*. Teoksessa Carolyn Adger & Heidi Hamilton & Deborah Schiffrin & Deborah Tannen (toim.) *The Handbook of Discourse Analysis*. Chichester, England: Wiley Blackwell, 352–371.
- Eliassi, Barzoo (2017) *Conceptions of Immigrant Integration and Racism Among Social Workers in Sweden*. *Journal of Progressive Human Services* 28 (1), 6–35.
- Erhola, Marina & Vaarama, Marja & Pekurinen, Markku & Jonsson, Pia Maria & Junnila, Maija-Liisa & Hämäläinen, Päivi & Nykänen, Eeva & Linnosmaa, Ismo (2014) *SOTE-uudistuksen vaikutusten ennakoarviointi. Raportti 014/2014*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- European Social Charter (2017) *Conclusions 2017 Finland*. Strasbourg: Council of Europe. <https://hudoc.esc.coe.int> Luettu 5.11.2018.
- Fairlough, Norman (2018) *CDA as Dialectical Reasoning*. Teoksessa John Flowerdew & John E. Richardson (toim.) *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. New York, NY: Routledge, 13–25.
- Fiske, John (2003) *Toimi maailmanlaajuisesti, ajattele paikallisesti*. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 131–154.
- Fjeldheim, Siri & Levin, Irene & Engebretsen, Eivind (2015) *The theoretical foundation of social case work*. *Nordic Social Work Research* 5 (1), 42–55.
- Granfelt, Riitta (2002) *Pahasta Kirjoittaminen*. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 127–141.
- Hall, Stuart (2003a) *Kulttuuri, paikka, identiteetti*. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85–128.
- Hall, Stuart (2003b) *Monikulttuurisuus*. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 233–281.
- Hayes, Debra (2004) *History and Context: The Impact of Immigration Control on Welfare Delivery*. Teoksessa Steve Cohen & Debra Hayes & Beth Humphries (toim.) *Social Work, Immigration and Asylum: Debates, Dilemmas and Ethical Issues for Social Work and Social Care Practice*. London: Jessica Kingsley, 13–30.

- Hosia, Vuokko & Keränen, Jukka & Koukkunen, Kalevi (toim.) (2005) Iso
Sivistyssanakirja: Sivistyssanat hakemistoinen. Helsinki: WSOY.
- Howarth, David (2000) Discourse. Buckingham: Open University Press.
- Hulten, Gunilla & Horsti, Karina (2011) In Case of Diversity: Dilemmas of Sharing
Good Practices Across Borders in European Broadcasting. Teoksessa
Humbries, Beth (2004) Construction and Reconstruction of Social Work. Teoksessa
Steve Cohen & Debra Hayes & Beth Humphries (toim.) Social Work,
Immigration and Asylum: Debates, Dilemmas and Ethical Issues for
Social Work and Social Care Practice. London: Jessica Kingsley, 31–43.
- Huttunen, Laura (2004) Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen.
Marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat.
Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua
vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki:
Gaudeamus Kirja, 134–154.
- Hämäläinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2014) Sensitiiviset
perheaiheet haastattelututkimuksessa - eettiset haasteet, perhesalaisuudet
ja intervention mahdollisuus. Janus 22 (1), 53–68.
- IFSW (2018) International Federation of Social Workers. Statement of Ethical
Principles. <https://www.ifsw.org/statement-of-ethical-principles/> Luettu
13.8.2018.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskursiivinen maailma.
Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja
Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysin aakkoset.
Tampere: Vastapaino, 21–42.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskurssianalyysi liikkeessä.
Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2016) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Arja
Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysin aakkoset.
Tampere: Vastapaino, 75–107.
- Jokinen, Arja (2016) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja
Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysin aakkoset.
Tampere: Vastapaino, 200–216.

- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2016) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteista kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Soininen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 300–330.
- Julkunen, R. 2017. Muuttuvat hyvinvointivaltiot: Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Järvinen, Riitta (2004) Ammatillisen maahanmuuttotyön kulttuuri. Erilaisuus sosiaali- ja terveydenhuollon jäsenyyksessä. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 312. Tampere: Tampere University Press.
- Jönsson, Jessica H (2014) Localised Globalities and Social Work: Contemporary Challenges. Mid Sweden University doctoral theses no.177. Östersund: Mid Sweden University.
- Kananoja, Aulikki (2017) Sosiaalipoliittikka sosiaalityön kehyksenä. Teoksessa Aulikki Kananoja & Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki Sosiaalityön Käsikirja. 4., uudistettu laitos. Helsinki: Tietosanoma, 32–39.
- Karjalainen Pekka (2017) Aikuissosiaalityö. Teoksessa Aulikki Kananoja & Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki Sosiaalityön Käsikirja. 4., uudistettu laitos. Helsinki: Tietosanoma, 241–254.
- KAUKO (2018) Kaupunkisosiaalityö ja kotoutuminen hanke. Helsingin yliopisto ja Diakonia-ammattikorkeakoulu.
<https://blogs.helsinki.fi/kotoutuminenkaupungissa2017-2018/toteuttajat/>
 Luettu 8.8.2018.
- Keskinen Suvi (2012) Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalin kohtelun paradoksi väkivaltatyössä. Teoksessa Suvi Keskinen, Suvi & Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli: Kansalaisuus ja erot hyvinvointi yhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 291–320.
- Keskinen, Suvi (2011) Borders of the Finnish Nation. Media, Politics and Rape by 'Foreign' Perpetrators. Teoksessa Eide, Elisabeth & Nikunen, Kaarina (toim.) Media in Motion. Cultural Complexity and Migration in the Nordic Region. Farnham: Ashgate, 107–124.

- Keskinen, Suvi (2016) From Welfare Nationalism to Welfare Chauvinism. *Economic Rhetoric, Welfare State and the Changing Policies of Asylum in Finland*. *Critical Social Policy* 36(3), 352–370.
- Kivistö, Peter & Wahlbeck, Osten (2013) *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Klinkman, Sven-Erik (2012) Forskning som förstärker stereotypisering: En kritisk diskussion om forskningsetik i Riie Heikkiläs avhandling *Bättre folk, bättre smak?* Suomenruotsalaisten maku ja kulttuuripääoma. *Elore* 19 (2), 93–114.
- Kulovaara, Kari (2016) Uusi hallinta managerialismina. Teoksessa Marko Nousiainen & Kari Kulovaara (toim.) *Hallinnan ja osallistamisen politiikat*. SoPhi 132. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 22–64.
- Kuula, Arja (2011) *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. 2. uudistettu Painos. Tampere: Vastapaino.
- Lampelto, Riitta & Taimi, Elina & Hyytinen, Riitta (toim.) (2010) *Tietoa, taitoa ja luottamuksen rakentamista. Pääkaupunkiseudun kotouttamistyön kehittämishankkeen loppuraportti*. Socca Pääkaupunkiseudun osaamiskeskus Työpapereita 2/2010.
- Lavalette, Michael & Penketh, Laura (2014) Introduction: Race, racism and social work. Teoksessa Michael Lavalette & Laura Penketh *Race, Racism and Social Work: Contemporary Issues and Debates*. Bristol, UK: Policy Press, 1–16.
- Lämsä, Anna-Maija (2004) Diskurssianalyysi empiirisen tutkimuksen lähtökohtana. Menetelmäartikkelit. <http://www.metodix.com> Luettu 19.9.2018.
- Mannerz, Ulf (2003) Kulttuurin määritelmien yhteentörmäys. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 213–232.
- Metsämuuronen, Jari (2011) *Laadullisen Tutkimuksen Käsikirja*. E-kirjan 1. painos. Helsinki: International Methelp.
- Mäkinen, Katariina (2016) Uneasy Laughter: Encountering the Anti-Immigration Debate. *Qualitative Research* 16 (5), 541–556.
- Mäkinen, Katariina (2017) Struggles of Citizenship and Class: Anti-immigration Activism in Finland. *The Sociological Review* 65 (2), 218–234.

- Mänttari-Van Der Kuip, Maija (2013) Julkinen sosiaalityö markkinoistumisen armoilla. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (1), 2–15.
- Nannestad, Peter (2007). Immigration and welfare states: A survey of 15 years of research. *European Journal of Political Economy*, 23(2), 512–532.
- Niemi, Mari & Perälä, Päivi (2018) Keiden ääni kuului, keiden kriisistä puhuttiin? Ylen journalistiset valinnat turvapaikanhakijoita käsittelevissä ohjelmissa. Teoksessa Mari Niemi & Topi Houni (toim.) *Media ja populismi: työkaluja kriittiseen journalismiin*. Tampere: Vastapaino, 113–138.
- Nikunen, Kaarina (2013) Difference in Reality: Ethnic Minorities and the Boundaries of the Nation in Reality TV in Finland. *Popular Communication* 11(4), 303–317.
- Padilla, Yolanda C (1997) Immigrant policy: Issues for Social Work Practice. *Social Work* 42 (6), 595–606.
- Pettersson, Katarina (2017) Save the Nation! A Social Psychological Study of Political Blogs as a Medium for Nationalist Communication and Persuasion. *Publications of the Department of Social Research* 2017:51. Helsinki: University of Helsinki, Department of Social Research.
- Phillips, Nelson & Hardy, Cynthia (2002) *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Pietilä, Ilkka (2017) Ryhmähaastattelu. Teoksessa Anna Liisa Aho, Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 88–103.
- Pihlström, Sami (2014) Idealismi ja realismi. *Logos-ensyklopedia*. Syrjämäki, Sami, Kannisto, Toni (toim.) *Eurooppalaisen filosofian seura*. <http://filosofia.fi/node/6717> Luettu 19.9.2018.
- Prinz, Jesse (2016) Culture and Cognitive Science. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/culture-cogsci/> Luettu 19.9.2018.
- Pyrhönen, Niko (2015) The True Colors of Finnish Welfare Nationalism: Consolidation of Neo-Populist Advocacy as a Resonant Collective Identity Through Mobilization of Exclusionary Narratives of Blue-and-white Solidarity. *SSKH Skrifter* 38. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan.

- Pälli, Pekka (2003) Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampere University Press.
- Pöyhkäri, Reeta (2014) Immigration and Ethnic Diversity in Finnish and Dutch Magazines: Articulations of Subject Positions and Symbolic Communities, Tampere: Tampere University Press.
- Raitio, Teijo (2017) Maahanmuuttaja aikuissosiaalityössä – haasteita ja mahdollisuuksia. Tutkimusraportti. Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Remes, Liisa (2004) Diskurssianalyysin kolme traditiota. Menetelmäartikkelit. <http://www.metodix.com> Luettu 19.9.2018.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka Anna (2006) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/> Luettu 28.10.2018.
- Sainsbury, Diane (2012) Welfare States and Immigrant Rights: The Politics of Inclusion and Exclusion. Oxford: Oxford University Press.
- Sakamoto, Izumi (2007) A Critical Examination of Immigrant Acculturation. Toward an Anti-Oppressive Social Work Model with Immigrant Adults in a Pluralistic Society. British Journal of Social Work 37 (3), 515–535.
- Sales, Rosemary & Hek, Rachel (2004) Dilemmas of Care and Control: The Work of an Asylum Team in a London Borough. Teoksessa Steve Cohen & Debra Hayes & Beth Humphries (toim.) Social Work, Immigration and Asylum: Debates, Dilemmas and Ethical Issues for Social Work and Social Care Practice. London: Jessica Kingsley, 61–76.
- Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 261–339.
- Saukkonen, Pasi (2013) Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Helsinki: Gaudeamus.
- Singh, Gurnam (2014) Rethinking anti-racist social work in a neoliberal age. Teoksessa Michael Lavalette & Laura Penketh (toim.). Race, Racism and Social Work: Contemporary Issues and Debates. Bristol, UK: Policy Press, 17–32.

- Spånberger Weitz, Ylva (2011) Ungas erfarenheter av skola, samhällsvård och vuxenblivande. En studie av fem livsberättelser. Stockholm: Stockholms universitet.
- STM (2003) Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003-2005. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003:23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suoninen, Eero (2016) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 186–200.
- Talentia (2016) Sosiaalialan ammattieettinen vala. Helsinki: Talentia Ry.
<https://www.talentia.fi/tyoelamainfo/ammattietiikka/ammattieettinen-vala/>
 Luettu 26.10.2018.
- TEM (2016) Valtion kotouttamisohjelma vuosille 2016-2019 ja Valtion periaatepäätös valtion kotouttamisohjelmasta. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 45. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- TENK (2012) Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <https://www.tenk.fi/fi> Luettu 29.3.2019.
- Toikko, Timo (2003) Sosiaalityön metodikiista. Janus 11 (4), 276–296.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Varjonen, Sirkku (2013) Ulkopuolinen vai osallistuja? Identiteetit, ryhmäsuhteet ja integraatio maahanmuuttajien elämäntarinoissa. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 13/2013. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Wells, Michael & Hoikkanen, Susanna (2004) A Comparison of Two European Resettlement Programmes for Young Separated Refugees. Teoksessa Steve Cohen & Debra Hayes & Beth Humphries (toim.) Social Work, Immigration and Asylum: Debates, Dilemmas and Ethical Issues for Social Work and Social Care Practice. London: Jessica Kingsley, 171–190.
- Virkki, Tuija & Lehtikangas, Mari (2014) Monikulttuurisuus ja sukupuoli parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten toimijuutta tukevassa auttamistyössä. Janus 22 (2), 119–137.
- Wodak, Ruth & Meyer, Michael (2009) Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology. Teoksessa Ruth Wodak & Michael Meyer

- (toim.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. 2nd ed. Los Angeles, CA: Sage, 1–33.
- Vuori, Jaana (2012) Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Suvi Keskinen, Suvi & Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli: Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 235–262.
- Yijälä, Anu (2014) Maahanmuuttajien taloudellinen sopeutuminen Pohjoismaissa. Maassaolon keston ja muiden aikasidonnaisten tekijöiden vaikutus tukitarpeeseen. Helsingin kaupunki tietokeskus. Työpapereita 2014:2.
- Yliaska, V. 2014. Tehokkuuden toiveuni: Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle. Helsinki: Into-Kustannus.
- Young, Crawford (2003) Afterwords: Interrogating the Emancipation of Cultural Pluralism. Teoksessa Cris E. Toffolo (toim.) *Emancipating Cultural Pluralism*. Albany: State University of New York Press, 239–255.

Lakilähteet

- Declaration of the rights of the child (1959) Geneva: United Nations.
- EU Charter of Fundamental Rights (2010/C 83/02) Brussel: Euroopan Unionin komissio.
- European Convention on Human Rights (1950) Strasbourg: Council of Europe.
- Hallintolaki 6.6.2003/434. Annettu Helsingissä 6.6.2013. www.finlex.fi Luettu 29.9.2018.
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD (1970) Geneva: CERD United Nations.
- International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR (1976). Geneva: OHCHR United Nations.
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR (1976) Geneva: CESCR United Nations.
- Kuntalaki 10.4.2015/410. Annettu Helsingissä 10.4.2015. www.finlex.fi Luettu 29.9.2018.
- Laki asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta 30.12.1993/1573. Annettu Helsingissä 30.12.1993. www.finlex.fi Luettu 29.9.2018.
- Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386. Annettu Helsingissä 30.12.2010. www.finlex.fi Luettu 30.9.2018.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189. Annettu Helsingissä 2.3.2001.

www.finlex.fi Luettu 30.9.2018.

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 26.6.2015/817. Annettu Helsingissä 26.6.2015.

www.finlex.fi Luettu 29.9.2018.

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 20.3.2015/254. Annettu Helsingissä 20.3.2015.

www.finlex.fi Luettu 29.9.2018.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812. Annettu

Helsingissä 22.9.2000. www.finlex.fi Luettu 29.9.2018.

Sosiaalihuoltolaki (kumottu) 17.9.1982/710. Tämä laki on kumottu L:lla

30.12.2014/1301, joka on voimassa 1.4.2015 alkaen. 2 luku, 27 d, 27 e, 40

ja 41 § sekä 5 ja 8 luku jäävät kuitenkin voimaan. www.finlex.fi Luettu

30.9.2018.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. Annettu Helsingissä 30.12.2014. www.finlex.fi

Luettu 29.9.2018.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Annettu Helsingissä 11.6.1999. www.finlex.fi

Luettu 29.9.2018.

The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women,

CEDAW (1986) New York: CEDAW United Nations.

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD (2016) New York:

CRPD United Nations.

The Convention on the Rights of the Child, CRC (1991) Geneve: CRC United Nations.

The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) (1948) Pariisi: United Nations.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301. Annettu Helsingissä 30.4.2004. www.finlex.fi Luettu

29.9.2018.

Valtioneuvoston asetus kotoutumisen edistämiseen liittyvästä alkukartoituksesta

26.5.2011/570. Annettu Helsingissä 26.5.2011. www.finlex.fi Luettu

30.9.2018.

Liitteet

LIITE 1: Tutkimuksen saatekirje

LIITE 2: Kirjallinen suostumuslomake tutkimukseen osallistumisesta

LIITE 3: Haastatteluteemarunko

LIITE 1 Tutkimuksen saatekirje

Arvoisa vastaanottaja,

Opiskelen sosiaalityön maisterivaihetta Helsingin yliopistossa ja suoritan syksyn 2016 ja kevään 2017 aikana maisteriopintoihin liittyvää sosiaalityön käytäntötutkimusjaksoa aikuissosiaalityössä. Tämän opintojakson tavoitteena on tuottaa käytännön työtä hyödyttävää tietoa pienimuotoisen tutkimuksen avulla.

Lisäksi saatan käyttää syntyvää tutkimusaineistoa myöhemmin 2017 sosiaalityön pro gradu-lopputyössä.

Tutkimukseni aiheena on tutkia aikuissosiaalityön maahanmuuttaja-asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä palveluista, niiden toimivuudesta, auttamistarpeistaan sekä toisaalta mahdollisista haasteista. Tutkimuksen tuomalla tiedolla pyritään arvioimaan, miten aikuissosiaalityötä voisi kehittää maahanmuuttaja-asiakkaiden osalta. Käytäntötutkimuksessa erityisesti, minkälaista palvelua kaivataan ja toivotaan.

Valmistuvasta tutkimuksesta on toivottavasti hyötyä aikuissosiaalityön kehittämiseksi maahanmuuttaja-asiakkaita paremmin hyödyttäväksi.

Tarkoituksenani on haastatella aikuissosiaalityön maahanmuuttajataustaisia asiakkaita henkilökohtaisesti.

Sosiaalityöntekijöitä haastatellaan joko yksilö- tai ryhmähaastatteluin. Haastattelut toteutetaan aikuissosiaalityön palvelupisteessä. Haastattelut toteutetaan marras-joulukuun 2016 aikana. Haastattelut nauhoitetaan ja nauhat tuhoetaan aineiston analysoinnin jälkeen.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja osallistuminen on mahdollista keskeyttää koska tahansa ilmoittamalla siitä tutkimuksen tekijälle. Haastattelutietoja käsitellään anonyymisti ja ehdottoman luottamuksellisesti eikä yksilöllisiä vastauksia voida tutkimuksesta erottaa. Teillä on mahdollisuus halutessanne saada tutkimussuunnitelma luettavaksenne.

Mikäli Teillä ilmenee kysyttävää tai haluatte keskustella tutkimuksesta kanssani, voitte ottaa yhteyttä minuun puhelimitse tai sähköpostitse.

Kiitos osallistumisestasi!

Teijo Raitio teijo.rautio@helsinki.fi

LIITE 2 Suostumuslomake

Annan suostumukseni siihen, että sosiaalityön opiskelija Teijo Raitio haastattelee minua ja nauhoittaa haastattelun. Tutkijalla on lupa käyttää aineistoa tutkimuksissaan.

Minulla on oikeus, milloin tahansa tutkimuksen aikana ja syytä ilmoittamatta keskeyttää tutkimukseen osallistuminen. Tutkimuksesta kieltäytyminen tai sen keskeyttäminen eivät vaikuta asiakassuhteisiin tai työsuhteisiin.

Olen perehtynyt kirjalliseen tutkimusselosteeseen tai seloste on ilmoitettu suullisesti. Allekirjoituksellani vahvistan osallistumiseni tähän tutkimukseen ja suostun että haastattelutallennettani voi käyttää tutkimuksien aineistona.

Minulle on myös luvattu, että nauhoite hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Paikka ja aika _____

Allekirjoitus _____

Nimenselvennys _____

Toivon, että tutkimusraportti lähetetään minulle sähköpostitse tutkimuksen valmistuttua:

_____ Kyllä _____ Ei

Sähköpostiosoitteeni _____

LIITE 3 Haastatteluteemarunko

Sosiaalityöntekijöiden osalta

Maahanmuuttaja asiakkaana aikuissosiaalityössä, asiakkaiden tarpeet

Haasteita maahanmuuttajien sosiaalityössä ja sosiaalipalveluissa

Kotoutuminen / Integraatio

Palvelusysteemi

Palvelutarvearvio

Ratkaisut, kehittämisideat